

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

BOŞANMIŞ EBEVEYNLERİN BOŞANMA NEDENLERİ VE BOŞANMA
KARARLARINA İLİŞKİN BİR NİTEL ARAŞTIRMA

Betül GÖKCE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

BOŞANMIŞ EBEVEYNLERİN BOŞANMA NEDENLERİ VE BOŞANMA
KARARLARINA İLİŞKİN BİR NİTEL ARAŞTIRMA

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE DIVORCE REASONS AND DECISIONS
OF DIVORCED PARENTS

Betül GÖKCE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2020

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

Bet¼l G¼KCE'nin hazırladığı “Boşanmış Ebeveynlerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Kararlarına İlişkin Bir Nitel Araştırma” başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı Prof. Dr. T¼rkan DOğAN

J¼ri Üyesi (Danışman) Dr. Öğr. Üyesi Özlem HASKAN
AVCI

J¼ri Üyesi Doç. Dr. Arif ÖZER

J¼ri Üyesi Doç. Dr. İlhan YALÇIN

J¼ri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Nil¼fer
KOÇT¼RK

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisans¼st¼ Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri üyeleri tarafından 01 / 07 / 2020 tarihinde uygun gör¼lm¼ř ve Enstit¼ Yönetim Kurulunca / / tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selahattin GELBAL
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırmanın amacı boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenlerinin ve boşanma kararı alma süreçlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu boşanmasının üzerinden en az 1 yıl en çok 5 yıl geçmiş olan 11 kadın 9 erkek katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmada görüşmelerde kullanılmak üzere araştırmacı tarafından geliştirilen Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu ve katılımcıların demografik özelliklerine ulaşmak için Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma süreçlerine ilişkin 7 tema ve 25 alt temaya ulaşılmıştır. Bu temalar (1) Beklentilere ilişkin sorunlar, (2) Çatışmalara ilişkin sorunlar, (3) Diğer ilişkilere dair sorunlar, (4) Ailenin yaklaşımı, (5) Çocuğun tepkilerine dair gözlemler, (6) Kolaylaştıran faktörler, (7) Zorlaştıran faktörlerdir. Araştırmanın bulguları her bir temaya ait alt temalar çerçevesinde sunulmuştur. Araştırma sonuçlarında boşanmış ebeveynlerin evlilik ilişkilerinde duygusal, cinsel, ekonomik ve ilişkisel boyutlarda yaşadıkları sorunların bireylerin boşanma kararı almalarında etkili olduğu görülmüştür. Boşanma kararı almanın bireyler için bilişsel ve duygusal düzeyde zorlayıcı bir süreç olduğu ve bu sürecin kültürel, ilişkisel öğeler içerdiği bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: boşanma, boşanmış ebeveyn, boşanma nedenleri, boşanma kararı, nitel araştırma

Abstract

The purpose of this study is to examine the reasons for divorce and the decision-making processes of divorced parents. For this purpose, qualitative research design has been used. The sample group of the study consisted of 11 female and 9 male participants who were at least 1 year and at most 5 years after the divorce. The Semi-Structured Interview Form and Personal Information Form developed by the researcher were used to reach the demographic characteristics of the participants and to be used in the interviews in the research. In the research, 7 themes and 25 sub-themes related to the reasons for divorce and decision-making processes of the participants were reached. These themes are (1) Problems related to expectations, (2) Problems with conflicts, (3) Problems with other relationships, (4) Family approach, (5) Observations about child's reactions, (6) Facilitating factors, (7) Complicating factors. The findings of the research are presented within the sub-themes of each theme. In the results of the research, it was observed that the problems experienced by the divorced parents in their marital relations in emotional, sexual, economic and relational dimensions were effective in the decision-making of the divorce of individuals. It has been found that decision to divorce is a cognitive and emotional challenging process for individuals and this process includes cultural and relational components.

Keywords: divorce, divorced parents, reasons for divorce, divorce decision-making, qualitative research

Teşekkür

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca beni geliştiren ve bu çalışmayı yapmam konusunda desteğini her zaman arkamda hissettiğim değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Özlem HASKAN AVCI'ya;

Tez jürisinde bulunarak dönütleri ve katkıları ile tezin zenginleşmesini sağlayan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Türkan DOĞAN, Doç. Dr. Arif ÖZER, Doç. Dr. İlhan YALÇIN ve Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer KOÇTÜRK'e;

Süreç boyunca desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen Muş Alparslan Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı öğretim üyelerine;

Tez çalışmamda vermiş olduğu destek ve katkılardan ötürü Dr. Öğr. Üyesi Selami KARDAŞ, Arş. Gör. Gökhan KABACAOĞLU ve Uzman Psi. Dan. Nilüfer UYAR'a;

Ne vakit başım sıkışsa kapısı çaldığım, yaptığı kahveler eşliğinde anlattığı hikâyelerle kendisine hayran kaldığım, bütün içtenliği ve samimiyeti ile her anımda yanımda bulunan çok kıymetli can hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL'a;

Tez yazma sürecimin en başından sonuna kadar yanımda bulunan, tez yazma konusunda beni cesaretlendiren, aynı evi ve çalışma ortamını paylaştığım, varlığı ile her anlamda yaşamıma ortak olan can dostum Arş. Gör. Hatice Büşra YILMAZ'a;

Yaşadığım şehri güzel kılan, her daim desteklerini hissettiğim ve yüzümü gülümseten "Kırık Tahtalar Kumpanyası" ekibinden Doç. Dr. Bekir YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Erdinç ÖCAL, Arş. Gör. Cuma FİDAN ve Arş. Gör. Furkan ATMACA'ya;

Karamsarlığa düştüğüm her anda bana umut aşıl原因an, tez yazma sürecinde ne kadar uzakta olursa olsun desteğini hissettiğim ve sıkıntılarla baş etmeme yardımcı olan Aytekin TÜRKOĞLU'na;

Lise arkadaşlıklarının bir başka güzel olduğunu yaşayarak görmemi sağlayan canım dostlarım Cansu POLAT, İlkay ÇINAR, Gizem BOZO, Elif KOÇAK, Yoncagül AYDIN ve Sevgi USLU'ya;

Çalışmama katkıda bulunan ve yaşantılarını benimle büyük bir içtenlikle paylaşan bütün katılımcılara ve katılımcılara ulaşma konusunda yardımcı olan bütün sevdiklerime;

Yürüdüğüm her yolda yanımda olan, mutlu ve hüzünlü her anımı birlikte paylaştığım, beni ben kılan en güzel özellikleri bana katan ve bugünlere gelmemde en büyük destekçilerim canım annem Neşe GÖKCE, can babam Ramazan GÖKCE, abim Ahmet GÖKCE'ye ve gülüşleri ile hayatıma neşe katan yeğenim Elvin GÖKCE ve onun güzel annesi Esra GÖKCE'ye çok teşekkür ederim.

Betül GÖKCE

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür.....	iv
Tablolar Dizini.....	viii
Şekiller Dizini.....	ix
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini.....	x
Bölüm 1 Giriş.....	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
Araştırma Problemi.....	8
Sayıltılar.....	8
Sınırlılıklar.....	8
Tanımlar.....	9
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	11
Boşanma Olgusu.....	11
Boşanma Nedenleri.....	24
Boşanma Kararının Alınması.....	29
Boşanma Sonuçları.....	35
Boşanma ile İlgili Yapılan Araştırmalar.....	43
Bölüm 3 Yöntem.....	50
Araştırma Deseni.....	50
Araştırmanın Çalışma Grubu.....	51
Veri Toplama Araçları.....	56
Veri Toplama Süreci.....	60
Verilerin Analizi.....	63
Araştırmanın İnanandırıcılığı.....	65

Araştırmada Alınan Etik Önlemler	66
Araştırmacının Rolü	68
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	70
Araştırmanın Bulguları	71
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	106
Araştırmanın Bulgularının Tartışılması	106
Sonuçlar ve Öneriler	121
Öneriler	125
Araştırmacılara Yönelik Öneriler	126
Uygulamacılara Yönelik Öneriler	127
Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler	128
KAYNAKLAR	131
EK-A: Kişisel Bilgi Formu	146
EK-B: Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu	147
EK-C: Görüşme Soruları ile Problem Cümleleri Matrisi	149
EK-Ç: Gönüllü Katılım Formu	150
EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema- Kod Tablosu	152
EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema- Kod Tablosu (devamı)	153
EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema- Kod Tablosu (devamı)	154
EK-E: Nvivo Eğitim Sertifikası	155
EK-F: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	157
EK-G: Etik Beyanı	158
EK-H: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	159
EK-I: Thesis Originality Report	160
EK-İ: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı	161

Tablolar Dizini

Tablo 1 <i>Boşanma Sürecinde Diyalektik Evre Modeli</i>	23
Tablo 2 <i>Yıllara göre Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı</i>	25
Tablo 3 <i>Yüksek ve Düşük Bağlılık Evliliklerinde Farklı Olan Faktörler</i>	33
Tablo 4 <i>Katılımcılara Ait Demografik Özellikler</i>	54
Tablo 5 <i>Katılımcıların Aile ve Evliliklerine İlişkin Bilgiler</i>	55
Tablo 6 <i>Katılımcılara Yapılan Görüşme Yerleri ve Süreleri</i>	62
Tablo 7 <i>İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Tema-Alt Tema-Kod Sıklık Değeri</i>	70
Tablo 8 <i>Beklentilere Dair Sorunlara İlişkin Alt Temalar</i>	71
Tablo 9 <i>Çatışmalara İlişkin Alt Temalar</i>	77
Tablo 10 <i>Alternatif İlişkilere Dair Sorunlara İlişkin Alt Temalar</i>	84
Tablo 11 <i>Aile Yaklaşımına İlişkin Alt Temalar</i>	87
Tablo 12 <i>Çocuğun Tepkilerine Dair Gözlemlere İlişkin Alt Temalar</i>	90
Tablo 13 <i>Kolaylaştıran Faktörlere İlişkin Alt Temalar</i>	93
Tablo 14 <i>Zorlaştıran Faktörlere İlişkin Bulgular</i>	96

Şekiller Dizini

Şekil 1. İraksak ve yakınsak boşanma nedenlerinin kavramsal modeli.	28
Şekil 2. Çekicilik ve engellere göre değişen desenler.....	32

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

TDK: Türk Dil Kurumu

TMK: Türk Medeni Kanunu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Bölüm 1

Giriş

Araştırmanın bu bölümünde problem durumu ortaya konmuş, araştırmanın amacı ve önemi açıklanmıştır. Devamında araştırma problemleri, alt problemler, sayıltılar, sınırlılıklar ve araştırmada yer alan tanımlara yer verilmiştir.

Problem Durumu

Sosyal bir varlık olarak dünyaya gelen insanın, doğumundan yaşamının sonuna kadar başkalarıyla kurduğu ilişkiler hayatının önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Ruh sağlığı alanında yüzyılı aşkın süredir bu önemi vurgulayan çeşitli ekoller olmuştur. Çağdaş psikodinamik yaklaşımlarda ele alınan nesne ilişkileri ve bağlanma teorileri, H. Stack Sullivan'ın kişilerarası ilişkiler kuramı, Alfred Adler'in bireysel psikoloji kuramı, Erikson'un psikososyal gelişim kuramı insan yaşamında sosyal ilişkileri öne çıkaran yaklaşımlardan sadece birkaçıdır (Burger, 2006; Corey, 2007). Erikson'un (1968) on yıllar önce önerdiği üzere romantik ilişkiler ve evlilik, genç yetişkinlikten başlayarak sonraki yaşam dönemlerinde kritik bir yere sahiptir. Benzer şekilde son yıllarda ortaya çıkan ve araştırmalarda giderek artan bir şekilde kullanılan yaşam seyri yaklaşımı (life course approach) da, sosyal bağlamların ve sosyal değişimlerin insan yaşamı üzerindeki önemini vurgulamaktadır (Umberson, Williams, Powers, Chen ve Campbell, 2005). Bireylerin yaşamlarının başkalarının hayatlarını etkilediği ve başkalarının yaşamlarından da etkilendiğini savunan bağlantılı yaşamlar (linked lives) görüşüne göre de romantik ilişki ve evlilikler yaşam seyri yaklaşımında ele alınan önemli konulardan biridir (Settersten, 2015). Nitekim evlilik veya romantik ilişkiler bireylere yaşamdan doyum elde etme, ait olma, mutluluk gibi olumlu duygular sağlayabilirken, diğer taraftan hayal kırıklığı, incinme, değersizlik, mutsuzluk gibi olumsuz duygu ve çatışmalara da sahne olabilir. Evlilikte yaşanan çatışma ve olumsuz yaşantılar; çiftlerin ilişkiyi sonlandırmalarına ve boşanmalarına sebep olabilmektedir (Tosun, Yazıcı ve Altun, 2017).

Türk Dil Kurumu (TDK, 2019), "eşlerin mahkeme kararı ile birbirinden ayrılması" veya "eşlerden birinin boşanma ilamı alması ile evlilik birliğinin sona ermesi" durumunu boşanma kavramı ile tanımlamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı evlenme ve boşanma istatistikleri incelendiğinde, "belli bir yıl

içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısını” ifade eden kaba boşanma hızının 2001 yılında 1,41 iken 2018 yılında 1,75 oranına yükseldiği ve boşanma oranlarının yaklaşık olarak her yıl arttığı görülmektedir. Türkiye’nin de üyesi olduğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development; OECD, 2018) verilerine göre azalan evlilik oranlarına karşı boşanma oranlarında artışların olduğu rapor edilmektedir. Kaba boşanma hızı ülkeler arasında önemli ölçüde farklılaşmasına rağmen, çoğu OECD ülkesinde mevcut boşanma oranlarının genellikle yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gerek Türkiye’de gerek dünyadaki boşanma sayısındaki artışa paralel olarak bu konuda bilimsel araştırma yapma ihtiyacı ve konuya olan ilgi de artmıştır.

Boşanma oranlarındaki artışı değerlendiren araştırmacıların farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacı ve uygulamacılar, boşanmayı aile kurumunu ve toplumun temellerini parçalama potansiyeli olan bir sosyal ve ahlaki bozulma işareti olarak görmektedir. Bu görüşe karşılık diğerleri, yüksek boşanma oranlarını, artan bireysel özgürlüklerin ve insanlar üzerinde baskı oluşturan toplumsal ihtiyaç ve beklentilerin azalmasının sinyali olarak ele almaktadır (Härkönen, 2013). Alanyazın incelendiğinde boşanmanın daha çok olumsuz bir yaşantı olarak ele alındığı; boşanmanın bireyler, çocuklar ve toplum düzeyindeki negatif etkilerine odaklanıldığı görülmektedir. Oysa boşanma sık karşılaşılan temel yaşam olaylarından birisidir. Beklenmedik, öngörülemez ve belirsizliklerle dolu bir yaşam olayı olmasıyla birlikte boşanma, bazıları için stres yaratırken; bazıları için rahatlama, kendini yeniden tanımlama ve kişisel büyüme için bir fırsat niteliğinde olabilmektedir (Korkut, 2012).

Boşanmanın özgürlükten yalnızlık hissine, huzurlu hissetmekten sıkıntı ve strese farklı şekilde sonuçları olabileceği gibi, boşanma sebepleri de bireyden bireye, toplumdan topluma farklılaşmakta ve çeşitlilik göstermektedir. Türk Medeni Kanunu’nun 161 ve 166 maddeleri arasında yer alan boşanma nedenleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılması olarak ifade edilmektedir (Türk Medeni Kanunu [TMK], 2001: 8071-72).Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, boşanma sürecinde kadınların sosyoekonomik faktörleri daha çok göz önüne aldıkları ortaya konmakta (Boertien, 2012; Kalmijn ve Poortman, 2006) ve kadınların boşanma nedeni olarak ilişkisel ve psikolojik sorunları belirtme

olasılıklarının daha fazla olduğu görülmektedir (De Graaf ve Kalmijn, 2006). Türkiye’de kadınların boşanma nedenleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, en çok dikkat çeken boşanma nedenlerinin şiddet ve aldatılma olduğu; diğer nedenler içerisinde ise; aile üyelerinin olumsuz etkisi, cinsel ve ekonomik sorunlar, kötü alışkanlıklar, ruhsal hastalıklar, sevgi eksikliği ve kıskançlık yer almaktadır (Kaplan, Abay, Bükecik, Şahin, Arıöz-Düzgün ve Bay-Karabulut, 2018). Diğer taraftan erkeklerin boşanma nedeni olarak yakın çevrenin olumsuz etkisi, cinsel problemler, ekonomik sorunlar, yetersiz duygusal ilişki, aldatılma, kıskançlık ve değer yargılarının uyuşmaması olarak görülmektedir (Aktaş-Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018; Levinger, 1976; TBNA, 2014; Uzunoğlu, 2016). Alanyazın incelendiğinde kadın ve erkeklerin boşanma nedenlerinde bazı farklılıkların olduğu ve özellikle erkeklerle yapılan araştırma sayısının sınırlı olduğu göze çarpmaktadır.

Beklentilerin karşılanmaması, ilişkilerin başarılı şekilde yürütülememesi, tartışma ve çatışmaların artması ile sorunların olumlu bir şekilde çözülememesi eşlerin evliliklerini sonlandırmalarına ve boşanmalarına neden olabilmektedir. Nedenleri, ortaya çıkan sonuçları ve etkileri topluma, zamana ve kişilere göre değişiklik gösteren boşanmanın ekonomik, psikolojik, duygusal, sosyal ve hukuksal boyutları vardır (Şentürk, 2008). Boşanmanın doğurgularına ilişkin alanyazın incelendiğinde, ekonomik güçlükler, sosyal çevrenin bakışındaki değişiklikler, akraba ve ilişkili olunan insanların tutumlarında ve davranışlarındaki değişim gibi etmenlerin yanı sıra (Sürerbiçer, 2008) eski eşle ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, varsa çocukların yaşamlarıyla ilgili düzenlemeler konusunda ortak hareket etme gereği, her bir boşanmış eşin yeni hayatına uyum sağlaması gibi birçok bileşeni içerir. Bu sonuçlardan sadece boşanan bireyler değil, ailenin bir parçası olan çocuklar, çiftlerin yakın çevresi de doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilmektedir (Keskin, 2007). Çocuk sayısına ve küçük çocuk varlığına göre boşanma oranlarının incelendiği araştırmalarda, çocuk varlığı boşanmayı önleyen ve boşanma olasılığını düşüren bir etmen olarak değerlendirilmektedir (Hewitt, 2009; Kalmijn ve Poortman, 2006; Tatlıoğlu ve Demirel, 2016). Boşanma kararı alınırken göz önünde bulundurulmuş en büyük etkenlerden birinin çocuk varlığı olduğu görülmektedir. Çocuk sahibi olan ve boşanma kararı alan ailelerde özellikle kadınların çocukları için evli kalmayı sürdürdükleri ve boşanma kararını

geciktirdikleri görülürken; erkeklerin boşanma sonrası çocuklarını görememeye dair endişe ve korkularının bulunduğu gözlemlenmektedir (Montenegro, 2004).

Boşanma, farklı birçok alanda çalışılan karmaşık bir olgudur. Örneğin, sosyolojik araştırmalar ilk olarak sosyal sınıf, ırk ve evlenme yaşı gibi boşanma sürecini etkileyen toplumsal ve bağlamsal belirleyicilere odaklanırken, psikolojik araştırmalar, çatışma yönetimi gibi evlilik etkileşiminin boyutlarına ya da antisosyal davranışlar gibi kişilik özelliklerine odaklanmıştır (Amato ve Previti, 2003). Türkiye’de boşanma konusu ile ilgili yapılan araştırmalar ise; boşanmanın neden ve sonuçları, boşanma sonrası yaşanan güçlükler, boşanmanın çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler üzerindeki etkileri, toplumsal cinsiyet bağlamında boşanmış kadın deneyimleri gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Arıkan, 1996; Keskin, 2007; Sürebiçer, 2008; Tatlıoğlu ve Demirel, 2016). Ancak bu araştırmaların bir sınırlılığı, bireylerin boşanmanın neden meydana geldiği konusundaki algılarını dikkate almamalarıdır (Amato ve Previti, 2003). Dolayısıyla bu araştırma ile bireylerin boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma yaşantılarına dair öznel algılarının incelenmesi ve böylece boşanma olgusuna dair detaylı, kültürel özellikleri de içeren bilgilerin, bütünsel (nitel) bir yaklaşımla alanyazına kazandırılması amaçlanmıştır. Boşanmanın çocuk ve ergenler üzerindeki etkisinden ziyade, boşanmış ebeveynlerin evlilik içinde yaşadıkları sorunlar ve boşanma kararı almaları yaşantılarının her iki cinsiyet kapsamında incelenmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Arıkan (1996), halkın boşanmaya ilişkin tutumları ile ilgili yapmış olduğu çalışmasında, 90’lı yıllarda, Türkiye’deki kaba boşanma hızının ‰ 0.5 olduğunu ve Türkiye’nin dünya boşanma oranları sıralamasında en alt sıralarda yer aldığını rapor etmektedir. Bunlara ek olarak Türkiye’deki boşanma oranının düşük olması sebebiyle boşanma olgusunun henüz ele alınması gereken bir durum olmadığını fakat ilerleyen süreçte bu oranın artmaması adına çalışmaların yapılabileceğini ifade etmektedir. Ancak TÜİK verilerine göre, Türkiye’de son on yıldaki boşanmış insan sayısı 2.522.486 ve 2018 yılı kaba boşanma hızı ise ‰1.75’tir. Süreç içerisinde boşanma oranlarının hızlı bir biçimde artması ve boşanma ile birlikte gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde birtakım değişikliklerin yaşanması

boşanmanın toplumsal bir olgu haline gelmesine ve bu konuda yapılan çalışmaların sayısının artmasına neden olmuştur.

Boşanma konusu ile ilgili önemli çalışmaları bulunan Amato (2000), boşanma olgusu ile ilgili çalışmalar yürüten araştırmacı ve uygulamacıların araştırmalarında bir polemğin var olduğunu ifade etmektedir. Amato araştırmacıların bir kısmının daha tutucu olduklarını ve boşanmanın olumsuz sonuçlarına odaklandıklarını; diğerlerinin ise daha çok liberal bir bakış açısı ile konuya yaklaştıklarını dolayısıyla literatürde boşanma ile ilgili iki uç noktanın var olduğunu belirtmektedir. Nitekim Türkiye’de de boşanmanın toplumda yaygınlaşması sonucunda bazı kurum, kuruluş ve araştırmacılar tarafından boşanmayı önleme yönünde çalışmalar yapılmakta iken kimi araştırmacı ve uygulamacılar ise, boşanma sonrası bireylerin uyumlarına odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra boşanmanın en az derecede risk faktörü işlevi görmesini sağlamayı ve hem çocuk hem de ebeveynler için boşanma sonrası yaşamlarını işlevsel kılmayı hedeflemektedir.

Türkiye’deki kalkınma planları incelendiğinde; Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (BYKP, 2007) boşanmayı önleme veya evlilik niteliğinin artırılmasına dair hedef ve planların yer almadığı ancak 624. maddede çocuk yetiştirilmesi için ailelerin bilinçlendirilmesine dair hedeflerin bulunduğu görülmektedir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (BYKP, 2013) ise; boşanmayı önleme ve evliliği güçlendirme amacıyla 245-257 maddeleri arasında aile yapısının güçlendirilmesi, evlilik öncesi eğitimlerin yaygınlaştırılması, boşanma oranlarının azaltılması ve boşanma sonrası oluşan tek ebeveynli ailelerin karşılaşılabilecekleri güçlükler ve çözümlerine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi konularına dair durum analizi, tedbir ve politikalar yer almaktadır. Benzer şekilde On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (BYKP, 2019) “Ailenin Güçlendirilmesi” başlığı altında 592-598 maddeleri arasında aile yapısını olumsuz etkileyen unsurların ortadan kaldırılması (medyanın aile üzerindeki olumsuz etkisi, kötü alışkanlıklar ve bağımlılık vb.), yapılan evlilik sayısının artırılması ve nitelikli aile yapısının oluşturulmasına dair hizmetlerin artırılması ile ilgili amaç ve politikaların yer aldığı görülmektedir. Bunların yanı sıra Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın (AÇSPB, 2017) “Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti” raporunda Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı hizmeti almak için 2013

yılından itibaren 18.034 bireyin kurumlara başvuru yaptığı rapor edilmektedir. Evlilik ve boşanma konularında toplumda görülen danışmanlık ihtiyacı sonucu, bakanlığın bu hizmetleri 81 ilde yaygınlaştırılması, hizmetlerin ücretsiz olarak verilmesi, verilecek hizmet kapsamına meslek elemanlarına eğitimlerin verilmesi gibi çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra AÇSPB'nin (2017) "Evlilik Öncesi Eğitim 2017- 2018 Yaygınlaştırma Projesi" raporunda yapılan evliliklerin güçlendirilmesi, korunması ve evlilik öncesi çiftlerin birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlama konularında evlilik niteliğini iyileştirici ve geliştirici hedeflerin benimsendiği bir projenin başlatıldığı ve projenin ülke genelinde yaygınlaştırılmasının amaçlandığı görülmektedir. Diğer taraftan boşanma sonrası yaşama uyum programlarının geliştirilmesi (Şentürk Aydın, 2013), boşanma sonrası uyumu etkileyen değişkenlerin incelenmesi (Eroğlu ve Topkaya, 2019; Şahin, 2019; Türkarlan, 2007) konularında yapılan çalışmalar ile araştırmacı ve uygulamacılar boşanmış eşlerin ve çocukların boşanma süreci ve sonrası yaşama uyumları üzerine odaklanmakta ve sürecin daha sağlıklı yürütülerek bireylerin işlevselliğini artırmayı hedeflemektedirler. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmanın, boşanmış ebeveynlerin deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi ile evlilik sürecinde yaşadıkları sorunlar ve boşanma kararı alma yaşantılarının daha iyi anlaşılması konusunda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Korkut (2012) boşanma ile ilgili medyada sıkça karşılaşılan 'aşırı' vakaların yanı sıra bazı popüler-bilimsel çevrelerin de yardımıyla, boşanma sürecinin daha çok bir yıkım, sonlanış, geri dönüşü olmayan kayıplar ve duygusal çöküş gibi birçok problemlerle abartılı bir şekilde bağdaştırıldığını ifade etmektedir. Bunlara ek olarak toplumda var olan olumsuz etiketlemelerin, boşanma sürecinin bir bütün olarak anlaşılmasının önüne geçebileceğini ve bu etiketlemelerin bireylerin boşanma kararı almalarını güçleştirici bir risk faktörü olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca bahsedilen bu algının, boşanmış bireylerle çalışan ruh sağlığı çalışanlarının vereceği hizmetleri bile etkileyebileceğini söylemektedir. Benzer şekilde Türkiye'deki boşanma ile ilgili alanyazın incelendiğinde, "parçalanmış aile", "bölünmüş aile" gibi birçok olumsuz etiketin bulunduğu görülmekte ve boşanmanın olumsuz sonuçlarına odaklanan bir anlayış dikkat çekmektedir. Oysa Acar (2001) bulunulan yerden başka bir yere taşınmanın çocuk üzerinde boşanmanın oluşturduğundan daha fazla ve olumsuz etkisinin de olabileceğini ifade etmektedir.

Benzer şekilde Öngider Gregory (2016) şiddetli çatışmaların var olduğu evliliği sürdürmenin çocuklar üzerinde daha olumsuz sonuçlara neden olabileceğini belirtmektedir. Bu araştırmada ise, ifade edilen boşanmaya ilişkin olumsuz bakış açısının tersine bir anlayış benimsenmiş; araştırmada bireylerin boşanma nedenlerine ve boşanma kararı almalarına ilişkin deneyimlerin nesnel bir şekilde incelenmesi hedeflenmiştir.

Boşanma oranlarının artmasıyla birlikte sosyologlar, bir evliliğin “kadın” ve “erkek” evliliği olmak üzere iki ayrı evlilikten oluştuğunu savundular (Bernard, 1976). Bu görüşe göre kadının ve erkeğin evlilikten beklentisi ve evliliğin yapısına dair algısı farklı olabileceği gibi evlilikten elde ettikleri fayda ve zarar da farklı olabilmektedir (Kalmijn ve Poortman, 2006). Bu yaklaşıma paralel bir şekilde, kadınlar ve erkekler toplumsal cinsiyet farklılıklarına ve kültürel özelliklere bağlı olarak, boşanma olgusunu farklı şekillerde deneyimleyebilmekte ve boşanma yaşantısından farklı düzeylerde etkilenebilmektedirler. Alanyazında özellikle erkeklerle yapılan çalışmaların daha sınırlı sayıda olduğu ve bu yönde bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın amaçlarından biri de boşanma olgusunu her iki cinsiyet çerçevesinde ele almaktır.

Carter ve McGoldrick (2000) boşanma ile birlikte bireylerin aile olmaktan yeniden bireyselliğe geçtiklerini ve bu sürecin insanlar için her zaman öngörülebilir ve doğrusal olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bireyler için belirsizlikler barındıran boşanma süreci ve sonrasında aile danışmanlığının ve boşanma danışmanlığının önemli olduğu ifade edilebilir. Boşanma sürecindeki veya boşanmış birey ve çiftlerle, kişilerin boşanma sonrası sürece uyumu düzeylerini artırma amacıyla gerçekleştirilen boşanma psikolojik danışmanlığını temel odak noktası ise eşlerin arasındaki evlilik ilişkisinin sağlıklı bir şekilde sonlandırılmasıdır (Fisher, 1973). Alanyazın incelendiğinde boşanmanın daha çok çocuklar üzerindeki etkilerine odaklanıldığı (Amato, 1986; Antony, Diperna ve Amato, 2014; Geniş, Toker ve Şahinoğlu, 2019; Isaacs, 2002; Öngider, 2013; Türkarlan, 2007) ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış çocukların/ergenlerin çeşitli değişkenler ve özellikler açısından karşılaştırıldığı (Akyol, 2013; Arslan, 2017; Kasuto, 2017) çalışmaların daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Bu araştırmada ise çocuk varlığının ebeveyn üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu ve boşanmış ebeveynlerin

çocuk varlığında boşanma kararı alma süreçlerinin daha detaylı bir şekilde araştırılması ve ilgili alanyazına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen amaçlar çerçevesinde, artan boşanma oranları ve boşanma deneyimlerinin bireyden bireye, aileden aileye ve zamana göre değişmesi nedenleriyle, bu araştırmada öncelikle boşanma olgusunun daha iyi anlaşılması amacıyla boşanmış bireylerle yüz yüze görüşmeler yapılarak bireylerin boşanma deneyimleri bütünsel (nitel) bir yaklaşımla ele alınmıştır. Her iki cinsiyetin boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma yaşantılarının benzerlik taşıyabileceği gibi farklılaştıkları noktaların ve kültürel özelliklerin de boşanma olgusunda önemli olduğu düşünülerek araştırma hem kadın hem erkek katılımcılarla yürütülmüştür. Boşanmış ebeveynlerin, boşanma kararı alırken çocuk varlığının kendilerini nasıl etkilediğine ilişkin deneyimleri incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Problemi

Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmada “Boşanmış ebeveynlerin, çocuk varlığında evlilik ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar ve boşanma kararı alma deneyimlerine dair öznel algıları nelerdir?” sorusuna cevap aranacaktır.

Alt problemler. Araştırmanın alt problemleri aşağıda sıralanmıştır:

1. Boşanmış ebeveynlerin, evlilik ilişkilerinde nelerin sorun olduğuna ilişkin değerlendirmeleri nelerdir?
2. Boşanmış ebeveynler, boşanma kararı alma/boşanma kararını kabul etme sürecini nasıl değerlendirmektedirler?

Sayıtlar

1. Bu araştırmada katılımcıların, veri toplama araçlarına gerçek durumlarını yansıtacak şekilde, içten cevap verdikleri kabul edilmiştir.

Sınırlılıklar

1. Araştırmada kullanılan değişkenler hakkında bilgi toplamak amacıyla katılımcıların sadece kendilerine ilişkin ifadelerine dayalı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

2. Araştırmadan elde edilecek veriler çalışma grubu ile sınırlıdır ve boşanmış ebeveynlere genellenmesi uygun değildir.

3. Boşanma olgusu çok boyutludur ve boşanma yaşantısı kişiye, kişinin bağlı olduğu alt-kültüre ve çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışma sadece katılımcıların özellikleri ölçüsünde boşanma olgusuna ışık tutabilir niteliktedir.

4. Araştırmanın sınırlılıklarından biri bireylerden geçmişe yönelik bilgi alınmasıyla ilgilidir. Nitekim bireyler bugünkü algılarıyla geçmişi değerlendirip yansıtacaklardır. Bu nedenle, söz konusu ifadelerin ve algıların geçmiştekilerden farklı olabileceği düşünülebilir.

5. TÜİK (2018) verileri ve araştırma sonuçlarına göre (Korkut, 2012) geliri yüksek ve iyi eğitilmiş kadınların boşanma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bilgiye paralel olarak, araştırmaya daha çok sosyoekonomik düzeyi orta ve yüksek düzey olan katılımcılar katılmıştır. Sosyoekonomik düzeyi düşük boşanmış ebeveynlere ulaşmamak bu çalışmanın bir başka sınırlılığıdır.

6. Araştırmaya katılan gerek erkek gerek kadın katılımcılarda, büyük oranda velayetin kadında olması çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

7. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan boşanmış ebeveynlerin büyük çoğunluğunun şu anki medeni durumu bekardır ve yeni bir evlilik gerçekleştiren katılımcı sayısı birdir. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bulgular katılımcıların özellikleri ile sınırlıdır.

7. Araştırma kapsamında incelenen evlilikte yaşanan sorunlar ve boşanma kararına ilişkin deneyimler sadece çalışmaya katılan partner tarafından ele alınmakta ve katılımcının ifadeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Şiddetli geçimsizlik, eski eşlerin birbirleri ile iletişim kurmaması, eski eşin yaşadığı yer gibi nedenlerden dolayı araştırmaya sadece boşanmış bir çiftin katılması araştırmanın sınırlılığından biridir.

Tanımlar

Boşanma: Boşanma öncelikle düşünce ve duygu boyutunda ortaya çıkan, gerçekleşen ayrılıkla hukuksal olarak kesinleşen, sonucunda bireyler için yeni bir

yaşam biçiminin oluştuğu; psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları bulunan bir süreçtir (Uyar, 1999).

Kaba Boşanma Hızı: Belli bir yıl içinde, her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (TÜİK, 2018).

Tek Ebeveynli Aile: Boşanma, eş kaybı veya ayrı yaşama gibi nedenlerden dolayı, anne veya babanın çocuk bakımından tek başına sorumlu olduğu aile şeklidir (Gladding, 2012).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde boşanma olgusu ile ilgili kuramsal bilgiler sunulmuştur. İlgili araştırmalar başlığında ise boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma süreci ve sonrası deneyimleri, boşanma sonrası bireylerin ebeveynlik yaşantıları ile ilgili yapılan araştırmalara ve bulgularına yer verilmiştir.

Boşanma Olgusu

Boşanmanın tarihi evlilik tarihi kadar eskidir. Toplumun temelini oluşturan ailenin, sağlıklı ve işlevsel bir şekilde sürdürülememesi nedeniyle boşanma gerçekleşmekte ve evlilik ilişkisi sonlandırılmaktadır. Boşanmanın sonuçlarından yalnız bireylerin değil, aynı zamanda değişen aile yapısı kapsamında toplumların da etkilenmesi sebebiyle her toplum, gerek kanun ve dini kurallarla gerek gelenek ve törelerle aile birliğinin devamının sağlanmasına dair bazı kurallar oluşturmuş, aile kurumunu koruyucu önlemler almıştır (Sürerbiçer, 2009). Belli bir gelişmişlik düzeyinde olan ve evliliği sosyal bir birliktelik olarak nitelendiren toplum ve kültürlerde boşanma hakkı, bazı kanun, kural ve geleneklerle kısıtlansa da hiçbir zaman ortadan kaldırılmamış, tamamen yasaklanmamıştır (Yıldırım, 2004).

Boşanma kavramı psikolojik, toplumsal ve hukuki gibi çeşitli bakış açlarına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. En basit anlamda boşanma, eşler hayatta iken mahkeme kararı ile hukuken evlilik ilişkilerini sonlandırmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Doğan, 2016). Arıkan'a (1996) göre boşanma, hukuki kurallar ile kurulmuş bir evliliğin, bireylerin eş olarak bağları kalmadan; ancak çocuk varlığı durumunda çocuk haklarının korunarak mahkeme yoluyla sona erdirilmesi ve bireylerin yeniden evlenmelerine imkân sağlayan hukuksal bir durumdur. Uyar'a (1999) göre, boşanma öncelikle düşünce ve duygu boyutunda ortaya çıkan, gerçekleşen ayrılıkla hukuksal olarak kesinleşen, sonucunda bireyler için yeni bir yaşam biçiminin oluştuğu; psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutları bulunan bir süreci ifade etmektedir. Aydınalp (1981) boşanmayı, hükmen geçerli sayılan bir evliliğe kanunda yer alan sebeplerden ötürü, eşler hayatta iken mahkeme kararı ile son verilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Sucu (2007) ise boşanmayı, eşlerin sevgi, huzur, mutluluk, saygı gibi beklentiler çerçevesinde kurdukları evliliklerini, beklentilerinin bazı nedenlerle karşılanmaması sonucu yasal bir şekilde

sonlandırmaları olarak tanımlamaktadır. Daha başka bir ifade ile boşanma, bir arada yaşama isteği ile bir araya gelen bireylerin, bu isteği kaybetmeleri sonucu ayrılma kararı almalarıdır (Walczak ve Burns, 2004). Özkalp'e (2013) göre boşanma, eşlerden birinin veya her ikisinin kararı neticesinde evlilik birliğinin hâkim tarafından sonlandırılması olarak tanımlanmaktadır.

Literatürde yer alan boşanma tanımları çerçevesinde boşanma olgusu, eşlerin bazı beklentiler doğrultusunda kendi istekleri ile kurdukları evlilik ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların çözülememesi sonucunda, taraflardan birinin veya her ikisinin ortak kararı ile evlilik birliğinin yasal olarak sonlandırılması ve bu sonlanış ile bireylerin yeni bir yaşam biçimine geçmesi olarak ifade edilebilir. Boşanma ile ilgili yapılan tanımların ortak noktalarına bakıldığında boşanmanın sadece yasal olarak ifade edilmeyen bir olgu olmadığı aynı zamanda duygusal, psikolojik, hukuki, sosyal, ekonomik gibi diğer boyutlarla da ilişkisinin bulunduğu görülmektedir. Boşanma ile ilgili en belirgin modellerden birini ortaya koyan Bohannon (1971) boşanmanın altı basamakta ve farklı boyutlarda gerçekleşen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Boşanmış bireylerin farklı yoğunlukta veya değişen düzenlerde olsa da altı basamaktan geçtiklerini öne sürmektedir. Bu basamaklar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır:

1) Duygusal Boşanma (Emotional Divorce): Bohannon'un ilk basamağı olan "duygusal boşanma", eşlerin ilişkilerinde hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik gibi olumsuz duyguları giderek daha fazla hissetmeleri ve bu hislere dair farkındalık geliştirmeleri ile başlar. Taraflar evlilik ilişkilerinin bozulduğunu düşünürken birlikteliklerinin olumlu yanlarından ziyade olumsuz yönlerine daha fazla odaklanırlar. Birbirlerine karşı yaptıkları eleştiriler artarken karşılıklı güven ilişkisi zedelenir ve eşler arasındaki duygusal boşluk gittikçe büyür. Sürecin bu şekilde devam etmesi sonucunda, eşler sevgi nesnesinin kaybını hissederek üzüntü, keder gibi olumsuz duyguları yaşamaya başlar.

2) Hukuki Boşanma (Legal Divorce): Bohannon'un ikinci basamağı olan "hukuki boşanma", eşlerin kanunda yer alan kural ve uygulamalar çerçevesinde, yasal bir şekilde evlilik birliğini sona erdirmeleridir. Hukuki boşanma kapsamında velayet, malların paylaşımı, maddi-manevi tazminat, nafaka gibi yasal süreçler ele alınır. Boşanma sürecinde eşler ve eşleri temsil etmek üzere avukatlar rol almaktadır. Avukatların kendi

müvekkillerinin yararını ve çıkarını gözetmesi bazen eşler arasındaki duygusal boşluğun artmasına neden olabilmekte ve taraflar bu süreçten olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir.

3) Ekonomik Boşanma (Economic Divorce): Bohannon'un üçüncü basamağı olan "ekonomik boşanma", yasal boşanma sonrası malların paylaşılması, nafaka, maddi-manevi tazminat gibi ekonomik süreçleri kapsamaktadır. Evlilik her ne kadar duygusal bir bağ olarak tanımlansa da aynı zamanda ekonomik bir birliktelik olarak da ele alınmaktadır. Dolayısıyla çiftler, yasal boşanma sonrasında ekonomik boyutta da bazı değişimler yaşayabilmekte ve bu süreçte maddi meseleler ortaya çıkabilmektedir.

4) Anne-Baba olarak Boşanma/ Ebeveyn olarak Boşanma (Coparental Divorce): Bohannon'un dördüncü basamağı olan "anne-baba olarak boşanma", velayet ile ilgili verilen kararlar sonrası ortaya çıkan durumlarla ilişkilidir. "Coparental" ifadesi, yasal boşanma ile birlikte eşler arasındaki evlilik birliği sonlandırılırsa da çocuk-ebeveyn ilişkisinin devam ettiğini belirtmek için kullanılmaktadır. Anne-baba olarak boşanma ekonomik boşanma ile iç içe işleyen bir süreçtir. Özellikle tarafların nafaka ile ilgili istekleri veya sorunları (nafakanın artırılması veya kesintiye uğraması vb.) eski eşler arasında manipülasyon ve misilleme gibi durumlara zemin oluşturabilmektedir. Ayrıca bu süreç, eşler arasındaki çözülmemiş duygusal çatışmaların en sık ortaya çıktığı zamandır. Ortaya çıkan sorunlar ve çatışmalar, boşanma süreci ve sonrasında her iki ebeveyn ile temas kurma ihtiyacı duyan çocuklar için olumsuz yaşantılara sahne olabilmektedir. Boşanma kararının çocuklara açıklanmasını da içeren bu sürecin, çocuklar açısından olumsuz bir şekilde gerçekleşmemesi için, ebeveynlerin çocukları ile iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Çocukların ebeveynlerine erişebilir konumda bulunmaları ve diğer ebeveyne karşı yabancılaştırılmamaları bu süreçteki diğer önemli konulardan birisidir.

5) Toplumsal Boşanma (Community Divorce): Bohannon'ın beşinci basamağı olan "toplumsal boşanma ve yalnızlık sorunu" olarak adlandırılan bu süreç, boşanmış bireylerin sosyal ilişkilerinde ve toplumsal düzeyde yaşadığı değişimlerle ilişkilidir. Boşanmış çiftin evli arkadaşları, genellikle boşanmış bireylerden yalnızca biri ile görüşme eğiliminde olurken;

boşanmış insanlar da sadece evli çiftlerin katıldığı sosyal etkinliklere davet edildiklerinde kendilerini rahat hissetmeyebilirler. Değişen arkadaş çevresi ve sosyal ilişkileri nedeniyle bir geçiş süreci yaşayan boşanmış bireyler yalnızlık duygusuna kapılabilirler ancak zamanla yeni bir sosyal ağ inşa etmeleri ile bu hislerde azalmalar görülür. Boşanmış bireylere yardımcı olmak isteyen terapist ve avukatların ise, öncelikle yeniden bekar bir yaşama geçen insanların yaşayabileceği karışıklığı anlamaları ve bu bağlamda kendilerine destek olmaları gerekmektedir. Ayrıca boşanmış bireylerin kendi yaşlarında, benzer ilgi alanlarına sahip yeni insanlarla tanışmakta ve yeni bir sosyal çevreye girmekte zorluk yaşayabileceklerini bilmeleri verilecek yardımın niteliğinde önemlidir. Sosyalleşmeye hazır bireyleri yaşadıkları hislerin ve verdikleri tepkilerin normal olduğu konusunda desteklemek, boşanmış bireylerin benzer deneyimlerden geçtiğini ifade etmek, bireyleri sosyalleşme kapsamında yaşayabilecekleri sorunlar açısından kendilerini bilgilendirmek ve sosyalleşebilecekleri ortamlar konusunda önerilerde bulunmak bu yardımların içeriğini oluşturmaktadır.

6) Ruhsal Boşanma (Psychic Divorce): Bohannon'ın son basamağı bireysel otonomi kazanılmasının gündeme geldiği "ruhsal boşanma"dır. Bu, boşanma sürecinde bireylerin yaşadıkları en zor dönemdir. Çünkü kişinin kendisini, eski eşinin etkisinden ve kişiliğinden ayırması ve tek başına "kendi" olabilmesi söz konusudur. Aynı zamanda artık güvenebileceği veya şikâyet edebileceği bir ortağının olmamasından ötürü yaşadıklarının sorumluluğunu tek başına alması gerekmektedir. Bu basamak, boşanmış bireylerin neden evlendikleri ve eş seçiminde dikkat ettikleri özellikler açısından içgörü kazanmaları, eski evliliğini değerlendirmeleri, ilişkilerinde yaşadıkları çözülemeyen intrapsişik sorunlar ve boşanmaya neden olan gerçek faktörler üzerinde düşünmeleri gibi işlemleri kapsamaktadır.

Boşanma ile ilgili ortaya koyulan bu modelle, boşanmanın sadece yasal olarak gerçekleşen bir olgu olmadığı; aynı zamanda duygusal, ruhsal, ebeveynlik, ekonomik ve sosyal olarak farklı boyutlarda da sonuçları ve etkilerinin bulunduğu ve hatta bu boyutların da birbirleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde boşanma olgusunun açıklanması ve anlaşılması için başka model

ve yaklaşımların da bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu modellerden bir diğeri de Kessler'in Yedi Aşamalı Modeli'dir. Bu model, taraflar arasında bulunan duygusal ilişkinin sonlandığı ve bireylerin yeniden duygusal bağımsızlıklarını kazandıkları süreç olan, duygusal boşanma evresinin aşamalarını, detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Boşanma sürecinin daha iyi anlaşılması için evlilikteki sorunlara ve evlilik kalitesinin azalmasına yaptığı vurgu ile Bohannon'un modelinden ayrılmaktadır. Aşağıda Kessler'in Yedi Aşamalı Modeli'nin evreleri sıralanmıştır (Kessler, 1975; aktaran Kaslow, 1980):

- 1) Tatsız Olan Gerçeği Görme (Disillusionment):** Kessler'in ilk aşaması olan "gözünü açma, tatsız olan gerçeği görme" bireylerin evliliklerindeki sorunlara dair farkındalıkları ile başlar. Çiftler evlilikten beklentileri ile var olan evlilik yaşantılarının uyuşmadığını fark ederler. Bu farkındalık ilk başlarda bireyde hayal kırıklığına neden olabilir ve kişi bu duygusunu ifade edemeyebilir. Ancak ilerleyen süreçte hissedilen duygusal uzaklık ve gerginlik konuşulmaz ve açığa çıkarılmazsa; taraflarda evlilik birliği hakkında belirsizlik ve anlaşılmazlık gelişmeye başlar. Bireylerin ilişkilerine dair şüpheleri arttıkça karşılıklı olarak memnuniyetsizliklerin, şikâyetlerin ve hoşnutsuzluğunun sözlü olarak ifade edilmesi söz konusu olabilir. Ancak bu tür ifadeler, ya bireylerin içindeki duyguları net bir şekilde aktaramaması ya da gerçeğe yüzleşmenin sonuçlarından korkmaları sebebiyle bastırılmaya devam edebilir.
- 2) Erozyon (Erosion):** Eşlerin evlilik beklentileri ile gerçek hayatın örtüşmediğine dair farkındalıkları sonrası hissettikleri hayal kırıklığı, hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik gibi duygular konuşulmaz ve çözülmezse, çift sonuç olarak Kessler'in ikinci aşaması olan "erozyon" evresine geçiş yapar. Bu dönemde bireylerin yaşadığı hayal kırıklığı, sözel ve sözel olmayan mesajlar ile karşı tarafa iletilir. Bu mesajlar açıkça ifade edilebileceği gibi örtük bir şekilde de görülebilir. Eşe karşı alaycı bir dil, iğneleyici ifadeler, fiziksel ve duygusal temastan uzak kalma, iletişim kurmama, taleplere uymama ve sadakatsizlik gibi davranışlar ortaya çıkabilir. Bunların yanı sıra bu süreçte, eşe karşı duygusal düşmanlık geliştirilmesi ve karşılıklı bakımın/ilginin azalmasından dolayı cinsel yetersizlik, dismenore (ağrılı ve zor menstrüasyon), ülser gibi fiziksel

problemler de oluşabilir. Çiftlerin birbirlerine karşı olumsuz duygular besledikleri, tatmin olmadıkları ve rahatsız edici bir ilişki varlığı sonucu evliliklerine karşı yaşadıkları ikileme rağmen boşanmayı düşünmedikleri ve bu dönemi uzun zaman sürdürdükleri görülmektedir. Ancak her ne kadar hoşnutsuzluk ve duygusal ikilem yaşansa da terapi istenir ve psikolojik yardım alınırsa bu sürecin tersine döndürülmesi ve eşler arası uzlaşma sağlanması mümkündür.

3) Ayrışma (Detachment): Çiftin evliliğe dair duygusal bağlarının kopması Kessler'in üçüncü aşaması olan "ayrışma" evresinin bir özelliğidir. Çift bu evrede ilişkilerini kurtaracak yeterlilikte olmadıklarını ve evliliklerinin artık kurtarılamaz bir noktada olduğunu düşünür. Boşanan bireylerin karşılaştıkları en büyük problemlerden biri de tarafların ayrışma dönemine aynı zamanda geçememiş olmalarıdır. Çünkü evliliğe bağlılığını yitiren eşin ilgisini yeniden canlandırmaya çalışmak, diğer eş için zor ve yıpratıcı bir süreç olabilmektedir. Üçüncü aşamayı yaşayan eşin ayrılma kararına karşı diğer eşin verdiği tepkiler birincil sevgi nesnesinin çocuk olması dâhil olmak üzere evlilik dışı ilişkilerin yaşanması, enerjinin spor, hobi, iş veya gönüllülüğe dayalı etkinliklere yönlendirilmesi, yaşanan sıkıntının somatizasyonlaştırılması gibi geniş bir yelpazede görülebilir.

4) Fiziksel Ayrılık (Physical Separation): Kessler'in dördüncü evresi olan "fiziksel ayrılma" eşlerin evliliğin devamını daha fazla tolere edemeyeceklerini fark ettiklerinde ortaya çıkar ve duygusal boşanmanın en travmatik dönemidir. Bu süreçte evi ayırma en belirgin adımlardan birisidir. Ayrılığı başlatan birey ile diğer eşin yaşadıkları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ayrılan eşin yalnız yaşamaya ve ayrılık sonrası sürece daha kolay uyum sağladığı görülmektedir. Bohannon'un yasal boşanma süreci daha çok bu aşamada gerçekleşir ve çift bu dönemde yasal işlemleri başlatır. Özellikle ayrılma döneminden sonra eşler arasında uzlaşma sağlanması pek olası değildir. Bu evredeki terapötik görev, ayrılmayı düşünen bireylerin boşanma süreci ve sonrası yaşayabilecekleri psikososyal etkilerin bilincinde olarak bireylerin olumsuz duygular ile baş edebilmelerine yardımcı olmak ve boşanma sürecini daha yapıcı bir şekilde sürdürmelerini sağlamaktır.

5) Yas (Mourning): Kessler'in beşinci aşaması olan "yas", boşanmakta olan bireyin kayıp hissi ile birlikte öfke ve depresyon geliştirdiği bir dönem olarak betimlenir. Bu duygular boşanma ile birlikte bir eş, arkadaş, cinsel partner, hayat arkadaşı kaybının yanı sıra ortak arkadaşlar, çocuklar, eski eşin ebeveynleri, ev, yaşam biçimi ve maddi birikim gibi birçok alanda kayıp yaşayan bireyler için gayet anlaşılırdır. Bunlara ek olarak, eğer ayrılmak istemeyen taraf evliliğin sonlanmasını öngörmemiş veya çaba göstererek boşanmayı önlemeye çalışmışsa, yaşadığı kayıp duygusu aynı zamanda reddedilme hissi ile daha da şiddetlenebilir. Bir evliliğin ölümü, insanlar için fiziksel olarak bir eşin kaybından daha zorlayıcı bir yaşantı olabilir. Çünkü boşanan bireyler fiziksel olarak eşin ölümü sonrası yaşanan nihailik ve kesinlik duygusundan yoksundurlar. Aynı zamanda boşanma sürecinde ve sonrasında diğer eş ile doğal olarak gelişen iletişim ve karşılaşmalar bireylerin yaşadığı kayıp hissini tekrar etmesine neden olabilir ve yas sürecinin daha yoğun ve uzun sürmesi söz konusu olabilir.

6) İkinci Ergenlik (Second Adolescence): Kessler'in altıncı evresi olan "ikinci ergenlik" boşanmış bireylerin duygusal boşanma sürecinde yaşadıkları yoğun stres, sıkıntı, çatışma ve belirsizlik sonrası bu hislerden uzaklaşmaya başladıkları ve yeniden gençleştikleri bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda boşanmış bireyler bu süreçte ilgi ve ihtiyaçlarını yeniden keşfetme, değerlendirme ve toplum içindeki konumunu yeniden belirleme gibi hayatlarını düzenleme evresinden geçmektedir. Bunların yanı sıra, kişiler belli kısıtlamaların kalktığı, bağımsızlık ve özgürlük hisleriyle girdikleri yeni yaşam şekillerinde, farklı partnerlerle cinsel yaşantılar gibi önceden yasaklanmış davranışları yaşantılayabilirler ve hatta abartılı bir şekilde bu eylemleri yineleyebilirler. Bunların yanı sıra seyahat, eğitim, hobi veya uzun zamandır ertelenen planlar gibi etkinliklere aşırı miktarda zaman ayırabilirler. Her ne kadar bu süreç bireyler için endişe verici gibi görünse de boşanmış kişilerin kimliklerini yeniden oluşturmaları ve benlik bütünlüğünü sağlamaları için bu adım normaldir. Bu aşamaya eşlik eden kişisel büyüme ile birlikte birey için aşırılıklar çekiciliğini kaybetmeye başlarken daha dengeli bir yaşam şeklinin oluşması söz konusu olmaktadır.

7) Sıkı Çalışma (Hard Work): Kessler'in yedinci ve son evresi olan "sıkı çalışma" boşanmış ve yeniden bekârlığa geçiş yapan kişinin, boşanmanın çeşitli doğurgularını deneyimleyip bunları entegre ettiği, değerlendirdiği dönemdir. Aynı zamanda bu süreç, bireyin yeni bir kimlik oluşturduğu, kendi iradesi ile benimsediği değerleri ifade edebildiği ve hayatına yön verme sorumluluğunu tek başına aldığı aşamadır. Bu aşamanın başarılı bir şekilde tamamlanması için, boşanmış bireylerin ayrılma sonrası yaşadıkları psikik travmanın iyileşmesi gerekirken aynı zamanda, bireylerin kendilerine güvenen ve psikolojik sağlamlığı yüksek bir yapılarının olması önemlidir. Duygusal boşanmanın son evresinde, boşanmış bireyler hayatın istekleri ve ihtiyaçları ile etkili başa çıkabilmeyi ve yeni duygusal ilişkiler geliştirme kapasitesini yeniden elde eder.

Bohannon (1971) ve Kessler (1975) boşanma olgusu ile ilgili bazı aşamaları bulunan modeller geliştirmiş ve boşanan bireylerin hangi süreçlerden geçtiklerine, bu süreçlerde neler yaşayabileceklerine dair detaylı bilgileri alanyazına eklemişlerdir. Her iki modelde de bireylerin ilişkilerinin sonlanmasına ilişkin olumsuz duygular yaşayabildikleri, ilerleyen aşamalarda da boşanma olgusunu kabullenme ve yeni bir yaşam stiline geçme gibi süreçleri deneyimledikleri görülmektedir. Benzer bakış açısıyla Wiseman (1975) boşanmayı her iki eş için yas ve kayıp hislerinin yanı sıra büyüme için eşsiz fırsatlar sunan bir tür duygusal kriz süreci olarak ele almaktadır. Boşanma olgusunun Kübler-Ross (1959; aktaran Wiseman, 1975) tarafından tanımlanan yas süreci aşamaları kapsamında değerlendirilebileceğini savunan bu modelde, boşanma süreci örtüşen beş aşamada oluşan bir dizi olarak görülmektedir. Bu aşamalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Wiseman, 1975):

1) İnkâr Aşaması (Denial): Bu evrede eşler ilişkinin devamını sağlamak için ağır bir şekilde inkârı kullanabilirler. İlişkideki problem ve sorunlara rağmen ilişkinin devam etmesi için çalışabileceklerini ve hatta tatmin olmamalarına rağmen ilişkiyi olduğu gibi tercih edebileceklerini iddia edebilirler. Sıklıkla kullanılan bir diğer inkâr yolu ise eşler ilişkideki problemlerin farkında iken boşanmayı düşünmemek ve evliliği sürdürmek için ekonomik durumları veya çocuk varlığı gibi etmenleri göz önüne alarak durumu mantığa bürümeleridir. Birçok ilişki, sorunların farkına varıp ilişkiyi düzelterek veya

büyük bir stresle karşılaşana kadar benzer durumu sürdürerek bu şekilde devam edebilir.

2) Kayıp ve Depresyon Aşaması (Loss and Depression): İlişki içerisinde yaşanan içsel ve dışsal stresler sonucunda taraflar evliliklerinde yanlış giden noktalar olduğunu ve bu yanlışlıkların önemsiz olduğuna ilişkin yaptıkları inkârları devam ettirmenin artık imkânsız olduğunu fark ederler. Bu farkındalık sonucu eşler sorunlarıyla birlikte başa çıkamayacaklarını ve birlikte olmalarının kendi başına bir sorun olduğunu anlamaya başlarlar. Bu noktada taraflar baş ağrısı, uykusuzluk, iştahsızlık gibi depresyon belirtileri gösterebilirler. Bu şikâyetlerin altında yatan duygular ise ilk aşamada keder ve umutsuzluktur. Sürecin devam etmesi ile bireylerin içinde buldukları duruma ilişkin farkındalık geliştirdikleri dönemde verdikleri tepki bir kayba verilen tepkilerle benzerdir: üzüntü, depresyon ve izolasyon duygusu, iletişim kuramama. Krizin bu noktasında, boşanma düşüncesi henüz taraflar arasında açıkça ifade edilmiyorsa, bireylerin hissettikleri iletişim kuramama ve tecrit duyguları artabilir. Bir eş, bir evlilik ve bir yaşam stili kaybediyor olan bireylerin duygularını sözel olarak ifade edebilmesi ve tecrit duygularından kurtulması bu aşamada önem arz etmektedir.

3) Öfke ve Ambivalans Aşaması (Anger and Ambivalence): Boşanma sürecinin ikinci aşaması olan depresyon, kendi başına çiftin gerçek bir ayrılık yaşamasında etkili olan bir faktör olabilir. Evliliğin bitmesi bir gerçeklik olarak yaşandıkça depresyondan, onun altında yatan temel duygu olan öfkeye doğru bir geçiş yaşanabilir. Bu evrede eşler nafaka, mal paylaşımı, velayet gibi yasal süreç ve işlemler ile ilgili tartışmalar yaşayabilir ve bu tartışmalar hissettikleri öfkenin artmasına neden olabilir. Büyük bir çoğunlukla bir eş diğerine göre boşanmayı ve ilişkiyi bitirmeyi daha çok istemekte ve boşanma sonrası yaşam fikrine kendini hazırlamış olabilmektedir. Bu aşamada bir eşin egosunu yeniden inşa etmesi veya cinsel eylemlerde bulunması, yeni kıyafetler veya yeni bir araba alması gibi davranışlar diğer partnerin öfke duygusunu artırabilmektedir. Eşe karşı hissedilen öfke, genellikle boşanma kararına ilişkin yaşanan yoğun bir kararsızlıkla değişmektedir. Eşler çoğunlukla evliliklerini yeniden kurtaracak kadar başarılı olup olmayacaklarını sorgularlar ve hatta bu süreçte psikolojik bir yardım talebinde bulunabilirler. Ancak bu son girişimlerde her iki eşin de

evliliği devam ettirme konusunda istekli olmadığı ve aslında ilişkileri için ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını hissetmeleri konusunda etkili olabilmektedir. Uzun yıllar boyunca ortak bir ev, hayat, çocuk ve arkadaşlar paylaşan bir çiftin bu ortaklığı öfke odağı olmaksızın sonlandırması son derece zordur. Nitekim kin ve öfke ifade edilmeden sonlandırılan evlilikler çok nadir bulunmaktadır. Bu aşamada tarafların çözmesi ve üzerinde konuşmaları gereken en önemli meseleler velayet, ziyaret hakları, nafaka gibi yasal süreçler ve bu süreçlerin konuşulmasında düşmanca bir tutumdan ziyade daha dostane anlaşmalar kurmalarıdır.

4) Yeni Bir Yaşam Tarzı ve Kimliğin Oluşturulması Aşaması (Reorientation of Life-Style and Identity): Boşanan bireyler öfke ve belirsizlik duyguları ile uğraştıktan sonra zamanla geçmişi öfke ile hatırlamaktan ziyade içinde buldukları anı ve geleceklerini planlamaya odaklanırlar. Boşanma gerçeklik haline geldiği ve netlik kazandığı için onunla başa çıkma yolları bulmaya çalışırlar. Bu aşamada bireylerin yapması gereken ilk iş evliliğin bireylerin hayatlarına etki ettiği kişisel, mesleki, cinsel ve sosyal boyutlarda kimliklerini yeniden inşa etmeleridir. Bu aşamada bireylerin kişilikleri yeni başa çıkma tarzlarının geliştirilmesine açıktır ancak bazen kişiliğin daha bağımlı hale gelmesi veya işlevselliğinin azalması gibi gerilemeler söz konusu olabilir. Boşanma sonrası ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri ve rolleri ile birlikte bireyler kendilerine “Ben kimim?” sorusunu sorarlar ve boşanma sonrası yeni bir kimlik geliştirmeleri kendileri için önemli bir konu haline gelir. Kimliğin yeniden keşfedilmesi sürecinde özellikle kadınlar için çalışma ve kariyer hayatının yeniden değerlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Çocuk velayetini alan ve çocuğun bakımından sorumlu olan anneler için çocuğuna yeterli bakım verememe, iş hayatı ve kendi özel hayatını dengede tutma gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu süreçte boşanan kadınların mesleki kimliklerini yeniden inşa etmelerine yardımcı olabilmek için sosyal ve terapötik destek oldukça önemlidir. Boşanma sonrası bireylerin cinsel kimliklerinin de yeniden oluşturulması önem arz etmektedir. Özellikle genç yaşta bir evlilik gerçekleştiren, evlilik öncesi sınırlı cinsel deneyimleri bulunan, evliliğindeki cinselliği yeterli algılamayan veya ilişkisindeki cinsellikte kendini yetersiz hisseden bireyler için daha fazla kişilerarası iletişim ve cinsel potansiyeli keşfetme ihtiyacı söz

konusu olabilmektedir. Bunların yanı sıra evlilik dışı cinsel ilişki yaşama, cinsel hastalığa yakalanma gibi korku ve çatışmalar gündeme gelebilmektedir. Bu süreçte bireylerin yeniden cinsel kimlik oluşturmaları; bireyin yeniden cinsel olarak arzu edilebilir olduğunu görerek cinsel kimliğini inşa etmesi, yakınlığa henüz hazır olmayan bireylerin duygusal bağlılıktan uzak bir şekilde cinsellik yaşaması ve evlilik dışı sınırlı cinsel deneyimi bulunan bireylerin bu açığı telafi etmesi gibi nedenler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Yeni bir yaşam tarzı ve kimliğin oluşturulması aşamasının kaçınılmaz bir boyutu da bireylerin sosyal ilişkileridir. Bireylerin sosyal çevresi, boşanma süreci ve sonrasında bireyler için gerçek bir destek sistemi haline gelmektedir.

5) Kabul ve Entegrasyon Aşaması (Acceptance and New Level of Functioning): Boşanmış birey sosyal, mesleki, kişisel ve cinsel boyutlarda kendini yeterli hissetmeye başladığı anda kabullenme yavaş yavaş ortaya çıkar. Kişinin hissettiği depresyon ve yakın ilişki kurmaya dair endişe azalmaya başlar ve bireyin ilişkileri gündelik geçici birlikteliklerden; daha anlamlı, uzun süreli ve derin paylaşımlarda bulunduğu birlikteliklere doğru evrilir. Bireyin boşandığı eşe dair hissettiği öfke azalırken partneri kabullenme ve evliliği olduğu gibi sonlandırma durumu ortaya çıkar. Sürecin bu aşamasında bireyin yeni yaşam düzenine uyum sağlaması, tarafların ebeveynlik rollerinin ve çocukları ile ilişkilerinin bir düzene oturması söz konusudur. Benzer şekilde bireyin sosyal ilişkileri ve aile ilişkilerinin yeniden şekillenmesi gündeme gelebilir. Diğer yandan bireyin eğitim veya mesleki kariyerinde değişiklikler yaşanabilir. Boşanmanın kabulü ile birlikte, birey kendisinin “boşanmış” bir kişi olarak tanımlanmasında olumsuz bir his duymamaya başlar. Toplumdaki veya çevresindeki olumsuz etiketleme, yaptırımlar ve boşanmanın bir kayıp, başarısızlık olarak nitelendirilmesi gibi etmenler boşanmış bireyin tam pozitif bir kimlik geliştirmesinde engelleyici bir rol oynayabilir. Bunların yanı sıra boşanma süreci sonrasına uyum sağlamış bireylerde güçlü bir memnuniyet duygusu görülebilir. Yeniden evlilik düşüncesi gündeme gelebilir ve bireyler bu süreçte yaşamlarının aile, iş ve yakın arkadaşlıklar ile dengelendiği ve zenginleştiği hissini yaşayabilirler. Kabullenme ve yeniden entegrasyon süreci sonucunda,

bireylerin boşanma öncesi var olandan daha olgun ve tatmin edici yeni bir sosyal ve kişisel kimlik kazanmaları söz konusudur.

Özetle ifade edilirse; boşanmanın bireyler üzerinde, ölüm ve kayıp gibi kriz durumlarında verilen tepkilere benzer bir etkisinin olabileceği ve bireylerin boşanma sonrası bir tür yas süreci yaşayabilecekleri söylenebilir. Wiseman (1975) modelinde de, Bohannon (1971) ve Kessler'in (1975) modellerinde olduğu gibi, sürecin ilk aşamasında bireyler duygusal olarak yoğun bir süreç yaşayabilmekte ve depresyon belirtileri gösterebilmektedir. Ancak sürece uyum ve kabullenme ile birlikte tıpkı travma sonrası büyümede olduğu üzere var olan durumdan daha büyümüş ve olgun bir kişiliğin oluşması söz konusudur. Kaslow (1980) ise yukarıda tartışılan aşamalı modellerin boşanma olgusuna farklı perspektiflerden yaklaştığını ancak bu modellerin daha sağlıklı ve yapıcı bir boşanmanın gerçekleşmesi için gerekli olan duygu, düşünce ve davranışlar üzerine bir ayırım yapmadıklarını öne sürmektedir. Dolayısıyla daha yapıcı bir boşanmanın sağlanması için üzerinde durulması gereken duygu, düşünce ve görevleri sentezlediği, diğer yaklaşımlardan eklettik olarak bir araya getirdiği "diyalektik" yaklaşımı geliştirmiştir. Tablo 1'de Kaslow'un (1980) öne sürdüğü "diyalektik" model görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde Kaslow'un (1980) boşanma sürecini, boşanma öncesi, sırası ve sonrası şeklinde üç aşamaya ayırdığı ve her aşamanın da kendi içinde iki evresinin bulunduğu görülmektedir. Her evrede boşanmış bireylerin deneyimledikleri bazı duygular ve o evreye ilişkin sergiledikleri bazı davranışlar bulunmaktadır. İlk aşama olan boşanma öncesinde umutsuzluk, ikircikli duygular, yetersizlik gibi duygular hissedilirken; küsme, tartışma, inkar gibi davranışların yanı sıra sevgiyi yeniden kazanma, terapi arayışında bulunma gibi eylemler de görülmektedir. Daha çok yasal süreçleri kapsayan ikinci aşamada ise bireylerin çaresizlik, kızgınlık, karışıklık gibi hislerinin yanı sıra rahatlık da duyabilecekleri gözlenmektedir. Maddi konular ve velayet işlemleri üzerinde düşünme, intihar girişimi, yas tutma gibi davranışların geliştiği bu dönemde bireylerin mesleki hayatlarında değişikliklerin yaşanması ve sosyal çevre ile iletişime geçmeleri de söz konusu olabilmektedir.

Tablo 1

Boşanma Sürecinde Diyalektik Evre Modeli

Boşanma Evresi	Duygular	Eylemler ve Görevler	
<i>Boşanma Öncesi</i> Umutsuzluk ve boşanma üzerine düşünme süreci	I	Yabancılaşma Hayal kırıklığı Memnuniyetsizlik	Küsme ve/veya ağlama Eş ile yüzleşme Tartışma Terapi araştırma
	II	Korku Acı İkircikli duygular Şok Boşluk Kaos Yetersizlik	İnkâr Çekilme (duygusal ve fiziksel) Her şey iyiymiş gibi davranmak Sevgiyi yeniden kazanmaya çalışmak Arkadaş çevresinden ve aileden tavsiye almak
<i>Boşanma Sırası</i> Yasal işlemler süreci	III	Kendine acıma Çaresizlik Depresif Mesafeli Kızgın Umutsuzluk	Pazarlık etme Çığlık atma Tehdit etme İntihar girişiminde bulunma Bir avukata başvurma
	IV	Yalnızlık Rahatlama Karışıklık Öfke Üzüntü	Fiziksel olarak ayrılma Yasal boşanma davası Ekonomik düzenlemeler üzerinde düşünme Velayet işlemleri üzerinde düşünme Yas ve üzüntü Akraba ve sosyal çevreye açıklama Yeniden iş dünyasına girme (işsiz kadınlar için)
<i>Boşanma Sonrası</i> Keşif ve dengeleme süreci	V	İyimserlik Tevekkül Heyecan Merak Pişmanlık Üzüntü	Boşanmanın sonuçlandırılması Yeni arkadaşlar edinme Yeni aktivitelere katılma Çocuklar için yeni bir yaşam tarzı ve günlük rutin oluşturma Yeni ilgi alanları keşfetmek Yeni bir iş bulma
	VI	Kabullenme Özgüven Enerjik Bütünlük Özsaygı Neşe Bağımsızlık Otonomi	Kimliği yeniden oluşturmak Psişik boşanmayı sonlandırmak Yeni sevgi nesnesi aramak ve kalıcı ilişkiler geliştirmek Çocukların ebeveynlerinin boşanmalarını kabul etmelerini sağlamak ve her iki ebeveyn ile olan ilişkilerini sürdürmelerine yardımcı olma

Boşanma sonrası olan son aşamada ise bireylerin pişmanlık, üzüntü gibi olumsuz duyguların yanı sıra rahatlama, iyimserlik, heyecan, özgüven gibi pozitif duyguları da hissettikleri; yeni bir yaşam tarzı oluşturup yeni ilişkiler geliştirdikleri

ve psişik boşanmayı sonlandırarak yeni bir kimlik oluşturdıkları gözlenmektedir. Kaslow (1980), bireylerin hayatlarındaki herhangi bir duygusal krize verdikleri tepkilerin boşanmaya verdikleri tepkiler ile benzer olduğunu gözlemlemiştir. Bunların yanı sıra her bireyin modelinde yer alan aşamaları başarı ile tamamlayamadığını ve bireylerin bu süreçte kendi hızlarına göre ilerlediklerini ifade etmektedir. Boşanma olgusunun anlaşılmasında, boşanmanın bireyler üzerindeki duygu, düşünce ve davranış olarak ne tür etkilerinin bulunduğu bütünsel bir perspektifle ele alınmasının önemli olduğunu savunan bu yaklaşımın, önceki kuram ve modellerden eklektik bir biçimde oluşturulduğu ve özetlendiği görülmektedir.

Boşanma olgusu ile ilgili geliştirilen modeller bütüncül bir şekilde incelendiğinde; boşanmanın bireyler üzerinde birden fazla boyutta etkilerinin olduğu; boşanma öncesi, süreci ve sonrasında insanların pişmanlık, üzüntü gibi olumsuz duygulardan özgürlük, bütünlük, otonomi gibi olumlu duygulara kadar çok geniş bir aralıkta farklı hisler deneyimleyebildikleri söylenebilir. Bunlara ek olarak, boşanma sonrası yeniden bekârlık dönemine giren boşanmış bireyler yaşamlarındaki bu yeni evreye uyum sürecinde, depresyon, yas, intihar gibi davranışların yanı sıra kendi kimliğini yeniden oluşturmak, kalıcı ve sağlıklı ilişkiler geliştirmek gibi farklı davranışlar sergileyebilmektedir. Dolayısıyla, boşanma doğası gereği çok boyutlu, zıt duygu ve davranışları da ortaya çıkarabilen, boşanmış bireylerin kişisel ve toplumsal özelliklerine göre farklılıklar arz eden, karmaşık bir olgudur.

Boşanma Nedenleri

Gerek dünya genelinde gerek Türkiye’de boşanma oranlarının hızla artması, boşanma olgusu hakkında bir araştırma ihtiyacı gündeme getirmiş ve bu alanda yapılan çalışma sayısının artmasında etkili olmuştur. Nitekim Arıkan (1996) yapmış olduğu çalışmada 90’lı yıllarda boşanma oranının binde birden az (%0.5) gibi çok düşük bir oranda olduğunu ifade ederken; son on yıldaki boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı oranlarının yer verildiği Tablo 2 incelendiğinde, 2018 yılı kaba boşanma hızının %1,75 olduğu ve son otuz yıl içerisinde kaba boşanma hızının yaklaşık üç buçuk kat arttığı görülmektedir. Artan boşanma oranları sonrası, boşanmanın hem makro düzeyde aile ve toplum yapısı üzerinde hem de

mikro düzeyde boşanan bireyler ve çocuklar üzerindeki etkileri dikkat çekmiştir. Bu etkilerin dinamiğinin ve boşanma olgusunun altında yatan mekanizmaların keşfedilmesi ve konu hakkında daha iyi bir anlayış geliştirilmesi amacıyla araştırmacılar boşanma nedenleri ile ilgili çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Özellikle boşanma ile ilgili alanyazının çoğunluğunu boşanma nedenleri ile ilgili yapılan araştırmalar oluşturmaktadır.

Tablo 2

Yıllara göre Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı

Yıllar	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı
2009	114.162	1,58
2010	118.568	1,62
2011	120.117	1,62
2012	123.325	1,64
2013	125.305	1,65
2014	130.913	1,7
2015	131.830	1,69
2016	126.164	1,59
2017	128.411	1,6
2018	142.448	1,75

Not: TÜİK, 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> adresinden 2009-2018 yılları “Boşanma İstatistikleri” verilerine göre oluşturulmuştur.

Boşanma nedenleri de evlilik nedenleri gibi toplumdan topluma, tarihsel zamandan zamana ve bireylere göre değişmektedir. Geçmiş dönemlerde bireyler sermayelerini arttırma, aile işgücünü genişletme, sosyal statülerini iyileştirme gibi nedenlerle evlenmekte; yapılan evlilikler eşlerin ve çocukların yaşamdan doyum elde etmeleri ve karşılıklı mutlulukları için kurulmamaktaydı. Geçmişte aşk ve sevgi ile kurulan birliktelikler bilinmemekte, hatta Eski Hindistan’da evlenmeden önce âşık olmak sorumsuz bir antisosyal eylem olarak görülmekteydi. Zamanla ortaya çıkan aşk ve sevgi ile oluşan romantik birliktelikler ile beraber, bireylerin evlilik algıları ve beklentileri değişmiş; modern boşanma örüntülerinin kökenleri de bu algılar ve beklentiler çerçevesinde değişmiştir (Coontz, 2007). Giddens’in (2000) ifade ettiği şekilde, günümüz toplumlarında evlilikler artık statü odaklı veya mal varlığının kuşaktan kuşağa aktarılması gibi sebeplerle yapılmamakta ve kadınların ekonomik özgürlüğe sahip olmasına paralel olarak evlilikler geçmiş dönemlere kıyasla zorunlu bir ekonomik birliktelik/ortaklık olarak görülmemektedir.

Bunlara ek olarak Giddens, özellikle batı toplumlarında değişen aile yapısı, toplumsal refahtaki artış, boşanmış bireyler üzerindeki kötü algı ve damgalanmanın azalması, evlilik ilişkilerinde sorun varlığı durumunda bireylerin evlerini ayırma ve yeni bir ev kurma olasılığının daha kolay olması gibi etmenlerin boşanma sayısının artmasında etkili olduğunu ifade etmektedir.

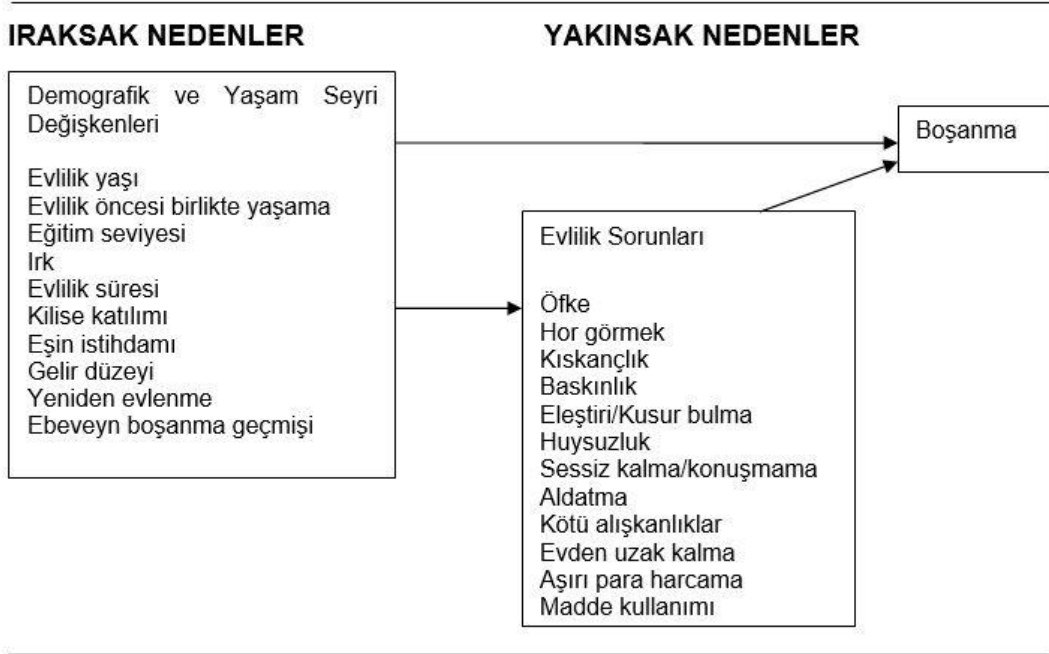
Başka bir yaklaşımla, sosyal psikoloji bağlamında, bireylerin benlik kurguları ile içinde buldukları kültürler arasında bir bağ bulunmaktadır. Markus ve Kitayama (1991) insanların çevrelerini algılama ve yorumlama biçimlerinde kültürel etmenlerin etkili olduğunu ve bu kapsamda bağımsız ve karşılıklı-bağımlı olmak üzere iki çeşit benlik kurgusunun bulunduğunu savunmuşlardır. Bireylerin kendini başkalarından ve toplumdan ayrı bir şekilde algıladığı bağımsız benlik kurgusu bireyci kültürlerle; bireylerin kendilerini başkaları ile olan ilişkileri kapsamında değerlendirdiği karşılıklı-bağımlı benlik kurgusunun ise toplulukçu kültürlerle ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Brewer ve Chen, 2007; Markus ve Kitayama, 1991). Bu bağlamda değerlendirildiğinde özellikle bireyci kültür özellikleri taşıyan batı ülkelerinde boşanma oranlarının daha yüksek olması bu durumla ilişkilendirilebilir. Giddens'a (2000) göre, evliliğin geçmişteki algıların tersine, bir kişisel doyum göstergesi olarak ele alınması ve bireylerin evliliği kişisel olarak ödüllendirici ve tatmin edici bir birliktelik olarak algılamalarında bir artış bulunmaktadır. Bu durum alanyazında yer alan, bağımsız benlik kurgusu baskın olan bireylerde özerklik, otonomi, kişisel başarı ve becerinin önemli olduğu (Markus ve Kitayama, 1991) bilgisi ile birlikte değerlendirildiğinde, bireyci kültür özellikleri taşıyan ülkelerde boşanma oranlarının daha yüksek olmasının açıklanışında bu özelliğin etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim farklılıkların olmasına rağmen, geleneksel faktörlerin etkilerinin azaldığı ve bireylerin yüksek ekonomik düzeyde olduğu ülkelerde boşanma olgusunun daha yaygın olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Giddens, 2000).

Türkiye'deki boşanma nedenleri ile ilgili alanyazın incelendiğinde, mahkeme kayıtlarında ve istatistiksel verilerde en sık rastlanan boşanma nedeni "aile birliğinin sarsılması (geçimsizlik)" olarak görülmektedir (Yıldırım, 2004). Türk Medeni Kanun'da boşanma nedenleri ile ilgili maddelerde yer alan "evlilik birliğinin sarsılması" sebebinin farklı anlamlara gelmesi dolayısıyla kapsamının geniş olmasına yol açmaktadır. Bu durum da boşanmaların gerçek nedenlerinin bilinmemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda boşanan bireylerin gerçek

boşanma nedenini açıklamaktan kaçınmaları ve özellikle anlaşmalı boşanmalarla ilgili dava dosyalarının tamamında boşanma nedeni olarak “evlilik birliğinin sarsılması”nın yer alması boşanma gerekçelerinin belirsiz kalmasına neden olmaktadır (Sürerbiçer, 2008). Bireylerin boşanma nedenlerinin belirsiz kalması sonucu araştırmacılar boşanmış insanların gerçekte var olan boşanma gerekçeleri ile ilgili araştırmalar yapmakta ve boşanma olgusunun daha iyi anlaşılması amacıyla çalışmalar yürütmektedirler. Yapılan araştırmalar sonucu boşanma nedenlerinin en önemlileri arasında sırasıyla evlilik doyumunun düşük olması ve sadakatsizlik, partnerlerin kişilik özellikleri arasındaki uyumsuzluk, en az bir partnerdeki davranış problemleri ve ilişkisel çatışma ve problemler olarak sıralanmaktadır (Amato ve Previti, 2003; Amato ve Rogers, 1997; De Graaf ve Kalmijn, 2006). Bunların yanı sıra araştırmalarda görülen diğer boşanma nedenleri arasında eşlerin aile ve akrabalarının aile üzerindeki etkileri, aldatma, madde bağımlılığı varlığı, evlilik öncesi yalan söyleme, eşin fiziksel ve psikolojik rahatsızlığı, cinsel sorunlar, çocuk yetiştirme tarzındaki farklılıklar, evlilikten beklentilerin karşılanmaması, eşin ilgisizliği, şiddet varlığı, eş kıskançlığı ve sorumsuzluk bulunmaktadır (Sürerbiçer, 2008). TÜİK (2019), cinsiyete göre boşanma nedenleri oranı incelendiğinde, kadınların ilk üç boşanma nedeni % 61.5 oranla sorumsuz ve ilgisiz davranma, % 42.6 oranla evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %36.4 oranla dayak/kötü muameledir. Erkeklerin ifade ettikleri ilk üç boşanma nedeni ise; % 40.2 oranda sorumsuz ve ilgisiz davranma, % 24.5 oranda eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması ve % 24.0 oranda eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışmasıdır.

Boşanma konusunda çalışan araştırmacılar, boşanma nedenlerini inceleme noktasında iki yaklaşım kullanmaktadırlar. Bu yaklaşımlardan ilkinde araştırmacılar, evlilik, yaş, etnik köken, sosyal sınıf, ailede boşanma geçmişi gibi demografik ve yaşam seyri değişkenlerini boşanma olgusunda risk faktörü olarak ele almakta ve çalışmalarını yürütmektedirler. Diğer yaklaşımda ise araştırmacılar, boşanmış bireylerin öznel algıları üzerinde odaklanmakta ve bireylere evliliklerinin neden bittiğine dair sorular sorarak boşanma ile ilgili detaylı bir anlayış kazanmaya çalışmaktadır (Amato ve Rogers, 1997). Boşanma; bireyler arasındaki kültürel, sosyal, evlenme yaşı, eğitim seviyesi, sosyoekonomik düzey gibi konularda yaşanan uyumsuzluk gibi nedenlerden ortaya çıkmasına rağmen, en temelde

evlilikteki problemlerin olumlu bir şekilde çözülememesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur (Raley ve Bumpass, 2003). Amato ve Rogers (1997) alanyazında yer alan insanların retrospektif birikimlerine dayalı olarak yapılan araştırmalar sonucunda bireylerin yaşadıkları benzer evlilik sorunlarını yakınsak (proximal) nedenler olarak ifade etmiş ve bu sorunların boşanma riskini artırdığını öne sürmüşlerdir. Öte yandan boşanma olasılığını tahmin etmeye yarayan demografik ve yaşam seyri değişkenlerini iraksak (distal) nedenler olarak adlandırmış ve bu nedenlerin evlilik ilişkilerinde bazı sorunların ortaya çıkmasında etkili olabileceğini savunmuşlardır. Bu kavramsal çerçeve ile ilgili oluşturdukları Iraksak ve Yakınsak Boşanma Nedenlerinin Kavramsal Modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Iraksak ve yakınsak boşanma nedenlerinin kavramsal modeli.

Dokur ve Profeta (2006) eşlerin sağlıklı bir ilişki oluşturabilmeleri ve bu ilişkiyi devam ettirebilmeleri için evlilikleri hakkında konuşabiliyor olmalarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Evlilik ilişkisinin daha sağlıklı bir şekilde kurulması için duygusal desteğin sağlanması, eşin kişisel alışkanlık ve özelliklerine uyum sağlama, maddi konularda fikir birliği ile hareket etme, iletişim becerilerinin geliştirilmesi, cinsel uyum sağlama gibi bazı görevlerin karşılıklı yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu görev ve davranışların yerine getirilememesi sonucu çiftler arasında çözümlenemeyen çatışmalar ve zayıf, olumsuz iletişim sorunlarının artması gözlenmektedir (Kalkan ve Yalçın, 2015). Çiftlerin arasında bulunan

demografik, kültürel farklılıklar ile evlilikte görülen sorunlar arasında bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin; erken yaşta evlenen kadınlar sağlıklı bir evlilik için gerekli olan duygusal ve ekonomik kaynaklar konusunda daha yetersizdirler. Dolayısıyla evlilik içi ortaya çıkan herhangi bir problem durumunda daha kolaylıkla boşanmayı seçebilmektedirler (Sürerbiçer, 2008). Benzer şekilde farklı kültürel çevre, sosyoekonomik düzey ve eğitim seviyelerinde bulunmak, eşler arasındaki uyumsuzluğu artırmakta dolayısıyla eşler yaşanan olayları birbirlerinden farklı bir şekilde değerlendirme eğiliminde olabilmektedirler (İlgar, 2004). Çiftler arasındaki farklılıklar sağlıklı bir iletişim kurularak çözümlenmediğinde ise, süreç içerisinde eşler arasında biriken olumsuz yaşantı ve çatışmalar, tarafların ilişkilerinde doyumsuzluk hissetmelerine neden olabilmektedir (Strong, DeVault ve Cohen, 2005). Amato ve Rogers'ın (1997) modelinde olduğu üzere öfke, kıskançlık, eleştirel bir dil kullanma, sessiz kalma, evden uzaklaşma gibi evlilik sorunları da bireylerin evliliklerini sonlandırma ve boşanma kararı almalarında etkili olmaktadır.

Boşanma Kararının Alınması

Geçmişten günümüze evlilik, ikili ilişkilerde önemli bir yer almakta ve bazı insanlar için mutluluk, yaşamda doyum, huzur kaynağı iken, bazı insanlarda ise birçok olumsuz yaşantı ve duyguları beraberinde getirmektedir. Yapılan araştırmalarda mutsuz bir evliliği sürdürmeye çalışan bireylerin, yaşam doyumlarının, mutluluk seviyelerinin ve fiziksel sağlıklarının olumsuz bir şekilde etkilendiği bulunmuştur (Hawkins ve Booth, 2005). Mutsuz bir evlilik içinde bulunan, evliliklerindeki sorunları çözemeyen ve ilişkilerinde doyumsuzluk hisseden bireyler için boşanma kararı gündeme gelebilmektedir.

Boşanma kararının alınması bilişsel olarak ortaya çıkan, bireyleri duygusal ve psikolojik olarak etkileyen çoğu kez zorlayıcı bir süreçtir. Boşanma kararının verilmesinde; bireylerin evliliğin devam ettirilmesi koşulunda elde edecekleri faydanın, evliliğin bitirilmesi ile elde edecekleri faydadan daha az görmeleri temel sebep olarak ele alınmaktadır (Raley ve Bumpass, 2003). Nitekim alanyazın incelendiğinde ilişkilerin sürdürülmesi ve bitirilmesi ile ilgili bazı model ve teoriler ortaya konmuştur. Bu teorilerde yer alan en önemli kavramlardan biri ise bağlanım (commitment)'dir. Rusbult ve Buunk (1993) bağlanım kavramını, bireylerin sahip oldukları ilişkiyi devam ettirme isteği ve partnerlerine psikolojik boyutta bağlanma

ile ilgili duygulanımlarını kapsayan uzun vadeli yönelim olarak tanımlamaktadır. Bağlanım kavramı ile ilgili geliştirilen kuram ve modellerden biri Levinger'in (1965, 1976) sosyal alışveriş kuramı (social exchange theory)'dir. Bu kurama göre bir bireyin evliliği sürdürmesi ve ilişkiye olan ilgisi o ilişkide algıladığı ödül ve kazanç ile doğru orantılı iken, algıladığı zarar ve bedeller ile ters orantılıdır. Bu kuram bir evlilikteki bağlılık/uyum ile çözülme/bozulmanın üç etkenle ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu faktörler (Levinger, 1965; Levinger, 1976):

1) Evliliği Çekici Kılan Etmenler (Attractions): Evliliği çekici kılan kazanım ve ödüller, ilişkinin devamı ile bireyin sağladığı olumlu sonuçları simgelemektedir. Bu etmenler bireyin eşine karşı duyduğu sevgi, eşin statüsü, maddi kaynaklar, olumlu sosyal konum, saygınlık, cinsel çekicilik gibi özellikleri içermektedir. İlişki ayrıca taraflara destek, güven duygusu ve karşılıklı bir onaylanma sunabilir. Diğer taratan bir ilişkinin maliyet ve bedelleri evliliğin sürdürülmesi ile bireyin elde ettiği olumsuz sonuçlardır. Bedel ve maliyetler kapsamında kişinin birliktelik için harcadığı zaman, enerji ve ilişkiyi sürdürmesini sağlayan diğer davranışlar ele alınmaktadır. Pozitif etmenlerin fazla olması ve negatif sonuçların az bulunması ilişkinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bir ilişkideki kazanımlar ve bedellerin değerlendirilmesinde bireylerin öznel algıları önem kazanmaktadır. Öznel olasılık (subjective probability) kavramı, bireylerin kazanım elde etmesi ve oluşabilecek bedellerin olasılığına ilişkin öznel beklentisi ve değerlendirmesidir. Bir ödülün veya bedelin öznel olasılığı ne kadar yüksekse, çekiciliği o oranda etkilediği düşünülmektedir. Örnek verilirse, bir erkek çok beğendiği bir kadınla bir ilişki kurmak isteyebilir ve bu ilişkiden büyük bir haz (ödül) elde edeceğini düşünebilir. Ancak bu isteğin kadın tarafından reddedilme olasılığının (bedel) yüksek olduğunu düşünürse, kadına karşı duyduğu çekiciliğin azalması, öznel olasılık kavramının çekicilik üzerindeki etkisi ile açıklanmaktadır. Birlikteliklerin sonlandırılmasında genellikle bireylerin algıladığı kazanımlar veya zararlarda büyük değişikliklerin meydana gelmesi etkili olmaktadır. İnsanlar ilişkilerinin iyi olduğu zamanlarda karşılıklı olarak kazanım elde ettiklerini düşünürken var olan bedelleri göz ardı etme eğiliminde olmaktadır. Ancak süreç içerisinde yaşanan hayal kırıklıkları ile birlikte bireyler eski

ödüllerin artık bulunmadığını fark ederken beklenmedik bedeller ve maliyetleri keşfetmeye başlarlar. Hatta bazı durumlarda bedel ve maliyetler ilişkinin en başından beri mevcut olmasına rağmen bireyler bunları bastırmayı seçebilirler. Diğer durumlarda ise çekimin bileşenleri zaman içinde belirgin bir şekilde değişir.

2) Engeller (Barriers): Evlilikteki bağlılık ile ilgili yapılan tartışmalarda engeller göz ardı edilen etmenlerdir. Bir ilişkideki engeller, evliliğin devam etmesinde rol oynayan, insanları bir arada tutmayı sağlayan, ayrılmayı zorlaştıran faktörlerdir. İlişkideki çekicilik negatif duruma geldiğinde bile engeller ilişkinin sürdürülmesinde rol almaktadır. Bir ilişkinin çekiciliği düşük engelleri yüksek ise evlilik bireyler için bir hapisaneyeye dönüşmekte ve bu tür evlilik ilişkisi de “boş kabuk (empty shell)” olarak tanımlanmaktadır. Bu evlilik ilişkisinde ev içinde eğlenceden ziyade kasvetli bir ortam bulunmaktadır. Çiftler sorunlarını, deneyimlerini ve isteklerini birbirleriyle tartışmaz ve aralarındaki iletişimi en aza indirgeme söz konusudur. Boşanmadan kaçınmak için tarafların biri veya her ikisi rasyonelleştirmeye başvurmaktadır. Bu mantığa bürüne sürecinde çocuklar için fedakarlık yapma, mahalle baskısı, kanuni kısıtlamalar, ait olunan kültürel, sosyal ve dini gruplar, boşanmanın ahlaki veya dini açıdan yanlış olduğuna dair inanışlar ortaya çıkmaktadır. Süreç ilerledikçe çiftler arasında düşmanlık gibi olumsuz duygular artarken; ev halkının psikolojik, duygusal ve fiziksel boyutlarda olumsuz bir şekilde etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen çift evliliği sürdürmenin, birbirlerinin mutluluğu ve çocuklarının psikolojik sağlığı da dahil olmak üzere diğer tüm değerlerden daha üstün olduğuna inanmakta ve evliliği sonlandırmamaktadır. Evliliğin çekiciliği ile engellerin varlığında görülebilecek ilişki biçimleri aşağıda Şekil 2’de görülmektedir:

ENGELLER			
		Yok veya Zayıf	Güçlü
ÇEKİCİLİK	Yüksek Pozitif	Evlilik öncesi çiftler; bağımsız sevgililer	Çekiciliği yüksek ve karşılıklı, birbirine bağlı evlilikler
	Düşük veya Negatif	Birbirine yabancı insanlar; boşanmış çiftler	"Boş kabuk" evlilikleri; ilgisiz ve donuk çiftler

Şekil 2. Çekicilik ve engellere göre değişen desenler.

3) Alternatif Çekicilikler (Alternative Attractions): Alternatif çekicilikler evliliklerin sonlandırılmasında rol oynayan temel etmenlerdir. Neredeyse hemen hemen her evlilikte bireylerin aile, arkadaş, iş arkadaşları gibi birçok alternatif ilişkisi bulunmaktadır. Her ne kadar bu tür ilişkiler çiftin hayatını zenginleştirirse de aynı zamanda bireylerden zaman ve enerji talep ederler. Dolayısıyla bu tür alternatif ilişkiler evliliğin kendi çekiciliğinden etki çekebilir ve ilişkinin çekiciliğini azaltabilirler. Alternatif çekicilikler her zaman başka bir insan olmak zorunda değildir. Bağımsızlık duygusu, bireyin kendini gerçekleştirme arzusu, özgürlük hissi gibi etmenler de alternatif çevre kapsamında değerlendirilmektedir. Bir eş, diğerini bilinçli bir şekilde dışlayan alternatif çevreye dalmışsa, diğer eşin bu durumu nasıl yorumladığı önemli bir noktadır. Örneğin, kıskanç bir eş ise en ufak bir ilişkiyi tehdit olarak algılayabilirken; bazıları eşinin kendinden uzaklaşmasını veya başka ilişkiler geliştirmesini sorun olarak görmeyebilir. Buradaki anahtar soru, alternatif çevreye katılan eşin, mevcut ilişkisinin sonlanmasını arzu edecek kadar alternatif çevreyi tercih edip etmeyeceğidir. Bu durumda eğer evlilikteki çekicilik yüksek ve alternatif çekiciliklerden daha üst düzeyde ise evliliğin süreceği; tersi durumda evlilik ilişkisi çekiciliğini yitirip alternatif çevre birey için daha cazip hale gelmişse ilişkinin sonlandırılacağı ifade edilebilir.

Tablo 3'te Levinger'in (1965) yapılan araştırmalar sonucu gözlenen düşük ve yüksek bağlılığa sahip evlilik ilişkilerindeki evliliği çekici kılan etmenler, engeller ve alternatif çekiciliklere dair faktörlere yer verilmiştir:

Tablo 3

Yüksek ve Düşük Bağlılık Evliliklerinde Farklı Olan Faktörler

Çekicilik Kaynakları	Güçlü Engel Kaynakları	Alternatif Çekicilik Kaynakları
Hissi kazanımlar: Eşe saygı Eş olma arzusu Cinsel zevk	Zorunluluk hissiyatı: Bağımlı çocuk varlığı Evlilik bağı	Hissi Kazanımlar: Alternatif cinsel partner Alternatif sosyal ilişkiler Dini inançlara karşı çıkmak
Sosyoekonomik kazanımlar: Eşin geliri Eşin mal varlığı Eşin eğitimi Eşin mesleği	Ahlaki yasaklar: Yasaklayıcı din Kilise katılımı	Ekonomik kazanımlar: Eşin bağımsız gelir sahibi olması
Sosyal statü benzerliği: Din Eğitim Yaş	Dışsal baskılar: Birincil grup ilişkileri Toplumsal damgalama Hukuki ve ekonomik kısıtlamalar	

Özetle, çiftler arasındaki çekim ne kadar yüksek; aileye bağımlı çocuk varlığı veya boşanmanın hoş karşılanmadığı bir kültürde yaşamak gibi engellerin var olduğu ve alternatiflerin bulunmadığı koşullarda bireylerin ilişkiyi sürdürmeleri beklenirken; aralarındaki bağlılığın güçlü olduğu ifade edilebilir. Öte yandan taraflar arasındaki çekim düşük, bireyleri ilişkide tutacak engellerin olmadığı ve var olan ilişki dışında alternatiflerin bulunduğu durumlarda bireylerin ilişkiyi sonlandırabilecekleri öngörülebilirken eşlerin bağlılığının düşük olduğu söylenebilir. Bunların dışında partnerler arasındaki çekim düşük ve engellerin yüksek olduğu ilişkilerde ise bireylerin boşanma kararı alamadıkları ve boş kabuk (empty shell) adı verilen evlilikleri sürdürdükleri gözlenebilmektedir. Dolayısıyla sosyal alışveriş kuramına göre bir ilişkinin sürdürülmesi ile ilgili karar verilirken eşler arasındaki çekim ve ilişkinin devam etmesi ile sağlanan ödüllerin yanı sıra, ilişki dışında alternatiflerin bulunup bulunmaması ve bireyleri ilişkide tutan engeller göz önünde bulundurulmaktadır.

Boşanma kararının alınması ile ilgili bir diğer kuram ise Rusbult'un (1980) yatırım modeli (investment model)'dir. Yatırım modeli (Rusbult, 1980; 1983) insanların bir duruma veya bir insana karşı bağlılık düzeylerini tahmin etmek ve

bağlılıklarının altındaki sebepleri açıklamak için geliştirilmiş bir kuramdır. Bu kuram bireylerin bir ilişkide kalma nedenlerini sadece pozitif etmenler ve olumlu etki ile açıklamanın eksik olduğunu savunmuştur (Rusbult, Agnew ve Arriaga, 2011). Yatırım modeli ilişkilerin sadece tarafları birbirine çeken olumlu özellikler (memnuniyetler) nedeniyle değil; aynı zamanda eşleri birbirine bağlayan bağlar (yatırım) ve mevcut partnerle bulunan ilişki dışında daha iyi bir seçeneğin (alternatifler) olmaması durumunda sürdürdüğünü ve dolayısıyla bağlılığı ve ilişkilerin kalıcılığı ile ilgili tahminlerde bu üç faktörün önemli olduğunu ifade etmektedir (Rusbult, 1980; 1983). Yatırım modeli, Thibaut ve Kelley'in (1959) geliştirdikleri karşılıklı bağımlılık kuramını (interdependence theory) temel almakta ve bu kuramın çeşitli prensiplerine dayanmaktadır (Terzi İlhan ve Işık, 2017). Bu prensiplerden birincisi karşılaştırma düzeyidir. Thibaut ve Kelley (1959) karşılaştırma düzeyini, insanların ödül ve bedeller karşılığında belirli bir ilişkiden almaları gerektiğini düşündüklerini temsil eden bir standart olarak tanımlamaktadırlar. Bireyin karşılaştırma düzeyi, sonucunda bireyi tatmin ettiği görülen standart olarak kabul edilebilir. İkinci prensip ise alternatifler için karşılaştırma düzeyidir. Alternatifler için karşılaştırma düzeyi ise bir kişinin alternatif ilişkilerden ya da yalnız kalmaktan elde edilen mevcut ödülleri kabul etmek istediği en düşük ilişkisel doyum düzeyi anlamına gelmektedir (Thibaut ve Kelley, 1959). Rusbult (1980) karşılaştırma düzeyi ve alternatifler için karşılaştırma düzeyi kavramlarının yanı sıra yatırım kavramına dikkat çekmekte ve yatırım kavramını bireyin içinde bulunduğu ilişkiyi sona erdirmenin bedelini artıran ve bir ilişkiye konulan kaynaklar olarak tanımlamaktadır. Yatırımlar ev, araba sahibi olma gibi dışsal faktörler olabilirken; partnere kendini açma, partnerle paylaşımda bulunma gibi içsel faktörler de olabilir. Tüm bu kavramlar çerçevesinde Rusbult'un (1980, 1983) yatırım modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

1. İlişkideki Memnuniyet = (Ödüller – bedeller) – karşılaştırma düzeyi
2. Bağlılık = İlişkideki Memnuniyet + yatırım boyutu – alternatifler için karşılaştırma düzeyi
3. İlişkiyi sürdürme / ilişkiyi sonlandırma = bağlılık

Özetle ifade edilmek istenirse, yatırım modeline göre bireylerin ilişkilerinin kendilerine sağlamalarını düşündüklerine ilişkin beklentilerinin, gerçekteki ödül ve

bedeller açısından değerlendirildiğinde karşılanmış olması, kişinin ilişkideki memnuniyet duygusunu geliştirdiği ve böylece bireylerin ilişkilerinden doyum sağladıkları söylenebilir. Bireyin ilişkiye yüksek şekilde bağlılık geliştirmesinin ise ilişkiden elde ettiği yüksek doyum ve memnuniyetin yanı sıra, ilişkiye yaptığı yatırım boyutunun yüksek ve alternatiflerin daha az arzu edilebilir düzeyde olması etkili olmaktadır. Bunların sonucunda bireyler ilişkilerine dair hissettikleri bağlılık düzeyine göre ilişkiyi sürdürme veya ilişkiyi sonlandırma kararı almaktadır.

Boşanma Sonuçları

Beklentilerin karşılanmaması, ilişkilerin başarılı şekilde yürütülememesi, tartışma ve çatışmaların artması ile sorunların olumlu bir şekilde çözülememesi eşlerin evliliklerini sonlandırmalarına ve boşanmalarına neden olmaktadır. Nedenleri, ortaya çıkan sonuçları ve etkileri topluma, zamana ve kişilere göre değişiklik gösteren boşanmanın ekonomik, psikolojik, duygusal, sosyal ve hukuksal boyutları vardır (Şentürk, 2008). Tıpkı evlenmede olduğu gibi boşanma da ilgili bireylerin rol ve statülerinde birtakım değişikliklere neden olmaktadır. Öte yandan, toplumsal normlar çerçevesinde oluşturulmuş, bireyler için kurumsal bir geçiş olan evliliğin aksine, boşanma bireyler için daha belirsizdir ve boşanan birey yeni koşullarını çok destek almadan kendisi deneyimlemek zorundadır (Onur, 2004). Kaplan ve Pruett (2000), bireylerin aile büyükleri ve komşuları gibi sosyal çevrelerindeki insanların ölüm gibi olaylarda çocukların bakımına yardımcı olma gibi davranışlarda bulunarak aileye destek olabildiklerini ancak boşanma sonrası, boşanmış bireylere yardım konusu hakkında belirli sosyal normların bulunmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla boşanma sonrası bireyler karşılaştıkları stres verici olaylarla baş etme, yeni yaşam biçimine uyum sağlama ve yeni bir kimlik oluşturma konularında daha çok tek başlarına hareket etme durumunda kalmaktadırlar.

Boşanma sonrası yaşama uyum sağlamaya çalışan bireylerin deneyimleri ve boşanma sonuçları değerlendirilirken bireylerin içinde oldukları kültür ve toplumsal bağlam mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Nazlı (2016) boşanmanın bir toplumun sosyoekonomik düzeyi ve kültür özellikleri ile direkt olarak ilişkili olduğunu ve bireylerin toplum içindeki konumlarının, toplumda var olan cinsiyet rollerinin, dini inanışların, gelenek ve göreneklerin toplumun boşanma

olgusuna ilişkin algısını biçimlendirdiğini ifade etmektedir. Çiçek (2014) ise, bireylerin kentte ve kırsal bölgede yaşamalarına göre boşanma nedenlerinin ve sonuçlarının değişebileceğini söylemektedir. Kente özgü yaşam biçiminde var olan; bireylerin içinde buldukları sosyal ağların, çalışma koşullarının, kendilerini kişisel olarak geliştirme imkanı bulmaları gibi faktörleri içeren sosyoekonomik ve demografik değişkenlerin bireylerin boşanma deneyimlerini etkileyeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla bireylerin boşanma sonuçları, bireyin içinde bulunduğu toplum ve kültür özellikleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Örneğin, boşanmanın ender olduğu geleneksel bir toplumda boşanmaya bakış açısı ve boşanma sonrası uyum ile evliliklerin neredeyse yarısının boşanmayla sonuçlandığı ve boşanmanın daha olağan sayıldığı bir kültürel bağlamda boşanmaya yaklaşımlar ve bireylerin boşanma deneyimleri farklı olacaktır.

Wang ve Amato (2000) tarafından da vurgulandığı üzere, boşanma yetişkin bireylerin üzülmelerine ve yas tutmalarına sebep olduğu gibi en azından ayrılmayı en çok isteyen partner için de bir rahatlama da sebep olabilir. Yine, boşanma sonrası bireylerin iyi oluşlarına dair araştırmacıların rapor ettikleri bulgulara “süreçsel” bir gözle bakılmadığı takdirde boşanma meydana geldikten sonrasına atfedilen birçok sonuç esasında evlilik sürmekteyken de var olan durumlardır (Amato, 2000; Mastekaasa, 1994). Örneğin, üç yıllık, yıpratıcı ve problemlili bir ilişkiden sonra boşanmış kişilerin psikolojik iyi oluşlarının olumlu olmadığını ifade eden bir araştırma bir taraftan da söz konusu üç yılın etkilerini hesaba katmamış olacaktır. Başka bir bakış açısıyla Amato (2014) bireylerin boşanma sonrası uyum geliştirmelerinin zaman alıcı ve stresli bir süreç olabileceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda velayet kendisinde olan bireyin (genellikle kadınlar) tek ebeveynli aile türünü deneyimlediklerini ve çocuk yetiştirme konusunda tek başına olmanın kendileri için zorlu olabileceğini; velayet kendisinde olmayan ebeveynin (genellikle erkekler) çocukları ile günlük temas kaybını üzüntü verici bulabileceğini vurgulamaktadır. Bu etmenlerin yanı sıra evli bireylerin daha çok evli çiftlerle sosyalleştiklerini dolayısıyla boşanmış bireylerin sosyal anlamda yalnız hissedebileceğini, eski arkadaşlıklarını kaybetmenin kendileri için üzüntü verebileceğini ifade eden Amato (2014), ebeveynlerin çocuklarına erişim gibi konularda boşanma sonrasında çatışmalar yaşayabileceklerini söylemektedir. Boşanmanın doğurgularına ilişkin alanyazın incelendiğinde, ekonomik güçlükler,

sosyal çevrenin bakışındaki değişiklikler, akraba ve ilişkili olunan insanların tutumlarında ve davranışlarındaki değişim gibi etmenlerin yanı sıra (Sürerbiçer, 2008) eski eşle ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, varsa çocukların yaşamlarıyla ilgili düzenlemeler konusunda ortak hareket etme gereği, her bir boşanmış eşin yeni hayatına uyum sağlaması gibi birçok bileşeni içerir. Graham, Christian ve Kiecolt-Glaser'a (2006) göre de boşanmanın kişi üzerinde meydana getirdiği stresli özelliklerin tümü, insanların fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde kümülatif bir etki oluşturabilir. Dolayısıyla boşanma sonrası bireylerin psikolojik iyi oluşları ve fiziksel sağlıkları değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri bireylerin evliliklerinin niteliğinin nasıl olduğu ve yıpratıcı, problemlili bir ilişkiden çıkıp çıkmadıklarıdır. Diğer önemli bir nokta ise bireylerin boşanma sonrası ne tür yaşantıları deneyimlediklerine ve yaşantılarının ne düzeyde stresli olduğuna ilişkin "süreçsel" bakış açısını göz ardı etmemektir.

Boşanma süreci ile ilgili geliştirilen modeller de göz önüne alındığında bireyler için boşanma aynı zamanda evliliğin sonlandırılması ile birlikte, birlikteliğin bireylere sağladığı etmenlerin de kaybedilmesi olarak görülebilir. Wiseman (1975) bireylerin boşanma ile birlikte sadece bir ilişki sonlandırmadıkları; aynı zamanda bir duygusal destek, bir yaşam tarzı, bir eş, bir cinsel partner kaybı da yaşadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca eşlerin birbirlerinin hayat tarzlarını benimsedikleri ve evliliklerin bireyler için aşırı madde kullanımı gibi zararlı davranışları önleyici bir etki oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla boşanma bireyler için hem olumsuz bir faktör (daha stres verici bir olay) hem de pozitif faktörlerin kaybı (evliliğin bireye sağladığı kazançlar) olarak işlev görebilir (Amato, 2010). Ancak Rendall, Weden, Favreault ve Waldron (2011) yapılan çalışmaların sonuçlarına göre boşanmış bireylerin iyilik hallerinin ve fiziksel sağlıklarının (boşanma sonrası ilk kriz dönemi geçtikten sonra) hiç evlenmemiş ve boşanmış bireylerden belirgin bir şekilde farklı olmadığını ifade etmektedir. Hetherington ve Kelly (2002) de, boşanma sonrası oluşan stresli koşulların birçok yetişkin için zamanla azaldığını ve bireylerin yeni rollerini benimsemesi ile birlikte bir uyum sürecinin yaşandığını belirtmektedirler. Amato (2014) boşanma sonrası uyum ve iyileşme sürecinin bireyden bireye farklılık göstereceğini ancak yeterli sosyoekonomik düzey, yüksek eğitim düzeyi, arkadaş ve ailelerden alınan sosyal destek ve yeni romantik birliktelikler gibi kaynaklara erişimin bu uyum sürecinde

önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür sosyal desteklerin yanı sıra bireylerin etkili başa çıkma stratejilerine sahip olmalarının, sosyal becerilerinin yüksek olmalarının ve boşanma olgusuna dair algılarının da uyumun hızında etkili faktörler olduğunu ifade etmektedir. Örneğin; boşanmayı başarısız bir evlilik, hayal kırıklığı, bir trajedi gibi algılayan boşanmış bireyler ile boşanmayı - stres verici niteliğine rağmen - kişisel büyüme için bir fırsat ve yeni bir başlangıç olarak algılayan bireylerin boşanma sonrası uyum hızlarının da değişebileceği düşünülebilir.

Boşanma sonrası uyum sürecini etkileyen koruyucu faktörlerin yanı sıra bireylerin iyi oluşlarını etkileyen bazı risk faktörleri de bulunmaktadır. Birliktelikten sağlanan duygusal desteğin kaybı, ekonomik olarak yaşanan güçlükler, tek ebeveynli aile türüne geçiş, çocuk ile günlük temasın kaybı ve ebeveyne yabancılaştırma sendromu, eski eş ile yaşanan çatışmaların boşanma sonrası süreçte devam etmesi, yeni yaşam tarzına uyum sağlamada yalnız hissetme ve yeterli sosyal desteğe ulaşamama gibi etmenler bu risk faktörleri arasındadır (Çiçek, 2014). Aşağıda boşanmanın kadınlar, erkekler ve çocuklar açısından sonuçlarına ilişkin detaylar sunulmuştur.

Boşanmanın kadınlar açısından sonuçları. Boşanma ile ilgili alanyazın incelendiğinde boşanmanın kadınlar, erkekler ve çocuklar açısından ne tür doğurgularının bulunduğuna ilişkin pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Boşanmanın kadınlar açısından sonuçları ile ilgili alanyazının belki de en önemli bulgularının başında kadınların boşanma sonrası yaşadıkları ekonomik güçlükler yer almaktadır. Özellikle evliliklerinde kocalarına ekonomik olarak bağımlı olan kadınların boşanma sonrası büyük ölçüde ekonomik güçlükler yaşadıkları son 50 yılda yapılan birçok çalışmada vurgulanmaktadır. Öte yandan sosyal devlet anlayışına dayalı olarak, boşanmış kadınların ekonomik güçlüklerini gidermek üzere yapılan devlet yardımlarının kadınların bu sorunlarını önemli ölçüde hafifletebildiği ifade edilmektedir (DiPrete ve McManus, 2000). Nitekim Leopold (2018), Almanya'da 20 bin civarında kişinin 30 yılı aşkın bir süre boyunca boşanma ile ilgili verilerini incelemiş ve kadınlarla erkekler arasında yıllar içerisinde en tutarlı ve en büyük farkın kadınların aleyhine olan ekonomik sıkıntılar olduğunu bulmuştur. Uğur (2014) evlilik süresince meslek sahibi olan ve çalışan kadınların, boşanma sürecinde kendilerini güçlü hissetmelerinde etkili olduğunu belirtirken; Can ve Aksu (2016) ekonomik güçlükleri olan kadınların boşanma

kararı verirken zorlandıklarını vurgulamıştır. Çiçek (2014) ise ekonomik açıdan yeterli bir seviyede bulunmayan bir kadının boşanma sonrası yeniden kendi anne ve babası ile aynı evde yaşamaya başlamasının, birey için sıkıntılı ve stres verici bir yaşantı olacağını ifade etmektedir.

Ekonomik güçlükler kadınlar ile ilgili en önemli doğurgu olarak ifade edilmiş olsa da boşanmış kadınlarla yapılan çalışmalarla birlikte başka birçok sonuç da alanyazına eklenmiştir. Arıkan (1996) çalışmasında boşanmış kadınların yaşadıkları sıkıntıları özetlerken; “ekonomik baskı, çevre baskısı, velayet babadaysa çocuklara duyulan özlem, erkeklerin tacizi, aile baskısı, ruhsal/duygusal sıkıntı, konut bulma sıkıntısı, nafakayla ilgili sıkıntı, evin tamirat gibi işlerini yapmakla ilgili” güçlükleri ifade etmiştir. Küçükşen (2016) ise, ailenin ve toplumun boşanmaya olumsuz yaklaşımın, kadınların sosyal destek kaynaklarını sınırlandırdığını bulmuştur. Boşanma sonrası Türkiye’de “dul kadın” imajının başlı başına zorlayıcı bir etmen olduğunu vurgulayan Aktaş (2011) boşanma kararı almanın şiddete maruz kalma risklerini de önemli ölçüde arttığını ifade etmiştir. Örüğn ve Feyzioğlu (2011) özellikle boşanma sonrası velayeti alan annelerin, çevrelerinde iki ebeveynli aileler ile görüşmeleriyle birlikte, çocuklarının baba eksikliği duyacaklarından endişe ettiklerini ve dolayısıyla sosyal çevrelerini yeniden düzenlediklerini ifade etmektedir. Ayrıca kadınların, insanların kendileri ile ilgili dedikodu yapmalarından korktuklarını; bekâr bir anne olarak diğer kadınlar açısından olası bir tehdit olarak görülmelerinden ötürü çalışma ve sosyal yaşamlarında erkeklerle iletişim kurmaktan uzak durduklarını belirtmektedir. Benzer şekilde, ulusal ve uluslararası alanyazında rastlanan birçok araştırmada özellikle geleneksel kültürlerde kadınların damgalanma, önyargı ve olumsuz tutumlara maruz kaldıkları ve hatta mutluluk evlilik ile tanımlandığından ötürü evliliği sonlandırmanın kadın için büyük bir başarısızlık olarak görüldüğü belirtilmektedir (Becker, 1981; Özar ve Yakut Çakar, 2012). Yöntemsel sınırlılıkları olmakla beraber birçok araştırma boşanma sonrasında başta ekonomik ve çocukların bakımı olmak üzere kadınlar için daha stresli bir dönem olduğunu vurgular niteliktedir (Arıkan, 1996). Benzer şekilde Çiçek (2014), boşanma sonuçlarının bireylerin eğitim düzeyleri, ekonomik düzeyleri, yaşam biçimleri, sosyal destek ağları gibi değişkenlere göre farklılaşabileceğini; ancak birçok çalışmanın sonucu olarak gerek ülkenin sosyoekonomik yapısı gerekse kültürde

var olan toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde kadınların erkeklere kıyasla boşanmadan daha fazla etkilendiklerini ifade etmektedir.

Boşanmanın erkekler açısından sonuçları. Arıkan (1996) çalışmasında boşanmış erkeklerin yaşadıkları sıkıntıları özetlerken; “velayet annedeysse çocuklara özlem duyma, ev ve kendi bakımıyla ilgili sıkıntı, nafakayla ilgili sıkıntı, konut bulma sıkıntısı, aile baskısı, çevre baskısı ve ekonomik baskı” olarak listelemiştir. Boşanmış babalarla yapılan birçok araştırmanın ısrarla vurguladığı bulgulardan biri, eğer velayet annedeysse çocuklara duyulan özlem, çocuklarla zaman geçirme ve onlara erişimde yaşanan güçlüklerdir (Aktaş, 2018). Nitekim çocuklarla irtibatları az olan babaları inceleyen Dudley (1991) ister eski eşle sorunlardan ötürü isterse diğer sebeplerle olsun çocuklarının velayeti kendisinde olmayan ve çocuklara erişimleri seyrek olan veya mümkün olmayan babaların bu durumdan ötürü önemli sıkıntılar yaşadıklarını bulmuştur. Yine, hem dünyada hem de Türkiye’de çocuklarından ayrı yaşayan boşanmış babalara dair alanyazın son derece sınırlıdır (Bulut, 2018).

Velayete sahip olmayan babaların çocuklarına ilişkin sıkıntıları sadece onlardan uzak olmakla sınırlı değildir. Ayrı yaşamaktan ötürü çocukların okul ve diğer yaşamlarında yeteri kadar yer alma, nafaka ödeme, çocukların okul dışı etkinliklerinde katkıda bulunma, çocukların özel günlerinde yer alma gibi birçok zorluklardan da bahsedilebilir (Thompson, 1994). Aktaş (2018) boşanmış erkeklerle yaptığı araştırmanın bir bulgusu olarak, boşanmış erkeklerin özellikle eski eşiyile sahip olduğu ortak sosyal çevrenin boşanma sonrasında kendisine ön yargıyla yaklaşmasından ötürü sorun yaşadıklarını ve bazıları ile iletişimi kestiklerini bulmuştur. Ek olarak, boşanmış erkekler boşanma sonrası, evli arkadaşları ile eskisi gibi görüşemediklerini, bu durumdan mahcubiyet hissettiklerini ve boşanma sonrası daha içe kapanık bir hale geldiklerini belirtmiştir. Boşanmış kadınlara karşı yapılan toplumsal etiketleme ve damgalamalar boşanmış erkekler için de yapılmakta; boşanmış erkeklerin “hatalı, güvensiz ve başarısız oldukları”na ilişkin bir algı oluşmaktadır. Bunların yanı sıra özellikle eski eşin boşanmış erkeğin maddi gelirinin çok üstünde nafaka istemesi, erkeklerin ekonomik sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir (Arıkan, 1996). Babaların yaşamlarında yeni partnerler ve yeni partnerlerle çocukları olduğunda, boşanmış oldukları eski eşleriyle olan çocuklarla ilişkileri daha çetrefilli hale gelebilmektedir

(Bulut, 2018). Leopold (2018) Almanya'da 20 bin civarında boşanmış bireyin 30 yılı aşkın süre boyunca boşanma ile ilgili verilerini incelemiş erkeklerin kısa vadede sübjektif iyi oluş verilerinde kadınlardan daha düşük puanlar aldıklarını vurgulamıştır. Boşanan kadın ve erkekleri kıyaslayan birçok çalışma erkeklerin kadınlara kıyasla ekonomik anlamda daha avantajlı olduklarını ancak duygusal iyi oluşlarının sıklıkla kadınlardan daha olumsuz olduğunu bulmuştur (Kessler, 2018).

Boşanmanın çocuklar açısından sonuçları. Çocukların boşanma sonrası durumlarına ilişkin alanyazın her zaman tutarlı sonuçlar belirtmemektedir. Aile ve boşanma olguları birçok kültürde; başta dini olmak üzere siyasi bakış açılarına göre değişen şekillerde ele alınabilmektedir. Örneğin, ülkelerin daha muhafazakâr kesimleri boşanmanın çocuk başta olmak üzere ilgili herkese daha vahim etkileri olduğu görüşündedirler. Türkiye'de de ebeveynleri boşanan çocukların kimilerinde davranışsal problemlere rastlandığında, eğitimciler yaygın bir şekilde "parçalanmış ailede büyüdüğü için böyle" denebilmektedir. Burada "parçalanmış aile" terimi dahi gayet ağır bir şekilde yanlış bir ifadedir. Nitekim uluslararası alanyazında da boşanma ile ilgili araştırmaların ilk yıllarında yaygın bir şekilde çocukların boşanmadan hem kısa vadede hem uzun vadede gelişimsel olarak ağır etkilendikleri vurgulanmış olsa da bu yaklaşım giderek geçerliğini yitirmiştir (Cherlin,1999).

Boşanma ile ilgili alanyazın ebeveynlerden çok çocukları ele almıştır ve sıklıkla bu etkilerin çeşitli değişkenlere bağlı olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, çocukların boşanma sürecindeki yaşları bu etmenlerin en önemlilerinden biridir. Birçok çalışma okul öncesi çocukların bu sürece uyumunun güç olduğunu göstermektedir (Bilir ve Dabanlı, 1991; Kurdek 1991). Tutarlı bir şekilde vurgulanan bir diğer değişken, ebeveynlerin boşanma süreci veya sonrasındaki çatışmalarının doğası ve şiddetinin ve de bunları çocuğa nasıl yansıttıklarının belirleyici bir etmen olduğudur (Giddens 2000; Sürerbiçer, 2008; Walczak ve Burns 2004). Bazı araştırmacılar boşanmanın tek başına çocuk üzerinde olumsuz etkisinin bulunmadığını; olumsuz etkiye ebeveynler arasında evlilik süresince ve boşanma sonrası yaşanan tartışma ve olumsuz yaşantıların neden olduğunu savunmaktadır (Öngider Gregory, 2016). Yine, çocuğun boşanma sonrası hangi ebeveynle kaldığı, oradaki yaşam kalitesinin yanı sıra ayrı yaşadığı ebeveynle ilişki sıklığı ve niteliği de hem boşanmaya uyum sürecini hem de sonrasındaki

süreci etkileyen değişkenlerden bir tanesidir (Öztürk, 2008). Amato (2010), boşanma sonrası depresyon yaşayan ebeveyn ile birlikte kalan, diğer ebeveyn ile kısıtlı görüşme imkânı bulunan, boşanma sonrası daha düşük yaşam standartlarına sahip olan ve ebeveynlerinin arasındaki çatışmaya maruz kalan bir çocuğun içinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında; çocuğun ciddi uyumsuzluk belirtileri göstermesinin çok şaşırtıcı olmayacağını ifade etmektedir. Tersiyönde, yaşam standardında büyük düşüş yaşamayan, boşanma sonrası olumsuz duyguların varlığına rağmen boşanmayı daha iyi bir yaşam için kendisine fırsat olarak algılayan bir ebeveyn ile kalan, her iki ebeveynin çocuk için işbirliği kurduğu koşullarda bulunan bir çocuğun ise boşanmaya yüksek düzeyde uyum sağlamasının sürpriz olmayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla boşanma, çocukların hepsi için benzer ve ortak bir deneyim değil; çocuğun gerek evlilik gerek boşanma sonrası süreçte ekonomik, psikolojik, sosyal boyutlarda içinde bulunduğu koşullara göre değişebilen yaşantıları içermektedir. Benzer şekilde boşanma sonrasında hangi döneminin incelendiği de çocuklardaki etkiler açısından önemlidir. Walczak ve Burns (2004) boşanma sürecinin başında çocukların önemli bir kısmının daha çok güçlük yaşadıklarını ancak sonradan bunlardan büyük bir kısmının uyum sağladığını gözlemiştir.

Güncel alanyazın incelendiğinde çocukların boşanmadan olumsuz mu yoksa olumlu mu etkilendiklerinden ziyade, var olan olumsuz etkilerin derecesine daha çok değinilmiştir. Bu etkileri ele alan çalışmalar, çocukların bir şekilde boşanma sürecinden ve sonrasında duygusal ve akademik olarak olumsuz etkilendiklerinin ancak bu etkinin genellikle küçük veya orta düzeyde olduğunu rapor etmiştir (Amato ve James, 2010). Boşanmanın çocuklardaki etkilerine ilişkin alanyazını özetleyen Härkönen (2013), yüksek ebeveyn çatışmalarının bulunduğu ailelerde evliliğin sürdürülmesinin çocuğun iyi oluşunu olumsuz yönde etkileyebileceğini; bu tür durumlarda boşanmanın çocuk üzerinde pozitif etkilerinin dahi olabileceğini ifade etmiştir. Çalışmaların önemli bir kısmı zaten boşanma öncesinde de aile içi şiddetli çatışmalara maruz kalmış çocuklarda gözlenebilecek olumsuz sonuçların bir kısmının, boşanma öncesinden kaynaklanabileceği konusunda uyarıda bulunup, bu tür ailelerde bilakis boşanmanın çocukların iyi oluş ve selametine daha çok hizmet edebileceğini ifade etmiştir (Booth ve Amato, 2004). Ancak düşük çatışma düzeyine sahip boşanmış çiftlerin çocuklarının iki

ebeveynli ailelerin çocukları ile kıyaslandığında birçok ölçekten daha olumsuz sonuçlar aldıklarını da belirtmiştir. Dolayısıyla boşanma çocuklar için “potansiyel” bir risk faktörü olarak (Öngider, 2013) görülmeli ve çocuğun boşanma sonrası iyi oluşu, bütüncül ve süreçsel bir şekilde değerlendirilmelidir. Nitekim Lower vd. (1985’den aktaran Çiçek, 2014) boşanmış aile çocuklarında gözlemlenen davranışsal ve duygusal problemleri kümülatif stres modeline göre açıklamıştır. Bu modele göre kısa sürede gözlemlenen stres düzeyi düşük birçok olay, zamanla çocuk üzerinde stresin birikmesine neden olmakta ve sonradan problemler ortaya çıkabilmektedir. Özetle, çocukların gerek gelişimsel dönemlerinin farklılıklarından gerekse boşanma öncesi ve sonrası birçok değişkene bağlı olarak boşanmadan farklı şekilde etkilenebildikleri ve bu konuda keskin genellemelerde bulunmanın güç olduğu söylenebilir.

Boşanma ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Boşanma kültürel, sosyolojik, ekonomik, hukuki, cinsel ve duygusal boyutları olan bir olgu olduğundan boşanmaya ilişkin araştırmalar da birçok bilimsel disiplinin çeşitli bakış açıları doğrultusunda yapılmıştır. Örneğin, bazı araştırmacılar kişilerin etnik kökenleri, evlilik yaşı veya sosyal sınıfları gibi sosyolojik değişkenleri incelemiştir (Bumpass, Martin ve Sweet, 1991; White, 1991). Öte yandan Gottman (1994) gibi araştırmacılar ise, boşanmaya çift terapisi perspektifinden ve çatışma çözmeye odaklı bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Benzer şekilde, kişilik psikolojisi bakış açısıyla boşanmayı inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin antisosyal davranış veya süreğen negatif duygu durumunu boşanma yordayıcıları olarak ele alan çalışmalar yapılmıştır (Leonard ve Roberts, 1998). Bu çalışma kendisinden önceki birçok araştırmada olduğu gibi, hem geçmişe yönelik hem boşanma sonrası yakın ve orta vadede (bir yıldan - beş yıla) bireylerin boşanma nedenlerine ve boşanma kararı alma süreçlerine ilişkin subjektif algılarını bütünsel bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Aşağıda özet şeklinde verilen ilgili çalışmalar da boşanmış bireylerin boşanma nedenleri ve boşanma kararı sürecine dair yaşantıları ile ilgili yapılan araştırmalardır. Bu çalışmalar özetlenirken sırasıyla boşanma nedenleri/yordayıcıları ve boşanma kararının alınmasına ilişkin araştırmalar kronolojik sıralamaya göre verilecektir.

Crabtree, Harris, Bell, Allen ve Roberts (2018) yapmış oldukları nitel araştırmada, ařk ve mutluluğun boşanma kararı alma sürecindeki etkisini incelemek için boşanmayı dūřünen 30 evli birey ile yūz yūze gōrūřmeler yapmışlardır. Yapılan araştırma sonuēlarına gōre ařk ve mutluluğun bir ilişkiyi sūrdürmek için gerekli olan iki faktōr olduğu bulunmuştur. Katılımcılar sevgi varlığını evliliği sūrdürmek için kritik bir etmen olarak ifade etseler de sevginin tek başına yeterli olmadığı; bireylerin mutsuz oldukları takdirde evliliği sonlandıracakları bulunmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların ifade ettikleri bir diğer nokta da sevgi ve mutluluğun zamanla değiştiği ve azaldığıdır. Aynı zamanda çocuk varlığı durumunda bireyler mutsuz olsalar dahi çocuklarının mutluluğu için evliliği sūrdürdükleri gōrūlmüřtür.

Kaplan, Abay, Būkecik, řahin, Arıōz-Dūzgūn ve Bay-Karabulut'un (2018) Tūrkiye'de yapılan ēalıřmalar çerēevesinde kadınların bořanma nedenleri ile ilgili 13 makalenin incelendiėi arařtırmada, řiddet ile aldatılmanın en ēok ifade edilen nedenler olduėu bulunmuřtur. Arařtırma sonuēlarına gōre; aile ūyelerinin olumsuz etkisi, maddi sorunlar, cinsel problemler ve řiddetli geēimsizlik en ēok belirtilen diėer nedenlerdir. Ayrıca kōtū aliřkanlık varlıėı, ruhsal hastalıklar, aile rollerini yerine getirememe, kıskanēlık, sevgi eksikliėi, eřinden fazla gelire sahip olma kadınların ifade ettikleri diėer bořanma nedenlerini oluřturmaktadır.

Roberts, Birlew, Allen ve Harris (2016) tarafından bořanma kararının alınması sürecinin daha iyi anlařılması amacıyla gerēekleřtirilen arařtırmada, anket yoluyla 3000 evli bireyden veri toplanmıřtır. Ardından ek bilgiler saėlamak için ankete katılan, bořanmayı dūřündūėunū ifade eden 30 kiři ile yūz yūze gōrūřmeler yapılmıřtır. Yapılan arařtırma sonucunda evli bireylerin bořanma kararında etkisi olan dōrt būyūk faktōr belirlenmiřtir. Bu faktōrler ise çocuk varlıėı, mutluluk, ekonomik durumlar ve sevgi olarak ifade edilmiřtir.

Can ve Aksu (2016) bořanma süreci ve sonrasında kadınların deneyimlerini incelemek ūzere yaptıkları nitel arařtırmada, 10 bořanmıř kadın ile yūz yūze derinlemesine gōrūřmeler yapmıřlardır. Yapılan gōrūřmeler sonrasında bořanmıř kadınların bořanma karar verme sürecinde ele aldıkları ūē ūnemli faktōr bulunmuřtur. Bu faktōrler bořanma sonrası çocuėunun geleēeinden endiře duyma, mahalle baskısına maruz kalma kaygısı ve ekonomik baėımsızlıėın bulunmaması olarak ifade edilmiřtir. Arařtırmanın sonuēlarına gōre eėitim seviyesi

yüksek, maddi geliri bulunan, özgüvenli ve kendine yetebilen bağımsızlaşma düzeyleri yüksek kadınların boşanma kararını daha kolay bir şekilde aldıkları görülmüştür. Maddi açıdan yetersiz olan ve çalışmayan kadınların ise kök ailesinden gördüğü desteğin boşanma kararı almasında kolaylaştırıcı bir faktör olduğu ifade edilmiştir.

Sevim, Güldeste ve Öner (2016) boşanan erkeklerin sorunları üzerine yaptıkları nitel araştırmada, 300 boşanma davası incelenmiş ve ardından 10 boşanmış erkek katılımcı ile mülakat yapmışlardır. Araştırma sonucunda erkeklerin boşanma nedeni olarak ailenin etkisi, yetişme tarzındaki farklılıklar, birbirlerine karşı güvensizlik ve kıskançlık, kadının ailesine aşırı düşkünlüğü, kadının kendisine olan güvensizliği ve bununla birlikte aldatılma korkusu ve kadının psikolojik sorunları olarak belirtmişlerdir. Çalışma bulgularına göre erkekler boşanma kararı alırken özellikle kendilerine yönelik tepkinin 'karın ve çocukların ortada mı kalsın' olduğunu aynı zamanda nafaka, tazminat, velayet gibi mahkeme süreçlerinin kendileri için yıpratıcı bir etmen olduklarını ifade etmişlerdir. Evlilik şeklinin ve çocuk sayısının boşanmalarda çok etkin bir role sahip olmadığını ifade edildiği araştırmada çocuk varlığının boşanma kararı almakta dikkat edilen bir unsur olduğu bulunmuştur.

De Vaus, Gray, Qu ve Stanton (2016) Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İsviçre, Kore, Almanya ve Avustralya'dan boyamsal verileri kullanarak yaptıkları karşılaştırmalı çalışmada boşanmanın kadınlar için ekonomik dezavantajlarla sonuçlandığını, bu bulgunun tüm ülkelerde benzer olduğunu ama bu dezavantajlı halin derecesi ve ne kadar sürede devam ettiği ülkeden ülkeye değiştiğini ifade etmektedir. Erkeklerin gelir durumları da evli oldukları zamana ve evli kalmaya devam ettikleri takdirdeki duruma kıyasla kadınlarınki derecesinde olmasa da boşanma sonrası azalmaktadır. Devlet yardımlarının boşanma sonrası ekonomik duruma ilişkin bulgulara bakıldığında, kadınlara yapılan yardımların Almanya, Birleşik Krallık ve Avustralya'da diğer üç ülkeye kıyasla boşanmadan kaynaklanan ekonomik güçlükleri azaltmada çok önemli rol oynadıkları görülmüştür.

TBNA (2014) raporu ile Türkiye'de 410 boşanmış birey ile yüz yüze görüşmeler yapılarak bireylerin boşanma süreçlerine ilişkin detaylı bilgilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırmada boşanmış bireylerin boşanma kararı

almayı zorlaştıran ve kolaylaştıran faktörlere ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre boşanma kararı alınmasında dikkat edilen en önemli faktörün çocuğun olumsuz etkileneceği düşüncesidir. Ayrıca bireylerin yalnız kalma korkusunun da evliliği sürdürme nedeni olarak ele alındığı görülmüştür. Özellikle kadın katılımcıların boşanma kararı almasını zorlaştıran faktörlerden birinin de maddi sıkıntılar olduğu ifade edilmiştir. Ancak tarafların sağlıklı bir şekilde evliliği devam ettirmelerinin mümkün olmadığını anladıklarında boşanmaya karar verdikleri bulunmuştur.

Çiçek (2014) tarafından yapılan çalışmada, boşanma olgusunun sosyolojik analizi için 354 boşanmış birey ile anket uygulanmış; 6 boşanmış birey ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında boşanmış bireylerin ilk evlilik yaşı, yaşamını geçirdikleri yer, sosyoekonomik düzeyleri, çocuk varlığı gibi demografik değişkenler ele alınarak boşanmanın kültürel ve toplumsal süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma sonucunda boşanma oranlarının birincil ilişkilerin var olduğu daha geleneksel kültürlerde, ikincil ilişkilerin var olduğu kentlere göre daha zor olduğu ifade edilmektedir. Geleneksel değerlerin var olduğu yaşam alanında toplumsal baskının daha fazla olduğu ve bu baskının da boşanma kararını zorlaştıran bir etken olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde çocuk varlığının evliliği devam ettirme nedeni olarak ele alındığı ve boşanmayı zorlaştırıcı bir etken olduğu ifade edilmektedir.

Sancaklı (2014) boşanmış annelerin ve çocukların boşanma sürecine ilişkin yaşantılarını incelemek amacıyla, velayete sahip olan 10 boşanmış anne ve 10 çocuk ile yüz yüze görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonucunda ise boşanmış annelerin boşanmayı en son çare olarak değerlendirdikleri ve çocuk varlığının boşanmayı geciktirici bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklar ile yapılan görüşmeler sonrasında ise çocukların çoğunlukla ebeveynlerinin yeniden birleşmelerini arzu ettikleri görülmüştür.

TBNA (2014) raporu ile Türkiye boşanma nedenlerinin araştırılması amacıyla, 410 boşanmış birey ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda evlilikte yaşanan sorunların çözülememesi ve zaman içinde sorunların birikmesi nedeniyle boşanmaların gerçekleştiği bulunmuştur. Boşanma sebepleri incelendiğinde ise en çok ifade edilen nedenlerin yakın çevrenin ev içine

müdahalesi, aldatma, maddi sıkıntılar, şiddet varlığı olarak görülmektedir. Aynı zamanda tarafların alışkanlıkları, yaşam biçimleri ve farklı değerlerin varlığı da boşanma nedeni olarak belirtilmiştir. Ev içi sorumlulukların paylaşılmasında yaşanan problemler kadın katılımcılar tarafından ifade edilirken erkek katılımcıların en çok belirttiği neden yakın çevrenin aileye müdahalesi olmuştur. Eğitim seviyelerine göre boşanma nedenleri incelendiğinde düşük eğitim seviyesine sahip katılımcıların en sık ifade ettikleri neden aldatma iken; yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin ise duygusal ilişkiye ilişkin sorunlardan boşandıkları görülmüştür.

Cohen ve Finzi-Dottan (2012) İsrail'deki bireylerin boşanma nedenlerini ve boşanma sonrası bireylerin ruh sağlıklarının hangi faktörlerle ilişkili olduğunu araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada 56 boşanmış çift araştırma grubunu oluşturmuştur. Katılımcılara boşanma nedenleri olarak evlilik dışı bir ilişki, çiftin ilişkisinde var olan sorunlar ve çiftin ilişkisinin dışındaki faktörleri içeren bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ise çiftlerin en büyük boşanma nedeni olarak aldatma ve sadakatsizliği belirttikleri, sonrasında ise ilişkilerinde yaşadıkları olumsuzlukları ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca araştırma sonucunda din, geniş aile ile ilişkiler, çocuk yetiştirme tarzları ve ekonomik problemler gibi evlilik dışı faktörlerin boşanma nedeni olarak ele alınmadığı bulunmuştur. Boşanma sonrası bireylerin ruh sağlığına ilişkin sonuçlarda ise; eğitim seviyesi düşük, yaşça büyük, kaçınan veya endişeli bağlanma tarzı olan, yakın ilişki geliştirmekten korkan veya yeni ilişkileri tehdit olarak algılayan bireyler arasında ruh sağlığının daha zayıf olduğu görülmüştür.

TAYA (2011) raporunda ise; Türkiye'nin aile yapısı araştırılması amacıyla 23279 birey ile yüz yüz görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında en az bir kere boşanmış bireylere boşanma nedenleri ile ilgili sorular sorulmuş ve %27 oranla en çok ifade edilen boşanma nedeni "sorumsuz ve ilgisiz davranma" olarak belirlenmiştir. Cinsiyet çerçevesinde ele alındığında kadınların %21 oranla ifade ettikleri boşanma nedeni "dayak ve kötü muamele" iken; %16 oranla üçüncü neden "aldatma" olarak belirlenmiştir. Kadınların belirttikleri diğer önemli boşanma sebepleri ise "içki ve kumar" ve "ekonomik olarak ev geçimini sağlayamama"dır. Erkekler ise sorumsuz ve ilgisiz davranma nedeninden sonra, %11 oran ile "eşlerinin ailelerine karşı olumsuz tutumu" ve %8 oranla "eski eşin kök ailesinin müdahalesi" olarak belirtmişlerdir.

Lyngstad ve Jalovaara (2010), boşanma nedenlerinin araştırılması amacıyla, evliliklerin sonlandırılmasında sosyal, demografik ve ekonomik faktörler üzerine hem Avrupa ülkelerinde hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde son yirmi yılda yapılan araştırmaları incelemiştir. Yaptıkları tarama çalışmasının sonuçlarına göre; yaşları daha küçük olan evli bireylerin boşanmalarının daha büyük yaşlardakilerden daha olası olduğunu çıkarsamışlardır. İşsizlik ve ekonomik gelir değişkenleri ele alındığında toplumsal cinsiyet rollerinin geçerli olduğu evliliklerde (erkeğin kadından daha fazla kazandığı evlilikler gibi) boşanma oranlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Son yıllarda cinsiyet rolleri ve sosyokültürel farklılıkları eşlerin nasıl ele aldığı evliliği sürdürme üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışma sayısının arttığı sonucuna ulaşılan araştırmada, eşitlikçi bir tutum sergileyen erkek katılımcıların boşanma oranlarının daha az olduğu ifade edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçlarından biri de bireylerin formel eğitim düzeylerinin yükseldikçe boşanma olasılıklarının da yükseldiğidir.

Uçan (2007) boşanma sürecinde kriz merkezine son beş yıl içinde başvuran 110 kadın katılımcıya ait takip kartlarının analizi şeklinde retrospektif olarak değerlendirdiği araştırmada takip edilen kadınların evlilik öykülerinde şiddete maruz kalma, eşin ailesiyle yaşanan sorunlar ve alkol kullanımının sıklıkla bulunduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte boşanmayı gündeme getiren nedenleri sadakatsizlik ve şiddetin derecesinin arttığı tartışmalar olarak belirtmiştir. Araştırmaya dâhil edilen 110 kadından 42'si (%38.18) yapılan görüşmelerde; evliliklerini sürdürmek istediklerini belirtmiş olup, bu kadınlardan 32'si evliliklerini sürdürme isteğini, ekonomik olarak eşe bağımlı olma ve çocuklarının olması olarak açıklamıştır. 14 kadında, buna ek olarak sosyal nedenler vurgulanmış olup, 2 kadın evliliklerini sürdürme nedeni olarak eşin, boşanma sonrasında kendisini öldürmekle tehdit ettiğini belirtmiştir. Ayrıca ikinci kez evlenme, ekonomik sorunlar, duygusal bağlılık gibi nedenler de evliliği sürdürme nedenleri olarak ifade edilmiştir.

De Graaf ve Kalmijn (2006) tarafından Hollanda'da boşanmış bireylerin boşanma nedenlerinin araştırılması amacıyla yapılan çalışmaya 1718 boşanmış birey katılmıştır. Bireylerin boşanma nedenlerinin araştırılması için yapılandırılmış anket ve açık uçlu sorular kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarında boşanma nedenleri ilişki sorunları, davranışsal sorunlar ve iş ve iş bölümü ile ilgili sorunlar

olarak üç başlık altında toplanmıştır. İlişkide var olan şiddet ve sadakatsizlik gibi şiddetli boşanma nedenlerinin eskiye kıyasla azaldığı bulgusuna ulaşılan araştırmada; özellikle kadın katılımcıların daha çok psikolojik ve ilişkisel problemlerden ve ev işlerini paylaşmadaki anlaşmazlıkları boşanma sebebi olarak gördükleri bulunmuştur.

Boşanma olgusu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, boşanma nedenlerinin ve boşanma kararı alma sürecinin bireylere, cinsiyete, kültüre ve zamana göre farklılık gösterebildiği görülmektedir. Araştırmalar genel anlamda özetlenecek olursa; boşanma nedenleri gerek bireysel gerek ilişkisel gerekse evlilik dışı faktörlere bağlı olarak ele alınmış ve bireylerin demografik özellikleri ile boşanma nedenleri arasındaki ilişkilere dair çalışmalar yürütülmüştür. Bireylerin boşanma kararı alma süreçlerinin incelendiği araştırmalarda ise boşanma kararının alınmasında etkili olan faktörler üzerinde detaylı çalışmalar yapılmıştır. Özellikle son yıllarda boşanma ile ilgili yapılan nicel çalışmaların yanı sıra nitel araştırmalar ile bireylerin öznel algılarının da incelendiği ve konuya ilişkin daha detaylı bilgilerin elde edildiği görülmektedir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki boşanmış ebeveynlerin evliliklerinde yaşadıkları sorunlar ve boşanma kararı alma yaşantılarının kapsamlı ve bütüncül bir perspektifle incelenmesidir. Bu bütüncül yaklaşımı yansıtmak amacıyla, bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu bölümde araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama süreci ve araçları, verilerin analizi, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği, araştırmada alınan etik önlemler ve araştırmacının rolü ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma yaşantılarının incelenmesi amacıyla nitel araştırma deseni kullanılmıştır. İçerisinde farklı disiplinlere ait pek çok kavramı barındıran ve bir şemsiye kavram olarak değerlendirilen “nitel araştırmalar” Yıldırım ve Şimşek (2016) tarafından “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmıştır. Nitel araştırmalarda pozitivistin aksine sübjektivist görüş ön plandadır ve kalıplaşmış sosyal gerçeklikler yerine bireylerin kendilerine ait tüm bilgi ve becerileri kendi yorumlamalarıyla nasıl oluşturduklarının detaylı bir şekilde incelenmesi söz konusudur (Çepni, 2018). Yıldırım ve Şimşek (2016) son yıllarda sosyal bilimlerde nitel çalışmaların arttığını ve bu süreçte nesnellikten ziyade bireylerin bakış açılarının ön planda olduğunu ifade etmektedir.

Creswell (2018) nitel araştırma geleneği içerisinde kuram oluşturma, fenomenoloji (olgubilim), anlatı araştırması, durum çalışması ve etnografik araştırma olmak üzere beş yaklaşımdan bahsetmektedir. Bu araştırmada ise beş yaklaşımdan biri olan fenomenoloji (olgubilim) kullanılmıştır. Fenomenoloji araştırmaları bireylerin öznel deneyimlerine vurgu yaparak; kişilerin bir olay ve yaşantıya dair algılarının ve yükledikleri anlamların incelenmesini içerir (Mertens, 2010). Patton (2002) ise fenomenoloji araştırmalarının “Bu olgunun birey veya onu deneyimleyen bir grup için anlamı, yapısı ve özü nedir?” sorusu kapsamında geliştiğini ifade etmektedir. Bu araştırmada da boşanmış ebeveynlerin, boşanma

öncesi, süreci ve sonrası yaşantılarının bütüncül ve detaylı bir şekilde incelenmesi ve boşanma olgusunun daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Fenomenoloji araştırmalarındaki temel veri kaynaklarının araştırılmak istenen konuda yaşantısı olan bireyler ve temel veri toplama aracının ise görüşmedir. Bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerle içerik analizi yapılır; analiz sonrası tema ve alt temalara ulaşılarak olgu kavramsallaştırılır ve betimsel bir şekilde, doğrudan alıntılara yer verilerek okuyucuların anlaması sağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu amaçla, bu çalışmada da benzer bir süreç izlenmiş ve tezin bu bölümünde çalışma grubu, çalışma grubunun nasıl seçildiği, çalışmanın veri toplama araçlarının geliştirilme süreci, verilerin toplanması ve içerik analizi ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Nitel çalışmalarda hem veri kaynaklarının sınırlılığı hem veri toplama araçlarının yapısı hem de yapılan analizlerin özelliği sebebiyle çalışma örnekleminin geniş olması pek mümkün değildir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu tür araştırmalarda örneklem büyüklüğü belirli bir kural çerçevesinde belirlenmemekte; örneklem çalışmanın desenine, araştırma amacına, problemine ve çalışma için gerekli zaman ve kaynaklara göre farklılaşmaktadır (Buran, 2015). Bu araştırmaya da, hem araştırmanın deseni, problemi, amacı hem de çalışma için gereken zaman ve kaynaklar göz önüne alınarak on bir kadın ve dokuz erkek katılımcı olmak üzere toplam 20 boşanmış ebeveyn katılmıştır.

Nitel çalışmalarda araştırmacılar, örneklemelerini, bir vakayı derinlemesine incelemelerine olanak tanıyacak, bilgi açısından zengin vakaları belirlemek amacıyla seçer. Amaç çalışılan örneklemde elde edilen sonuçları topluma genellemek değilse de, araştırmacının örnekleme yöntemleri çalışılan konunun netleştirilmesinde ve okuyucuların konuya ilişkin bir mantık geliştirmesinde önemlidir (Mertens, 2010). Pattons (2002) nitel çalışmalarda daha çok amaçlı örnekleme yöntemlerinin kullanıldığını; aykırı durum örnekleme, benzeşik örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme, tipik durum örnekleme, ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme gibi örnekleme tiplerinin amaçlı örnekleme yöntemlerinin altında yer aldığını ifade etmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2016) nitel araştırmalarda birden fazla örnekleme yönteminin aynı anda kullanılmasının

araştırmacı için daha zengin bir veri seti sağlayabileceğini söylemektedir. Bu bilgi doğrultusunda bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kartopu (zincir) rnekleme yöntemleri kullanılarak seçilmiştir.

Creswell (2007) fenomenoloji araştırmalarında, çalışma grubunun belirlenmesinde araştırılmak istenen olguyu deneyimleyen birey sayısının fazla olduğu durumlarda ölçüt örnekleme yönteminin kullanılmasının uygun olacağını ifade etmektedir. Ölçüt rnekleme yönteminde araştırmacının bir kriter belirlemesi ve ardından bu kriteri sağlayan vakaları çalışmasına dahil etmesi söz konusudur (Patton, 2002). Bu araştırmada ise çalışma grubu belirlenirken; boşanma üzerinden minimum 1 yıl maksimum 5 yıl geçmesi ve ilgili evlilikten en az bir müşterek çocukları bulunma kriterleri göz önünde bulundurulmuştur. Carter ve McGoldrick (2000) boşanma sürecindeki bireylerin deneyimlerini belli aşamalarda ele almışlardır. Bu evrelerden biri olan “duygusal boşanmanın” belli bir seviyeye erişmesi için 1 ile 2 yıl kadar bir srenin geçmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kaslow (1980) da, boşanmış bireylerin alanyazında yer alan bilgilere paralel şekilde, boşanma sonrası ilk altı ay ile on iki ay boyunca düzensiz davranış ve ruh hali sergileyebildiklerini belirtmektedir. Klinik deneyimlerine göre ise bireylerin boşanma sürecine uyum sağlamaları ve boşanma sonrası yaşamlarını sürdürmeleri için yaklaşık iki yıl gerektiğini söylemektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu araştırmaya boşanma üzerinden en az 1 yıl geçen bireyler dâhil edilmiştir. Öte yandan Amato ve Rogers (1997), boşanma olgusu hakkında elde edilen bilgilerin, bireylerin boşanma deneyimlerine ilişkin retrospektif algılarına dayanması nedeniyle, verilen bilgilerin boşanma sonrası ne düzeyde değiştiğini anlamının pek mümkün olmadığını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, bireylerin ölüm, yas ve boşanma gibi kayıp durumlarının ardından yaşamlarını ve tecrübelerini yeniden anlamlandırdıklarını (meaning making) vurgulayan Neimeyer (2005) yaşantıya ve bireye göre değişmekle beraber, durumun üzerinden çokça zaman geçtiği takdirde ise kişilerin geçmişe yönelik değerlendirmelerini artık yeni anlamlar çerçevesinde yapacaklarını belirtmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada, katılımcılardan elde edilmesi hedeflenen bilgilerin önemli bir kısmı geçmişe ilişkin olduğundan, boşanmanın neticelenmesinin üzerinden 5 yıldan daha uzun süre geçmemiş olması tercih edilmiştir.

Fenomenoloji araştırmalarında, çalışma grubuna dâhil edilecek katılımcılara ulaşmanın zor olduğu durumlarda kartopu (zincir) rnekleme yönteminin kullanılması önerilmektedir (Creswell, 2007; Rubin ve Babbie, 2000). Bu araştırmada da belirlenen kriterlere uygun katılımcılara ulaşma amacıyla, çalışmaya katılan bireylere “evrenizde bu çalışma kriterlerine uygun olan ve araştırmaya yardımcı olabilecek başka birileri var mı?” sorusu yneltiymiş ve böylece çalışma grubu kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Yıldırım ve şimşek’e (2016) göre nitel araştırmalarda çalışma grubunun büyüklüğü veri doygunluğu ile ilişkilidir. Fenomenoloji araştırmaları için sıklıkla sözü edilen örnekleme büyüklüğü ise 10-25 katılımcı civarındadır (Creswell, 2007; Yıldırım ve şimşek, 2016). Shenton (2004) nitel araştırmalarda belirli bir aşamadan sonra gözlem ve görüşmelerin tekrar ettiğini ve veri doygunluğuna erişildiğini ifade etmektedir. Nitekim yapılan görüşmeler sonrasında katılımcıların birbirlerini tekrar ettikleri, benzer cevapların yinelendiği görülmüştür. Yeni verilerin elde edilmemesi ile birlikte veri doygunluğunun sağlandığı araştırmacı tarafından fark edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma için hem katılımcıların seçilme ltleri (1-5 yıl önce boşanmış olma; ilgili evlilikten müşterek ocuk varlığı) hem veri doygunluğu ve analiz kolaylığı göz önüne alınarak çalışma grubunu 9 erkek ve 11 kadın boşanmış bireyden oluşmaktadır.

Tablo 4’te çalışmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya katılan her bir katılımcıya bir kod (Kadın katılımcılar için K1’den K11’e; erkek katılımcılar için E1’den E9’a) ayrıca birer rumuz verilmiştir. Katılımcılar Niğde (f:1), Muş (f:2), Eskişehir (f:2) ve Ankara’da (f:15) yaşamaktadır. Katılımcıların yaşları 31 ile 52 arasında değişmektedir ve yaş ortalamaları yaklaşık 40’tır. Katılımcıların meslekleri incelendiğinde ğretmen (f:6), ğretim elemanı (f:4), ev hanımı (f:2), hekim (f:2), psikolojik danışman (f:1), polis (f:1), uçak teknisyeni (f:1), memur (f:1), esnaf (f:1) ve eğitimci (f:1) olarak çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların ekonomik gelirleri 1000-12.000 TL arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların ekonomik gelirleri 0-2500 TL (f:2), 2501-4500 TL (f:3), 4501-6000 TL (f:4), 6001-8000 TL (f:9) ve 8000 TL st (f:2) aralığında değişmektedir. Katılımcıların büyük oranda 6000 TL ve üzerinde maddi gelirinin olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Katılımcılara Ait Demografik Özellikler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Gelir (TL)	Eğitim düzeyi
K1	Kadın	37	Öğretmen	8000	Lisans
K2	Kadın	43	Ev hanımı / İşsiz	2500	İlkokul
K3	Kadın	29	Ev hanımı	1000	Lise
K4	Kadın	50	Öğretmen	7500	Yüksek lisans
K5	Kadın	41	Öğretim Görevlisi	8000	Yüksek lisans
K6	Kadın	42	Öğretim Üyesi	7000	Doktora
K7	Kadın	45	Öğretmen	4500	Yüksek lisans
K8	Kadın	42	Öğretmen	6000	Lisans
K9	Kadın	39	Psikolojik Danışman	8000	Yüksek lisans
K10	Kadın	44	Öğretmen	4500	Lisans
K11	Kadın	52	Esnaf	5000	Lise
E1	Erkek	39	Eğitimci	10.000	Lisans
E2	Erkek	49	Öğretim Üyesi	8000	Doktora
E3	Erkek	41	Öğretim Üyesi	12.000	Doktora
E4	Erkek	37	Diş Hekimi	7000	Lisans
E5	Erkek	39	Uzman Hekim	8000	Lisans
E6	Erkek	39	Memur	4500	Lisans
E7	Erkek	31	Polis	6000	Ön lisans
E8	Erkek	33	Uçak teknisyeni	5000	Lise
E9	Erkek	43	Öğretmen	7000	Yüksek lisans

Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise, ilkokul (*f:1*), lise (*f:3*), ön lisans (*f:1*), lisans (*f:7*), yüksek lisans (*f:5*) ve doktora (*f:3*) olmak üzere eğitim düzeylerinin değiştiği ve katılımcıların çoğunluğunun lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5'te ise katılımcıların aile ve evliliklerine ilişkin bilgiler özetlenmiştir. Katılımcıların şu anki medeni durumlarının büyük oranda bekâr (*f:19*) olduğu, yeni bir evlilik gerçekleştiren bir katılımcının bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların ilk evlenme yaşları ise 20-39 yaş arasında değişiklik göstermekte ve katılımcıların yedisi 20-24 yaş aralığında; onu 25-29 yaş aralığında ve üçü 30 ve üstünde bir yaşta ilk evliliklerini gerçekleştirmiştir. Katılımcıların evli kalma süreleri ise 3 ile 27 yıl arasında farklılaşmaktadır. Evliliklerinin ilk beş yılı içinde boşanan katılımcı sayısı 4'tür. Diğer katılımcıların ise evli kalma süreleri 6-10 yıl (*f:4*), 11-15 yıl (*f:5*), 16-20 yıl (*f:4*) ve 20 ve üstü (*f:3*) olarak değişiklik göstermektedir. Katılımcıların mahkeme kararı ile birlikte kanunen boşanma zamanları üzerinden geçen süreler 12-24 ay (*f:12*), 25-36 ay (*f:4*), 37-48 ay (*f:2*) ve 49-60 ay (*f:2*) olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun boşanması üzerinden 1-2 sene geçmiştir.

Tablo 5

Katılımcıların Aile ve Evliliklerine İlişkin Bilgiler

Kod	Evlenme yaşı	Medeni durum	Evlilik süresi	Boşanma zamanı	Çocuk sayısı	Çocuk yaşı	Velayet	Kiminle yaşıyor?
K1	25	Bekâr	11 yıl	22 ay önce	1	5	Kendisi	Çocuk ile
K2	20	Bekâr	20 yıl	1 yıl önce	2	18 ve 12	Kendisi	Çocuklar ve aile ile
K3	21	Bekâr	4.5 yıl	4 yıl önce	1	14 aylık	Kendisi	Çocuk ve aile ile
K4	25	Bekâr	24 yıl	14 ay önce	1	16	Kendisi	Çocuk ile
K5	27	Bekâr	11 yıl	3 yıl önce	1	7	Kendisi	Çocuk ile
K6	32	Bekâr	7 yıl	2 yıl önce	1	8	Ortak	Çocuk ile
K7	28	Bekâr	16 yıl	18 ay önce	1	11	Kendisi	Çocuk ile
K8	24	Bekâr	18 yıl	18 ay önce	2	14 ve 11	Kendisi	Çocuklar ile
K9	26	Bekâr	12 yıl	18 ay önce	2	11 ve 8	Kendisi	Çocuklar ile
K10	25	Bekâr	17 yıl	3 yıl önce	1	9,5 yaş	Kendisi	Çocuk ile
K11	20	Bekâr	27 yıl	5 yıl önce	2	20 ve 25	-	Çocuklar ile
E1	26	Bekâr	12 yıl	22 ay önce	1	10	Eski eşi	Yalnız
E2	39	Bekâr	7 yıl	2 yıl önce	1	8	Ortak	Yalnız
E3	34	Bekâr	3 yıl	4 yıl önce	1	2	Eski eşi	Çocuk ve aile ile
E4	29	Bekâr	7 yıl	1 yıl önce	2	6,5 ve 4,5	Kendisi	Çocuklar ile
E5	29	Evli	3 yıl	5 yıl önce	1	2	Eski eş	Yeni aile ile
E6	24	Bekâr	12 yıl	2 yıl önce	1	11 ve 7	Eski eş	Yalnız
E7	25	Bekâr	3 yıl	26 ay önce	1	8 aylık	Eski eş	Aile ile
E8	22	Bekâr	7 yıl	3 yıl önce	1	7 aylık	Eski eş	Aile ile
E9	24	Bekâr	17 yıl	2 yıl önce	1	4	Eski eş	Yalnız

Katılımcıların eski eşleri ile müşterek çocuk sayıları incelendiğinde beş katılımcının 2, on beş katılımcının ise tek çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Katılımcıların evliliklerinin sonlandığı ve boşanmalarının neticlendiği zamandaki çocuk yaşları, 7 aylık ile 25 yaşa kadar değişmektedir. 0-1 yaş arasında (f:2), 1-5 yaş arasında (f:5), 6-10 yaş arasında (f:8), 11-15 yaş arasında (f:6), 16-20 yaş arasında (f:3), 21 ve üstü yaşında (f:1) çocuk bulunmaktadır. Katılımcıların velayete sahip olma durumu incelendiğinde ise, katılımcıların onunda velayet kendisinde, yedisinde eski eşinde, iki katılımcıda ortak velayet iken bir katılımcının

(K11) çocukları boşanma sürecinde 18 yaş üzerinde olduğu için velayet söz konusu olmamıştır. K6 (ortak velayet) ve K11 hariç, kadın katılımcıların tamamının velayete sahip olduğu; erkek katılımcılarda ise E2 (ortak) ve E4 (kendisinde) hariç, çocuğun velayeti eski eşindedir.

Katılımcıların boşanma sonrası kimlerle birlikte yaşadığı incelendiğinde ise; çocuk/lar ile birlikte (f:10), çocuk/lar ve ailesi ile birlikte (f:3), yalnız (f:4), ailesi ile birlikte (f:2) ve yeni evliliği ile kurduğu ailesi ile birlikte (f:1) yaşayan katılımcıların olduğu görülmektedir. Kadın katılımcılardan K2 ve K3 hariç (çocukları ve ailesi ile birlikte) geri kalanlar çocukları ile birlikte yaşarken; erkek katılımcıların birlikte yaşadığı kişiler farklılık göstermektedir. Yalnız yaşayan hiç kadın katılımcı bulunmamakta iken 4 erkek katılımcı yalnız yaşamakta; sadece 1 erkek katılımcı çocuklar ile birlikte yaşamaktadır. Yeniden evlilik yapan E5 kodlu katılımcı ise yeni ailesi ile birlikte yaşarken; iki erkek katılımcı da aileleri ile birlikte yaşamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada katılımcıların demografik bilgilerine ulaşabilmek için araştırmacı tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu” (EK-A’da sunulmuştur) kullanılmış ve katılımcıların boşanma süreci ve sonrası deneyimlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Kişisel bilgi formunun geliştirilmesi. Kişisel Bilgi Formu, araştırma konusu ile ilgili alanyazın taranarak araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve gerek katılımcıların demografik özelliklerine (yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek vb.) gerek araştırma konusu ile ilgili bilgilerine (evlenme yaşı, evli kalma süresi, çocuk sayısı, boşanma üzerinden geçen zaman, velayete sahip olma durumu vb.) ilişkin sorular içermektedir. Kişisel Bilgi Formu’nun kullanılması ile birlikte katılımcıların genel profiline sistematik ve pratik bir şekilde ulaşılması sağlanmıştır.

Görüşme formunun geliştirilmesi. Araştırmada kullanılan temel veri toplama aracı, katılımcılarla derinlemesine bir şekilde yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerdir. Görüşmelerin belli bir düzen ve sistem içerisinde gerçekleştirilmesi, araştırılmak istenen konulara ilişkin bilgilerin her bir katılımcıdan eksiksiz bir biçimde elde edilmesi ve ulaşılan verilerin içerik analizi sürecinin kolaylaştırılması amacıyla araştırmacı tarafından “Görüşme Formu” (EK-B) oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan soruların sıralaması ve içeriği katılımcılarla yapılan

görüşmeler esnasında, katılımcıların verdiği cevaplara göre (bir soruda diğer sorunun da cevabını verme gibi) değiştirilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların kendi yaşantılarını paylaşmaları durumunda çalışılan konunun ve katılımcının deneyimlerinin daha iyi anlaşılması için görüşme formunda yer almayan sorular görüşme sırasında katılımcılara yöneltilmiş veya görüşme formundaki bazı sorular tekrara düşmemek adına sorulmamıştır.

Araştırmacı görüşme sırasında formda yer alan soruları sorarken samimi ve içten bir yaklaşım sergilemiş, görüşme boyunca katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri konusunda özenli davranmıştır. Görüşme boyunca katılımcı ve araştırmacı arasında güvenli bir bağın kurulmasına dikkat eden araştırmacı, katılımcıların sorulara verdikleri cevaplara, yargılamaksızın ve empatik bir anlayış ile geri bildirim vermiştir. Görüşme formunda yer alan sonda soruları ile bireylerin yaşantıları ve deneyimlere yükledikleri anlamları irdelemiş, böylece araştırma olgusu hakkında daha derin bilgiler elde edilmesini sağlamıştır. Görüşmenin başında ve ön görüşme sırasında görüşme formunda yer alan sorular hakkında katılımcıları önceden bilgilendirmiş ve görüşme sırasında konunun dağılmamasına dikkat etmiştir. Aşağıda görüşmeler sırasında kullanılan yarı-yapılandırılmış görüşme formunun içeriği ve hazırlanmasıyla ilgili sürece daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Görüşme formunun hazırlanması ve pilot uygulama. Bu araştırmada boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma yaşantılarının bütüncül bir şekilde incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, görüşme formunda yer alan sorular, araştırmanın konusu, içeriği ve amacı doğrultusunda araştırmacının çalışma konusuna ilişkin kendi kişisel gözlemleri, çevresindeki boşanmış bireylerin yaşantıları ve ilgili alanyazın taranarak oluşturulmuştur. Çalışmanın odağı olan boşanma olgusunun, bireye, zamana ve kültüre göre farklılaşan ve çok boyutlu yapıya sahip olması nedeniyle, araştırmacı boşanma ile ilgili alanyazını incelemiş ve bu araştırmada yer alan “Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar” bölümünde ilgili literatür özet halinde sunulmuştur.

İlgili literatürün detaylı bir şekilde incelenmesinin ardından alanyazında yer alan bilgilere paralel olarak, aynı zamanda araştırmanın konu ve amacı göz önünde bulundurularak görüşme formu taslak bir şekilde oluşturulmuştur. Görüşme formunun taslak hali ve araştırma ile ilgili özet literatür; üç ayrı devlet

üniversitesinde, Psikolojik Danışma ve Rehberlik bölümünde biri Doç. Dr. ve diğer ikisi Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta olan üç konu uzmanına iletilmiş ve görüşme formunun içeriği, soruların yapısı ile ilgili dönütler alınmıştır. Aynı zamanda boşanma olgusu ile ilgili çalışmaları olan bir uzman psikolojik danışmandan ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında nitel çalışmaları bulunan iki farklı uzmandan, görüşme sorularının uygunluğu ve kapsamı hakkında görüş alınmıştır. Uzman görüşleri ile birlikte tez danışmanı ile görüşme soruları hakkında tartışılmış ve bütün geri bildirimler sonrasında görüşme formunda yer alan bazı soruların sıralamaları değiştirilmiş; görüşme formuna ek sorular ve sondalar eklenmiş; uygun bulunmayan sorular ise görüşme formunda çıkarılmıştır. Bu süreçte araştırmacı görüşme formunu oluştururken Castillo-Montoya (2016) tarafından önerildiği üzere; görüşme soruları ile araştırma problemlerinin bir matrisini elde etmiş (EK-C) ve böylece hangi görüşme sorularının hangi araştırma problemine hizmet ettiği belirtilerek görüşme formunun kapsamı ile araştırma amacı arasında uyum sağlanmıştır. Yeniden düzenlenen görüşme formu, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünde çalışmakta olan bir öğretim elemanına dil uygunluğu ve yazım kuralları açısından incelenmek üzere gönderilmiş ve böylece görüşme formunun dil geçerliği sağlanmıştır. Bütün dönütler çerçevesinde görüşme formu tez danışmanı ile yeniden düzenlenerek Son olarak görüşme pilot uygulamalar için hazır hale getirilmiştir.

Pilot görüşmeler için yeniden düzenlenen görüşme formu ikisi erkek ikisi kadın olmak üzere, çalışma kriterlerine uygun dört boşanmış ebeveyne uygulanmıştır. Pilot uygulamalarda görüşme formundaki soruların katılımcılar tarafından anlaşılır olup olmadığına, katılımcılara herhangi bir kişisel rahatsızlık verip vermediklerine ve sorulara verilen cevapların araştırma konusuna ne düzeyde hizmet ettiklerine dikkat edilmiştir. Aynı zamanda bu görüşmelerde, katılımcıların sorulara hangi sıralamada cevap verdikleri, sorulara verilen cevapların birbirini kapsayıp kapsamama durumu göz önüne alınmıştır. Pilot uygulamalar sonunda araştırmacı görüşmelere dair gözlem ve deneyimlerini tez danışmanı ile paylaşmış; görüşme deneyimleri ve tez danışmanının görüşleri doğrultusunda görüşme formunda yer alan bazı soruların sıralamalarının değiştirilmesi, sorulma şeklinde düzenlemelerin yapılması ve bazı sorulara ek sonda sorularının eklenmesi söz konusu olmuştur. Örneğin; katılımcıların evlilik

öncesi süreçlerine ve evliliklerine ilişkin sorular görüşme formunun başına eklenerek katılımcının evlilik olgusuna dair algılarının ve kendi evliliğine ilişkin süreçlerin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Aynı zamanda evlilik öncesi süreçten boşanma sonrası sürece kadar olan kendi öznel deneyimlerini, duygusal yıpranmışlığını, üzüntülerini ve sevinçlerini anlatmakta güçlük yaşayan ve hatta bu görüşme öncesine kadar kimse ile bu süreçleri paylaşmamış olan katılımcılar için bu soruların eklenmesi katılımcı ve araştırmacı arasında bir ilişkinin kurulmasını sağlamış ve görüşmelerin daha samimi ve içten bir şekilde gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Pilot görüşmelerin ardından, görüşme formunda yeniden bir değişikliğe gidilmiş, sonrasında görüşme formuna nihai şekli verilmiştir.

Görüşme formunda toplam 13 soru bulunmaktadır. Görüşme formunda yer alan bazı soruların altında ise boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma sürecinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi amacıyla, sonda soruları bulunmaktadır. Sonda soruları alanyazın incelemeleri, pilot uygulamalar ve uzman görüşleri sonucunda araştırmacının başında oluşturulmuştur. Dolayısıyla sonda soruları süreç içerisinde oluşturulmamıştır. Çalışmanın bütünlüğü ve kapsamının gerek araştırmacı gerek katılımcılar için daha iyi anlaşılması ve görüşmelerin sistematik bir şekilde sürdürülmesi için görüşme soruları iki kategori altında ele alınmıştır. Bu kategoriler ve içinde bulunan sorulara ilişkin detaylara aşağıda yer verilmiştir:

1. *Evlilik öncesine ve eski eş ile olan evliliğe ilişkin sorular:* Bu kategoride bulunan sorular ile katılımcıların evlilik öncesi süreçteki yaşantıları, evlilik biçimleri, kendilerinin ve ailelerinin evliliklerine ilişkin bakış açıları, evliliğe dair beklentileri ve bu beklentilerin karşılanma düzeyi, evlilik sürecinde yaşadıkları sorunlar ve sorunları çözme biçimleri, sorunlara rağmen bireyi evlilikte tutan etmenler hakkında detaylı bir bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.
2. *Boşanma kararı ile ilgili sorular:* Bu soruların sorulma amacı, boşanma kararının nasıl alındığı, bu kararın alınması veya kabul edilme sürecini zorlaştıran ve kolaylaştıran faktörlerin neler olduğu, boşanma kararının çevreye ve çocuklara açıklama yaşantıları ve mahkeme sürecine ilişkin deneyimlerin neler olduğuna ilişkin verilerin elde edilmesidir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın deseni, konusu ve amacına paralel bir şekilde alanyazın araştırması yapan araştırmacı; önceki bölümde detaylı bir şekilde ifade edildiği üzere katılımcılara uygulamak üzere Kişisel Bilgi Formu’nu ve Görüşme Formu’nu oluşturmuştur. Veri toplama araçlarını belirleyen araştırmacı; katılımcıları araştırma konusunda bilgilendiren, araştırmanın kendilerine herhangi bir kişisel rahatsızlık verecek soru barındırmadığını vurgulayan ve katılımcıların araştırmaya gönüllü bir şekilde katıldıklarının beyanı olması özelliklerini taşıyan “Gönüllü Katılım Formu” (EK-Ç) hazırlanmıştır. Gönüllü Katılım Formunda öncelikle araştırmacı hakkında bilgilere yer verilmiş ve ardından çalışmanın amacı ve konusuna ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı, istemedikleri takdirde katılmayı reddetmekte ve araştırmanın herhangi bir aşamasında ayrılmakta özgür oldukları, çalışmayı bıraktıkları halde herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmayacakları konularında açıklamalar yapılmıştır. Araştırmaya katıldıkları takdirde katılımcılarla görüşmelerin yapılacağı, bu görüşmelerin yaklaşık bir saat sürecek olup ses kaydına alınacağı ve gizlilik ilkesine uygun olarak ses kayıtlarının sadece bilimsel amaçla kullanılacağı ifade edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilgilerin sadece bu araştırmada kullanılıp üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı, kendilerine bir kod adı verileceği ve istemedikleri halde paylaştıkları bilgilerin araştırmada kullanılmayacağı açıklanmıştır. Görüşme formunda yer alan soruların katılımcıların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyecek bir nitelikte olmadığı ve eğer ihtiyaç duyarlarsa kendilerine psikolojik danışma desteğinin verileceği ifade edilmiştir. Formda, bu araştırma için “Hacettepe Üniversitesi Akademik Etik Kurulu”ndan gerekli izinlerin alındığı, herhangi bir soruları olduğu takdirde araştırmacı ile hiç çekinmeden iletişim kurabileceklerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Tez danışmanının ve araştırmacının iletişim bilgilerinin de yer aldığı form, katılımcı ve araştırmacı tarafından imzalanmış ve hem araştırmacıda hem de katılımcıda Gönüllü Katılım Formu’nun bulunması sağlanmıştır. Araştırmada kullanılmak üzere geliştirilen Kişisel Bilgi Formu, Görüşme Formu ve hazırlanan Gönüllü Katılım Formu Hacettepe Üniversitesi Akademik Etik Kurulu’na sunulmuş ve Etik Kurul Onay Bildirimi (EK-F) alınmıştır. Araştırmanın veri toplama araçları ve Gönüllü Katılım

Formu hazırlanıp, gerekli izinler alındıktan sonra araştırmacı katılımcılarla iletişime geçmiştir.

Araştırmanın alışma grubu belirlenirken, örnekleme yöntemleri dikkate alınarak öncelikle araştırmacının çevresinde örnekleme dhil edilebilecek katılımcılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ulaşılan katılımcılardan yola çıkılarak, kartopu örnekleme yöntemi ile birlikte katılımcıların çevrelerinde araştırmaya katkıda bulunabilecek başka bireylerin olup olmadığı sorulmuş ve böylece uygun katılımcılara ulaşılmıştır. Bu süreçte özellikle erkek katılımcılara ulaşmak amacıyla "Babasız Bırakılan ocuklar ocuksuz Babalar Derneği (BABAC-DER)" ile iletişime geçilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü katılımcılara ulaşılmıştır. İletişime geçilen katılımcılar ise örnekleme ölçütlerine uygunluğuna göre ve görüşmelerin yapılma yeri ve zamanına göre çalışmaya dhil edilmiştir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcıların öznel yaşantılarının incelenmesi ve katılımcılarla tek görüşme yapma koşulları göz önüne alınarak görüşmelerin bireysel ve yüz yüze gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya katılan bireyler ile görüşme zamanı ve görüşmenin yapılacağı yer için iletişime geçilmiş ve hem araştırmacı hem katılımcı için uygun zaman ve meknlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin yapıldığı meknlar gizliliğe uygun olacak şekilde seçilmiş, katılımcıların kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamın hazırlanması sağlanmıştır. Görüşmelere ilişkin bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 incelendiğinde katılımcılarla görüşmeler katılımcıların çalıştığı ortamda (*f*:10), bir kafede (*f*:7) ve katılımcının evinde (*f*:3) gerçekleştirilmiştir. Kafede yapılan görüşmeler için araştırmacı ile katılımcılar ortak bir kafe belirledikten sonra, araştırmacı görüşme öncesinde kafeden sorumlu kişiler ile iletişime geçmiş, görüşme hakkında kendilerine bilgi vermiş ve ortamın görüşme için sessiz ve güvenli bir hale getirilmesini sağlamıştır. Kafenin görüşme için uygun olup olmadığını teyit eden araştırmacı, katılımcıların kendilerini daha güvende ve rahat hissetmeleri için gereken önlemleri almıştır. En kısa görüşme 43 dakika srmşken, en uzun görüşme süresi 148 dakikadır. Görüşmelerin ortalama uzunluğu ise yaklaşık 68 dakikadır.

Tablo 6

Katılımcılara Yapılan Görüşme Yerleri ve Süreleri

Katılımcı	Görüşme Yeri	Görüşme Süresi (dk)
K1	Katılımcını görev yaptığı okulda	52
K2	Katılımcının evinde	79
K3	Bir kafede	70
K4	Katılımcının görev yaptığı üniversitede	56
K5	Katılımcının görev yaptığı üniversitede	61
K6	Bir kafede	148
K7	Katılımcını görev yaptığı okulda	45
K8	Katılımcını görev yaptığı okulda	97
K9	Katılımcının görev yaptığı danışma merkezinde	69
K10	Katılımcının görev yaptığı okulda	48
K11	Katılımcının evinde	48
E1	Katılımcının görev yaptığı dershanede	105
E2	Bir kafede	46
E3	Katılımcının görev yaptığı üniversitede	55
E4	Katılımcının kliniğinde	112
E5	Bir kafede	73
E6	Bir kafede	43
E7	Bir kafede	63
E8	Bir kafede	45
E9	Katılımcının evinde	57

Görüşmelerde katılımcılara değer verilmesinin ve bir saygı göstergesi olması özelliği göz önüne alınarak “siz” diye hitap edilmiştir. Araştırma çerçevesinden sapmamak kaydıyla görüşmenin katılımcı tarafından yönlendirilmesine izin vermiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş; sadece bir katılımcı (K11) ses kaydının alınmasına izin vermemiş ve K11 ile yapılan görüşme sırasında araştırmacının kendisi not almıştır. Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları ve notlar, bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir. Daha öncesinde de belirtildiği üzere görüşmeler gizlilik ilkesine uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş; görüşmelerin bilgisayar ortamına geçirilmesinde de gizliliğe önem verilmiştir. Bu gaye ile katılımcıların her birine bir kod verilmiş, katılımcının kimliğinin ortaya çıkmasına neden olabilecek her türlü bilgi değiştirilmiş veya kayıtlardan çıkarılmış, görüşme esnasında geçen isimler rumuz kullanılarak belirtilmiştir. Ses kayıtları ve görüşmelerin deşifreleri, bilgisayar ortamında şifre konulan bir dosyada tutulmuştur. Görüşmelerin yazıya aktarılma sürecinden sonra, görüşmelerden toplanan verilerle içerik analizi yapılmış ve ardından bulgular tartışılmıştır. İçerik analizine ilişkin detaylı bilgilere diğer bölümde yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

İnsanlar arasındaki iletişim, 20. yüzyılda sosyal bilimlerin geliştirmiş olduğu yöntemlerle henüz incelenmiyorken, kökü geçmişe dayanan “hermenötik” adı verilen bir analiz tekniği kullanılmıştır. Hermenötik geçmiş zamanlarda kutsal ve gizemli yazıların yorumlanması ve çok anlam içeren, sembolik ifadelerin altında yatan ana temanın ortaya koyulması amacıyla kullanılmıştır (Bilgin, 2006). Özellikle 20. yüzyılda geliştirilen nitel analiz yöntemleri ile birlikte, günümüzde bu teknikler söylem, metin, tiyatro gösterileri, resim gibi birçok belgenin analizi için kullanılmaya başlanmıştır. Nitel çalışmalarda kullanılan tekniklerden biri olan içerik analizi ise “belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenbilir bir teknik” şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Yıldırım ve Şimşek (2016) ise içerik analizindeki asıl gayenin elde edilen verilerin açıklanabilmesi ve aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması olduğunu; analizin, benzer verileri belli temalar çerçevesinde birleştirmek yoluyla hem okuyucuya kolaylık sağladığını hem de yorumlamayı kolaylaştırdığını ifade etmektedir.

Bu araştırmada fenomenoloji (olgubilim) araştırma deseni doğasına uygun bir şekilde, nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016) içerik analizini, birbiriyle benzer verilerin belli tema ve kavramlar altında birleştirilerek, bulunan sonuçları okuyucuların anlayabileceği bir şekilde yorumlanması süreci olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada görüşmeler sonrasında elde edilen verilerin hangi kavram ve temalar altında düzenleneceğine araştırmacı karar vermiştir. Tema, alt temalara ve kodlara ulaşma sürecinde öncelikle araştırmacı görüşmelerden elde edilen verileri transkript ederek bilgisayar ortamında yazılı hale getirmiştir. Deşifre edilen veriler gizliliğe uygun olarak yeniden düzenlenmiş ve her bir katılımcıya bir kod ve rumuz verilmiştir. İçerik analizine dâhil edilmeyecek bölümlerde veri azaltılması yapılmış ve bu işlemlerin sonucunda 117 sayfa ham veri analize tabi tutulmuştur. Araştırmacı bu süreçte NVivo.12 paket program eğitimi almış (EK-E) ve veri setini programa aktararak detaylı bir şekilde kodlama yapmıştır. Bu süreçte araştırmacı öznel deneyimlerini, alanyazın okumalarını, görüşmeler sırasında tekrar eden örüntüleri kullanarak kodları oluşturmuştur. Araştırmacı birincil kodlama düzeyinde yapısal ve In vivo kodlama yöntemlerinden yararlanmıştır. Saldana (2019) yapısal

kodlamanın belirli bir araştırma sorusu ve konu tarafından çerçevesiyle yönlendirildiği; özellikle yapılandırılmış veya yarı-yapılandırılmış tekniklerle elde edilen verilerin analizinde kullanıldığını ve veriler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanıldığını ifade etmektedir. Nitekim bu çalışmanın veri analizinde de araştırma soruları çerçevesinde katılımcıların ifadeleri yapısal kodlama yöntemi ile analiz edilmiş ve sonrasında kodlar birincil düzeyde kategorize edilmiştir. In vivo kodlama yöntemi ise çalışılan grubun ifadelerinin birebir kodlanmasıdır ve grubun gerçek sözlerinin sunulmasında etkilidir (Saldana, 2019). Bu çalışmada da In vivo yöntemi kullanılarak katılımcıların yaşantılarına dair öznel ifadeleri kod olarak ele alınmış ve çalışma grubunun ortak dillerine ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Kodlama sürecinin ardından, belirli kodlar belli alt temalar altında bir araya getirilerek düzenlenmiş ve alt temalardan da temalar oluşturulmuştur. Alt tema-tema isimlendirilmesinde ilgili alanyazın dikkate alınmıştır. Temaların altında yer alan kodların birbirleriyle ilişkileri göz önüne alınarak bazı kodların ve alt temaların birleştirilmesi ve bazı çelişkili kodların ise çıkarılması söz konusu olmuştur. Bu süreçte uzman görüşüne başvurularak temaların daha iyi anlaşılması ve detaylı, bütüncül bir şekilde sunulması amacıyla alt temalar oluşturulmuştur. Tema-alt tema-kod oluşturma ve isimlendirme sürecinde araştırmacı ilgili alanyazın göz önünde bulundurmuş ve bu süreçte uzman görüşüne başvurmuştur. Uzman görüşü için çalışmanın kodlama sürecinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında doktora yapmakta olan iki uzmanla sürekli iletişim halinde bulunulmuş; tema-alt tema-kod uygunluğu için boşanma olgusunda çalışmalar yürüten iki farklı devlet üniversitesinde Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmakta olan farklı iki uzmandan görüş istenmiştir. Uzman görüşleri sonrası kodlar, tema ve alt temalar üzerinde tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Örneğin; beklentilerin karşılanmaması teması altında yer alan romantizm ve cinsellik alt temaları uzman görüşü sonrası birleştirilmiştir. Kolaylaştıran faktörler teması altında yer alan çocuk varlığı alt temasının ise “çocuğun ilişkiden olumsuz etkilenmesi” şeklinden yeniden adlandırılması söz konusu olmuştur. Öte yandan katılımcıların ifadelerindeki aykırı kodlar ve çelişkili kodlar saptanmıştır. Aşağıda yer verilen alıntıda görüldüğü üzere, araştırmaya katılan diğer katılımcılar sorunların çözülmesini istemekte ve sorunların çözülmesi için çabalamakta iken, E2 sorunların çözülmemesini istemekte ve ilişkilerinin bu çözümü hak etmediğini ifade etmektedir.

“Ve şöyle biz psikolojik yardım almayı akıl ettiğimizde veya hatırlamıyorum hangimiz lafını ettik ben o zaman istemiyordum. Yani öyle bir döneme geldi ki ben gerçekten istemiyordum. Yani ben olur da düzelirsek olur da her birimiz bir şeyleri değiştirirsek, ben bunu hak ettiğimizi düşünmüyordum.” (E2, s.4; kod: sorunların çözülmesini istememek)

Uzman ve tez danışmanının görüşleri ile birlikte analize nihai şekli verilmiştir. İçerik analizi sonucu elde edilen bulgular araştırmancının “Bulgular” başlığı altında sunulmuş; “Tartışma, Sonuç ve Öneriler” bölümünde ise alanyazın bilgileri doğrultusunda tartışılmıştır.

Araştırmanın İnanırcılığı

Çalışmaların geçerliği ve güvenilirliği araştırma desenine göre farklılık göstermektedir. Yıldırım ve Şimşek (2016) nitel çalışmaların geçerliliği ve güvenilirliğinin nicel çalışmalardan daha farklı bir şekilde ele alındığını ifade etmişlerdir. Guba ve Lincoln (1982) nicel çalışmalarda kullanılan geçerlik ve güvenilirlik kavramlarının, nitel araştırmada inandırıcılık (trustworthiness) olarak ele alınması gerektiğini önermiş; iç geçerlik, dış geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerin ise nitel çalışmalarda inanılabilirlik, aktarılabirlik ve güvenilebilirlik olarak değerlendirilmesine dikkat çekmiştir. Bu araştırmada ifade edilen başlıklar kapsamında çalışmanın inandırıcılığı için yapılanlar aşağıda başlıklar halinde ele alınmıştır:

Araştırmanın inanırılığı. Bu araştırmada çalışmanın inanılabilirliği sağlamak için katılımcı teyiti ve uzman incelemesi yöntemlerine başvurulmuştur. Creswell (2003) katılımcı teyitini, katılımcılara çalışma bulgularının veya ifadelerinin, kendilerini doğru bir şekilde yansıtip yansıtmadığının sorulması olarak tanımlamaktadır. Araştırmacı, katılımcıların paylaşmış olduğu verilere öznel varsayımlarla yaklaşma ve yanlış anlamlar çıkarma gibi durumları önlemek adına katılımcı teyitine başvurmuş ve iki katılımcı ile görüşmelerden elde ettiği ham verileri tartışmıştır. Bu süreçte araştırmacı katılımcılara kendi hikayelerini yeniden ifade etmiş ve katılımcıların anlatımlarının hangi düzeyde anlaşıldığı konusunda tartışmıştır. Böylece araştırmacının verileri yorumlama ve anlamlandırma sürecinde kendi öznelliğinin ve algılarının verilere dâhil edilip edilmediği saptanmıştır. Araştırmacı inanırılığı artırma amacıyla bir diğer yöntem olarak uzman incelemesine başvurmuştur. Uzman incelemesi çalışma konusunda bilgisi

olan ve nitel çalışmalarda uzmanlığı bulunan kişilerin, yürütülen araştırmayı çeşitli yönlerden incelemesidir. Bu araştırmada ise tez danışmanı araştırma konusu, seçilen desen, görüşme formlarının hazırlanması ve uygulanması, verilerin analizi ve sonuçların tartışılması noktasında eleştirel bir gözle çalışmayı incelemiş ve yaptığı katkılarla araştırmacıya birçok noktada yardımcı olmuştur.

Araştırmanın güvenilebilirliği. Çalışmanın güvenilebilirliğini sağlamak için gerek görüşme formlarının oluşturulmasında gerekse verilerin analizi sürecinde uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşleri çerçevesinde düzenlemeler yapılmış ve çalışmanın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Aktarılabilirliği. Sharts-Hopko (2002) araştırmanın aktarılabilirliğini sağlamak için çalışma grubunun nasıl belirlendiğinin, hangi ölçütlerin nelere dikkat edilerek oluşturulduğunun ve katılımcı özelliklerinin detaylı bir şekilde açıklanmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgi doğrultusunda bu araştırmada çalışma grubunun oluşturulmasına dair detaylı bilgi “Araştırmanın Çalışma Grubu” bölümünde sunulmuş ve “Bulgular” bölümünde araştırmacının gözlemlerine yer verilerek çalışmanın daha detaylı bir şekilde aktarımı sağlanmıştır.

Araştırmada Alınan Etik Önlemler

Sosyal araştırmalar gerçekleştirilirken etik sorunlar gündeme gelebilmektedir. Punch (2014) bunun nedenini, araştırma kapsamında toplanan verilerin insanlardan elde edilmesi ve araştırmacının odağında insanların bulunması olarak ifade etmektedir. Çepni (2018) ise bu konuda araştırmacıların önlem almalarının önem arz ettiğini ve böylece gerek katılımcıların gerek kurumların zarar görmemelerine dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Hem nicel hem de nitel yaklaşımda da etik problemler ortaya çıkabilmektedir; ancak özellikle nitel çalışmalarda insanların yaşantılarının derinlemesine araştırılması, kişilerin en gizli ve mahrem deneyimlerinin incelenmesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla katılımcıların yaşamlarına dahil olma düzeyi, nitel araştırmalarda artabilmektedir (Punch, 2014). Araştırmacı bu bilgiler ışığında araştırmasını planlarken ortaya çıkabilecek etik problemler hakkında dikkatli davranmış ve gereken önlemleri alma konusunda özen göstermiştir.

Araştırmanın uygulama sürecine ait etik önlemlerin alınması amacıyla, öncelikle verilerin toplanması için araştırmacı tarafından geliştirilen formların katılımcılar için herhangi bir kişisel rahatsızlık oluşturmamaları konusuna dikkat edilmiştir. Bu amaçla araştırmacı veri toplama araçlarını oluştururken gerek dil gerek içerik ve kapsam açısından formların uygunluğunu teyit etmek için uzman görüşüne başvurmuştur. Aynı zamanda geliştirilen formlar pilot uygulamalar yapılarak katılımcıların soruları cevaplarırken rahatsızlık duydukları, zorlandıkları ve çekindikleri noktaların olup olmadığına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda geliştirilen veri toplama araçları ve gönüllü katılım formu Hacettepe Üniversitesi etik komisyon kuruluna sunulmuş ve gerekli etik izinler alınmıştır. Öncesinde detaylı bir şekilde açıklandığı üzere, araştırmaya katılan bireyler, araştırma konusu ve içeriği hakkında bilgilendirilmiş, alınan izinler ve etik önlemler katılımcılara iletilmiştir. Herhangi bir rahatsızlık hissetmeleri durumunda çalışmadan ayrılacakları ve ayrılmaları durumunda hiçbir yükümlülük altına girmeyecekleri ifade edilmiştir. Katılımcıların araştırmaya veya konuya ilişkin merak ettikleri ve sormak istedikleri herhangi bir sorunun olması dâhilinde araştırmacı ile kolaylıkla iletişime geçebilecekleri vurgulanmış; eğer ihtiyaç duyarlarsa kendilerine psikolojik danışma yardımında bulunabileceği belirtilmiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında ise araştırmacı kullandığı dile özen göstermiş, yargılayıcı ifadelerden kaçınmış, empatik bir tutum ile görüşmelerin sürdürülmesine dikkat etmiştir. Görüşme sonunda ise katılımcılara çalışmaya yaptıkları gönüllü katkı ve yaşantılarını samimi ve içten bir şekilde paylaştıkları için teşekkür edilmiştir.

Araştırmacı verilerin analiz sürecinde, gizlilik ilkesine uygun bir şekilde katılımcılara kod ve rumuz belirlemiş ve aynı zamanda katılımcıların paylaşımlarında yer alan şehir isimlerine ve insanlara, kod verilerek veya rumuz kullanılarak yeniden ifade edilmiştir. Verilerin analizlerinde araştırmacı veri setine sadık kalarak analizlerini sürdürmüştür; verilerin analiz sürecinde uzman görüşüne başvurmuştur. Aynı zamanda çalışmanın başlangıcından itibaren tez danışmanı sürekli bir şekilde bilgilendirilmiştir. Gerçek olmayan sonuçlar bulgulara yansıtılmamış; bulguların ifadesinde ise nesnel bir tutum sergilenerek çalışma etik kurallar çerçevesinde yürütülmüştür.

Araştırmacının Rolü

Fink (2000), nitel çalışmalarda araştırmacı rolünün önem arz ettiğini, gerek araştırmanın kurgulanmasında gerek veri toplama sürecinde gerekse analiz ve bulguları raporlaştırma sürecinde araştırmacının rolünün önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümünde araştırmacının rolü hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Araştırmacı rolünün detaylarının açıklanmasından önce, araştırmacının içinde bulunduğu koşullardan ve bu konu hakkında araştırma yapma isteğinden bahsedilmiştir.

Araştırmacı küçük yaşlardan itibaren, çevresinde yaşantılarını, hikâye ve anılarını anlatan bireylerin olduğu bir paylaşım ortamı içerisinde bulunmuştur. Bu çevrede ise, özellikle boşanmiş ve eşi vefat etmiş kadınların maruz kaldıkları yıpranma, zorluklar ve deneyimlere dair pek çok bilgi edinen araştırmacı bu koşullarda bulunan kadınların benzer sorunlar yaşadıklarını ve geleceğe dair ortak endişelerinin bulunduğunu gözlemlemiştir. Örneğin; ekonomik düzeyi düşük boşanmiş bir kadının iş ararken taciz edilebildikleri ve tacizden korunmak üzere bazı önlemler alma zorunluluğu duydukları veya yeniden evlendirilmesine yönelik teklifler aldıklarına ilişkin birçok yaşantı dinlemiştir. Özellikle ocuk varlığında boşanmiş kadınların hem çalışma hem ocuk bakımı konularında yaşadıkları güçlüklerle dair bir farkındalık kazanılmıştır. Bu noktadan hareketle araştırmacı ilk başta, sadece boşanmiş kadın deneyimlerinin incelenmesi bağlamında bir araştırma kurgulamıştır. Ancak alanyazın incelemeleri, boşanmiş erkek deneyimleri ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçları, sosyal medya ve haberlerde karşılaşılan boşanmanın erkek açısından sonuçları, araştırmacının dikkatini çekmiştir ve ilgili alanyazında da araştırma yapmasına neden olmuştur. Erkeklerin boşanması üzerine yapılan çalışma sayısının az olduğunu ve bu alanda da bir ihtiyacın olduğunu fark eden araştırmacı, çalışmasını hem erkek hem kadın katılımcıları kapsayacak şekilde yeniden düzenlemiştir. Aynı zamanda romantik ilişkiler konusuna ve geleneksel kùltürlerde ilişkilerin niteliksiz olsa dahi sürdürülmesi fenomenine karşı ilgi duyan araştırmacı evliliklerin sonlanması ve boşanma kararı alınması konularında araştırma yapılmasının alanyazına katkı sağlayacağını düşünmüştür. Bu düşüncelerden yola çıkararak araştırması sürecin tamamına ilişkin kurgulamış ve bu kapsamda sürdürmüştür.

Bu çalışmada araştırmacı, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, görüşmelerin yapılması, verilerin analizi ve sonuçların tartışması sürecinde etik ilkelere bağlı bir şekilde hareket etmiş ve mümkün olduğunca objektif davranmaya zen göstermiştir. Araştırmanın her aşamasında n yargıdan uzak bir şekilde hareket etmeye çalışmış; katılımcıları ve yaşantılarını yargılamadan kaçınmıştır. Görüşmeleri yönlendirme olmaksızın, empatik bir tutum içinde sürdürmüştür. Veri toplama ve analiz sürecini kendisi yürüten araştırmacı, bu süreçte var olan bilgilerine yenilerini eklemeye çalışmış; ortak yaşantısı olan insanlardan deneyimleri hakkında bilgi edinmiştir. Özellikle boşanmanın hukuki boyutlarına ve mahkeme süreçlerine ilişkin bilgi zenginliğine önem vermiş, güncel problem ve değişiklikleri takip etmiştir. Bir evlilik ve boşanma deneyimi bulunmayan araştırmacı, evlilik ve boşanma olgularına dair yaşantısal eksikliği olduğunu düşünerek bu konular hakkında araştırmalar yapmış ve çevresindeki evli/boşanmış bireyler ile iletişimde bulunarak konuya ilişkin bilgilerini artırmaya çalışmıştır. Öte yandan araştırmacının evlilik ve boşanmaya ilişkin bir yaşantısının bulunmaması, katılımcıların paylaşımlarına sempati duymasının önüne geçmiş; böylece araştırmacının paylaşımlara daha objektif bir pencereden bakmasında etkili olmuştur.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmelerden içerik analizi ile ulaşılan verilere yer verilmektedir. İçerik analizi sonucunda araştırma problemleri kapsamında 7 temaya ve bu temalar altında 25 alt temaya ulaşılmıştır. Analiz sürecinde ilk başta tema ve alt temaları oluşturan toplam 398 kod elde edilmiştir. Analizin ilerleyen sürecinde ise bu kodların bazılarının birleştirilmesi ve çıkarılması ile birlikte yeniden düzenlenmiş ve 386 kod araştırmanın alt temalarını oluşturmuştur. Araştırma verilerden elde edilen tema-alt tema ve kod sıklık değeri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Tema-Alt Tema-Kod Sıklık Değeri

Alt Problemler	Tema	Alt Tema	Sıklık (f)
Birinci Alt Problem	Beklentilere İlişkin Sorunlar	Rol Beklentileri	22
		Romantizm ve Cinsellik	40
		Aile Ekonomisi	10
	Çatışmalara İlişkin Sorunlar	Çatışma Çözme	26
		Farklılıklara Yaklaşım	24
		İletişim Engelleri	19
		Kök Aileye İlişkin Problemler	12
		Şiddetli Geçimsizlik	12
	Alternatif İlişkilere Dair Sorunlar	Aldatma	8
		Güvensizlik ve Kıskançlık	12
İkinci Alt Problem	Ailenin Yaklaşımı	Destekleyici	9
		Müdahaleci	12
		Nötr Yaklaşım	2
	Çocuğun Tepkilerine Gözlemler Dair	Kabullenici Tepkiler	3
		Kaygı ve Yas Tepkileri	8
		Nötr Yaklaşım	4
	Kolaylaştıran Faktörler	Bağımsızlaşma	19
		Çocuğun İlişkiden Olumsuz Etkilenmesi	9
		İlişkideki Olumsuzlukların Olması	33
	Zorlaştıran Faktörler	Çevresel Baskılar	20
Çocuk Varlığı		16	
İlişkiye Yapılan Yatırım		25	
Kaygılar		21	
Tüm Temalar	Toplam	386	

Araştırmanın Bulguları

Bu araştırmada bulgular araştırma problemlerine ait tema ve alt temalara ilişkin verilmiştir. Araştırmada ele alınan alt problemler kapsamında ortaya çıkan temalara aşağıda yer verilmiştir:

Araştırmanın 1. Alt Problemine İlişkin Temalar: (1) Beklentilere İlişkin Sorunlar, (2) Çatışmalara İlişkin Sorunlar, (3) Alternatif İlişkilere Dair Sorunlar

Araştırmanın 2. Alt Problemine İlişkin Temalar: (4) Ailenin Yaklaşımı, (5) Çocuğun Tepkilerine Dair Gözlemler, (6) Kolaylaştıran Faktörler, (7) Zorlaştıran Faktörler

Yukarıda araştırma problemleri çerçevesinde yer verilen temalara, bu temaların alt temalarına, temalarla ilişkili katılımcıların ifadelerine ve araştırmacı yorumlarına ilişkin ayrıntılı bilgiye aşağıda yer verilmektedir. Katılımcı ifadelerindeki kodlar (EK-D'de kod listesi sunulmuştur) parantez içinde belirtilmiştir. Alt temaların daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla tablolar oluşturulmuştur.

Araştırmanın 1. alt problemine ilişkin bulgular.

Beklentilere dair sorunlara ilişkin bulgular. Bu başlık altında boşanmış ebeveynlerin evlilik ilişkilerinde yaşadıkları sorunları ve boşanma nedenlerini değerlendirmelerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcılara, evlilik ilişkilerinde nelerin sorun olduğu sorusu yöneltilmiş ve soruya verdikleri cevaplar kapsamında katılımcıların evliliğe ilişkin beklentilerinin karşılanmamış olduğu bulunmuştur. Tablo 8'de bu temaya ait alt temalara yer verilmiştir:

Tablo 8

Beklentilere Dair Sorunlara İlişkin Alt Temalar

Alt Tema	Sıklık (f)
Rol Beklentileri	22
Romantizm ve Cinsellik	40
Aile Ekonomisi	10

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların evlilik sorunu olarak beklentilere dair görüşleri; rol beklentilerine (f:22), romantizm ve cinsellik (f:40) ve aile ekonomisi (f:10) alt temaları altında toplanmıştır. Katılımcılar gerek eş ve ebeveyn rolleri kapsamında gerekse evlilik ilişkisinden bekledikleri sevgi, saygı, paylaşım ve cinsellik gibi beklentilerinin uzun süre karşılanmamış olmasının kendi iyilik hallerini etkilediğini ve bu sürecin uzamasıyla da sorunların kronikleştiğinden

bahsetmişlerdir. Rol beklentilerine ilişkin sorunlar alt temasında katılımcıların partnerlerinden eş rolüne ve ebeveyn rolüne ilişkin beklentilerinin karşılanmamasına ve kendilerinden beklenen beklentilere dair ifadeleri yer almaktadır. Aşağıda katılımcıların (E1, E6, E9, K1, K10 ve K9) görüşleri sunulmuştur:

“O zamanlar çok derse giriyordum. Seksen saat derse giriyordum haftada. Gözümü açamıyordum artık uykusuzluktan, bir yandan da bir sürü ödevim var. Ev alıyoruz, onun taksidi var, araba alıyoruz lüks onun taksidi var falan. Hem az çalış, hem çok kazanalım, ihtiyacımız da olmasın, hem iyi aile babası ol, çocuğunun ödeviyle şusuyla busuyla ilgilen, hem iyi damat ol, haftada bir annelere gidelim, C şehrine pek gitmeyelim, bayramda tatile gidelim, her bayramda babalara gidiyoruz, ne gerek var biz tatil yapalım...” (E1, s.4; kod: eşin maddi ve manevi beklentilerinin fazla olması)

“Ufak tefek kavgalarımız oluyordu zaten, yemek konusu, çocuklarla ilgilenmeme olsun, basit bir ütü konusu olsun... Evde dağınık bir şey var mesela, ben kütüphaneye gideyim ders çalışayım diyordu. Tamam, çalış da, kütüphaneye gidiyor on bir on ikiye kadar, kapanasıya kadar ders çalışıyor. Senin çocukların var, biraz erken gelmesi lazım. Kütüphaneye git ama dokuzda onda gel. Öyle bir şey olmayınca artık bu kavgalar, kavgalar, kavgalar...” (E6, s.3; kod: cinsiyet rol beklentilerinin karşılanmaması, eşin aileye yeteri kadar zaman ayırmaması)

“Vazifeler var evlilikte. Kadın ve erkeklerin vazifeleri diye ayrıştırmak belki cinsiyetçi gelebilir ama öyle bir şey var gerçekten de. Ben bunları yerine getirdiğimi düşünen bir insanım. Sahiplenme olsun sadakat olsun, evin sorumluluğunu üstlenmesi olsun. Fazlasıyla hatta. Ama o bence mizaç farklılığından birimiz üstlendikçe daha çok sorumluluğu, benim yapımda o var, karşıdaki kişi de pek çok şeyi yüklemeye başlıyor. Ve onun göstermesi gereken pek çok şeyi de sen kendin üstleniyorsun ama o birikiyor ve artık yoruluyorsun gerçekten de.” (E9, s.3; kod: kod: cinsiyet rol beklentilerinin karşılanmaması, tüm sorumluluğu üstlenme)

“O, bir evlilik kurumunda olduğunu bir türlü hissedemedi. Bekâr gibi devam ettirmeye başladı.” (K1, s.3; kod: eşin evlilik kurumunda olduğunu hissedememesi)

“Ben miydim evin erkeği? Oydu. Elektrik faturasını bilmezdi, su faturasını bilmezdi. Kiranın yatıp yatmadığını bilmezdi. Ben boşandıktan sonra suyu kesildi, faturayı öyle yatırdı. Ev sahibi kapıya geldi kirayı öyle verdi, elektriği kesildi öyle verdi. Bilmiyordu ki. Evin erkeği olmuştum artık yani. Ama isteyerek olmadım.” (K10, s.2; kod: cinsiyet rol beklentilerinin karşılanmaması)

“İki çocukla ben ilgileniyorum ama hemen hemen her şeyleriyle ben ilgileniyorum. Hastaneye götürmeleri, okula kayıt ettirilmeleri, okuldan alınmaları, okula bırakılmaları şeyleri çok net anımsayabiliyorum mesela sabah olduğunda ben de işe gidiyorum, O da işe gidiyor. Eski eşim kalkıyor lavaboya gidiyor elini yüzünü yıkıyor. Sonra çıkıyor kıyafetlerini giyiyor, çıkıyor, gidiyor. Onun rutini böyle ama ben kalkıyorum çocukları giydiriyorum, servislerini gözetliyorum, servise bırakıyorum filan böyle ben kendimi parladığım dönemler zaten evlilik de çatlamaya başlamıştı (K9, s.3; kod: çocuk bakımı ile ilgili yaşanan sorunlar, tüm sorumluluğu üstlenme)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde; katılımcıların partnerlerinin ebeveynlik ve eş rolü beklentilerini karşılamadıkları, ev içi sorumlulukların eşler arasında paylaşılma noktasında sorunların yaşandığı görülmektedir. Özellikle sorumluluğu tek başına alan partnerin bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiği ve bu durumun da, E9’un ifadesinde olduğu üzere, zaman içinde birikmesiyle kişisel yıpranmaya ve eş tükenmişliğine neden olduğu söylenebilir. Öte yandan, katılımcılar (E1’de olduğu üzere) partnerlerinin kendilerinden beklentilerinin çok fazla olduğunu ve bu beklentileri karşılamak üzere yaşamının birey üzerinde bir baskı oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmeler ve analizler sonucunda özellikle kadın katılımcıların partnerlerinin ebeveyn rolü ve ev içi sorumlulukların paylaşılması noktasında görüş bildirdikleri görülürken; erkek katılımcılar daha çok eş rolüne ilişkin paylaşımlarda bulunmuştur. Aynı zamanda katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların eşlerine ilişkin beklentilerinin, fatura ödeme, para kazanma gibi işlerin erkek; çocuk bakımı ve ev işlerinin ise kadın rolleri olduğu gibi toplumsal cinsiyet rollerine çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

Tablo 8’e bakıldığında bir diğer alt temanın ise romantizm ve cinsellik konularına ilişkin beklentilerin olduğu görülmektedir. Bu alt tema kapsamında katılımcıların partnerlerinden sevgi, saygı, bağlılık, paylaşımda bulunma ve cinsel uyuma ilişkin beklentilerinin karşılanmamasına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Aşağıda katılımcıların (E1, E4, K7, K9, E7, K10 ve K2) romantizm ve cinsellik alt temasına ilişkin görüşlerinden örneklerle yer verilmiştir:

“Bazen gece uyuyamıyordum, evde dolanıyordum. Hiçbir insana gece kalkıp da, gece dolaşan bir eşinize ne oldu hayatım, benim bilmediğim bir sıkıntı mı var diye hiç sormaz mısınız? Hissetmez misiniz gece kalkıp dolaşan adamı. Bana hiç sormadı, hep fosur fosur uyudu.” (E1, s.4; kod: eşin duyarsız davranması, ilgisizlik)

“Benim evliliğimin başladığı ilk bir ayda dahi huzursuz bir ortamdaydık. Belli bir süreç mutlulukla geçip hemen sonrasında mutsuzluklarla boğuşmadık. Evliliğimin ilk bir ayında sıkıntılarla başladım. Sonuna kadar bu sıkıntılar devam etti maalesef.” (E4, s.5; kod: huzursuz aile ortamı, olumsuzlukların uzun süre devam etmesi)

“Mesela sizi sizden önce düşünün diye beklersiniz. Çünkü ben karşı tarafı düşünürüm empati kurarım. Üşüdüyse battaniyeyle üstünü örterim. Hastalandıysa gerekli tedbirleri alırım. Susadığını düşünüp su veririm çok basit şeyler aslında. Benim işle alakalı sorularım oluyordu. Çünkü o idarecilik yapmaya başladı. Bunu senin bilmen lazım kendin araştır. Buna bile cevap vermiyordu. Yani o kadarını söyleyeyim.” (K7, s.2; kod: etken ilgi eksikliği, eşin duyarsız davranması)

“İstiyor bir şeyleri eş olarak benden beklentisi var ama eş olarak bana çok da sunduğu bir şey yok ve sevgisini ilgisini sunabilen bir insan değil... Ve küçük küçük şeyler anımsıyorum mesela hediye alan özel günleri anımsayan biri değil ya da ne bileyim bu kadın çocuklarla bu kadar uğraşiyor. Emek sarf ediyor ben de ona destek sunabilirim. Hem ebeveyn rolünde hem eş rolünde eksiklikleri olan bir insandı.” (K9, s.3; kod: etken ilgi eksikliği, ilgisizlik)

“Evlilikte çok büyük bir ölçüt cinsel uyum. Kesinlikle evliliğin yarı yarıya olan bir şeyi yani. Aman aman bir şey olmadı yani. Bizde de o olmadı yani. Haz duygusu aman aman olmadı. Nirvana mı derler onu yakalayamadık... Cinsel olarak ben etkilenemedim. Etkilenemeyince de biraz sıradanlaştı cinsellik sıradanlaştı. Bu çok önemli bir husus. Çoğu evlilikler de bundan yıkılıyor.” (E7, s.2; kod: eşten cinsel olarak etkilenmeme, cinsel doyumun olmaması)

“Sabah kalkar ya işe giderdi ya da akşama kadar yatar evde beni rahatsız ederdi. “Susun, konuşmayın, şunu yapmayın, bunu yapmayın.” Yani bu kadın... Genceciğim, 20’li yaşlardaydım evde tek başına ne yapıyor, evde iki tane küçük çocuk, ne yiyor ne içiyor, hiç bunların hiçbirini düşünmedi ki. Evlendiğim gün işini bitirdi, döndü arkasını yattı, uyudu. Ben saatlerce ağladım. İlk çocuğuma hamile kalmışım evlendiğimde hemen. Bilmiyorum ya gecenin bir yarısı midem bulandı, kalktım lavaboya gittim, ben düşmüş bayılmışım. Sabah ezanı okunuyordu uyandığimde. Öküz gibi yatmış uyumuş yani. Bu kadın nerede ne yapıyor insan yanındakinin yokluğunu fark etmedi. Daha yeni evlisin bir de bir ay olmamış. Böyle bir öküz. Yapacak bir şey var mıydı? Yoktu...” (K10, s.1; kod: ilgisizlik, cinselliği görev olarak algılama)

“Artık bitmişti bizim karı-koca ilişkimiz. Yedi yıldır benim yatağım ayrıydı, bir yıldır da karı koca ilişkimiz yoktu artık. Mesela ben “gel yatalım mı?” dediğimde yataktan kovan bir kocam vardı. “git belim ağrıyor, canım çekmiyor, istemiyorum...” hakaretler farklıydı, kelimeler farklıydı... Artık seviyesiz oluyorum, onursuz oluyorum ben onun yatağına niye gideceğim diyordum. Seni istemeyen adamın koynuna

niye gireceksin, dedim. Mesela arkadaşım “koynuna gir” diyordu. Artık tamamen bitti, internette hevesini dolduruyordu. Çünkü gece kalkıp abdestini alıyordu. Benim koynuma girmiyordu ama internette her şeyini hallediyordu. Öyle öyle biz bitirdik.” (K2, s.6; kod: eşin cinsel isteksizliği, cinsel olarak reddedilme)

Yukarıdaki katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların evlilik ilişkilerinde huzursuz bir ortamın var olduğu ve bireylerin ilişki içinde yalnız hissettikleri ifade edilebilir. Katılımcıların partnerlerinden etken ilgi görme noktasında sorunlar yaşadıkları, bu eksikliklerin de zamanla aralarındaki sevgi bağına zarar verdiği görülmektedir. Yapılan görüşmeler sonrasında özellikle cinsel boyutta yaşanan sorunların eşler arasında konuşulmadığı veya bu sorunu çözmeye yönelik bir çözüm arayışına girilmediği gözlenmiştir. Çoğu katılımcının cinsellik ile ilgili konularda konuşurken daha çekimser oldukları fark edilmiş ve özellikle kadın katılımcıların cinselliği “yapmaları gereken bir görev” olarak tanımladıkları görülmüştür. Cinsellik konusunda yaşanan çekimserliğin ve cinselliğin bir görev olarak isimlendirilmesinin içinde bulunduğumuz kültür çerçevesinde değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bunların yanı sıra romantizm ve cinselliğe ilişkin beklentilerin karşılanmamasının katılımcıların kendilerini değersiz hissetmelerine neden olduğuna ve benlik saygılarını düşürdüğüne ilişkin ifadeler dikkat çekmektedir. Özellikle katılımcılar (E3 ve K10 gibi) evliliğin en başından itibaren maruz kaldıkları ilgisizliğin ve partnerin olumsuz yaklaşımının kendilerini mutsuz ettiğini ifade etmektedir ve bu uzun süre devam eden mutsuzluğun eş tükenmişliği kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Tablo 8 incelendiğinde beklentilere ilişkin alt temaların sonuncusunun aile ekonomisi olduğu görülmektedir. Bu alt tema altında katılımcıların aile finansına ilişkin beklentilerinin karşılanmaması, aile ekonomisi üzerinde bir ortaklığın sağlanamaması konularında ifadelerine yer verilmiştir. Aşağıda katılımcıların (E1, E9, K2, K8 ve K10) görüşleri sunulmuştur:

“Sorunlar ekonomik yönden ya da sıkıntılarım olduğunda içime kapanıp onlarla paylaşmazdım mesela. Şunu öğrenmişim; bir evde sıkıntıyı yaşayan bir kişidir, diğerlerinin bunu bilmesine gerek yok, hayatlarına devam etsinler. Yükü omuzlanır erkek gibi bir Karadenizli zihniyetiyle böyle bir üstlenmeye çalıştım ben ama bu gizlilik olduğu için de aile olamıyorsun. Aile kültürünü öğrenemediğin için de bir

kopukluk oluyor.” (E1, s.2; kod: Ekonomik şeffaflığın bulunmaması, ekonomik ortaklık geliştiremememe)

“Aslında o dönemlerde ben çalışmaya, ek iş olarak, başlamıştım. O ek iş yapıyordu. Bizim evlilik hayatımız hep böyle geçti. Öğretmendik, ikimizin de maaşı vardı. O konuda o biraz daha şeydi, çalışmayı yücelten, beni de çalışmaya iten, kendisi de çalışmaya yönelen. Şu dershaneden şu ders var gibi bana sürekli öneriler getiren ve ben yıllarca hep kendimi çalışıyor buldum. Hafta içi çalıştım, hafta sonu çalıştım, 7 gün çalıştım, tatilim olmadı, kendisi de öyleydi. Aslında benim beklentim öyle bir hayat değildi.” (E9, s.2; kod: para kazanmaya yönelik üzerinde baskı hissetme)

“Evlendiği zaman maddi yönden iyi olması lazım, işsizdi, sonra işe girdi. Ondan biz çok zedelendik. İlk çocuğumu hemen aldım elime. Sıkıntılı günlerdi... Sorumsuzluğu çok fazlaydı. En son işte merkezden bir ilçeye taşındık. İşe girdi, sonra bu arkadaş ortamıyla pavyona gitmeye başladı. En büyük kavgamız böyle çıktı bizim. Üç ayda yirmi üç milyar borçla geldi. Ondan biz iyice kopmaya başladık. Ondan sonra arkası geldi bu kavgaların, bitmedi.” (K2, s.1; kod: işsizlik, eşin sorumsuz harcamalarının bulunması, borç varlığı)

“İşsizlik de ortaya çıkınca evliliğimizin ilk yılları çok sıkıntılı geçti. Mesela ben sabah kalkıp işe gidiyordum, o evde uyuyordu üçe dörde kadar. Ben geldiğimde yeni uyanıyordu. Sabaha kadar tekrar oturuyordu, televizyon izliyordu. İlçe nihayetinde, yapabileceği bir şey yoktu. Bir yıl evliliğimiz böyle geçti, dokuz ay.” (K8, s.1; kod: işsizlik, ekonomik yükümlülüğü üstlenme)

“Mesela eski eşimin ne kadar para aldığını hiç bilmedim ben, hep yalan söylerdi. Bir şey istersin yok derdi, sonra sonra kendi ihtiyaçlarımı kendim karşılamaya başladım. Bir evlilikte sadece eve yiyecek almak değildir ki kocalık. O çocukların her şeyi, biz hep çocuklar onun bunun verdiği şeyleri giyer öyle geçinirdik. Ben özellikle... Hiç kendime kıyafet almazdım ki ben.” (K10, s.1; kod: ekonomik geliri saklama, ekonomik olarak kısıtlanma)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, özellikle kadın katılımcılar için partnerlerinin işsiz olma durumunun bir sorun olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra erkek katılımcıların ise maddi yönden yeterli olmak üzere bir endişe taşıdıkları ve bu baskı ile yaşamının arzu ettikleri hayatı yaşamalarına engel olduğuna ilişkin ifadeler dikkat çekmektedir. Aile ekonomisinin eşler arasında ortak ve şeffaf bir biçimde ele alınmamasının da katılımcılar tarafından bir sorun olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bunların yanı sıra aile ekonomisinin tek bir partnerin elinde olması ve gelirin aile dışında harcanması

(K10 ve K2’de görüldüğü üzere) gibi problemlerin katılımcılar üzerinde olumsuz bir yaşantıya neden olduğu ifade edilebilir.

Çatışmalara ilişkin bulgular. Bu başlık altında katılımcıların evlilik ilişkilerinde yaşadıkları çatışmalara ilişkin bulgular ele alınmıştır. Tablo 9’da katılımcıların evlilik sorunları çerçevesinde ifade ettikleri çatışmalara ilişkin alt temalar sunulmuştur:

Tablo 9

Çatışmalara İlişkin Alt Temalar

Alt Tema	Sıklık (f)
Çatışma Çözme	26
Farklılıklara Yaklaşım	24
İletişim Engelleri	19
Kök Aileye İlişkin Problemler	12
Şiddetli Geçimsizlik	12

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların evlilik ilişkilerinde yaşadıkları çatışmalar teması altında ifade ettikleri görüşler; çatışma çözme (f:26), farklılıklara yaklaşım (f:24), iletişim engelleri (f:19), kök aileye ilişkin problemler (f:12) ve şiddetli geçimsizlik (f:12) alt temaları kapsamında ele alınmıştır. Çatışma çözme alt temasında katılımcıların evliliklerinde yaşadıkları sorunları partnerleri ile konuşma ve konuşamama, sorunlar hakkında uzlaşma geliştirme ve geliştirememe ve eşler arasındaki empati eksikliğine ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Aşağıda katılımcıların (E2, E4, E5, K10, K2 ve K5) çatışma çözme alt temasına ilişkin görüşleri sunulmuştur:

“Pek kimse yoktu psikolojik destek konusunda uzman olan. Ve şöyle biz onu akıl ettiğimizde veya hatırlamıyorum hangimiz lafını ettik ben o zaman istemiyordum. Yani öyle bir döneme geldi ki ben gerçekten istemiyordum. Yani ben olur da düzelirsek olur da her birimiz bir şeyleri değiştirirsek, ben bunu hak ettiğimizi düşünmüyordum.” (E2, s.8; kod: psikolojik desteğin reddedilmesi)

“Tartıştığımız süreçlerde, ben odayı terk ediyordum, başka odayı gidiyordum tartışma uzamasın diye. O odadan o odaya peşimden geliyordu. En son evden dışarı çıkışa kadar sürüyordu. Biraz daha sakinleşsin diye evden uzaklaşıyordum. Geldiğim zaman, o tartışma aynı kaldığı yerden devam ediyordu. Yani sığağı sığağına yaşanan bir tartışma vardı. O evden uzaklaşınca, o tartışmanın normalde alevinin daha azalması lazımken geldiğim zaman yine devam edebiliyordu o tartışma.” (E4, s.8; kod: uzun süren tartışma varlığı)

“Kavga ederek. Karşılıklı oturup konuşarak anlaşarak değil kavga ederek geçti. Ve genelde de şu olurdu sen haklısın tamam ben haksızım bir daha olmaz. Hep suçu üstüme alıp ondan sonra bir daha olmayacak sözü verip kenara çekilen ben oluyorum. Alttan alarak. Bu da artık yıpratıcı oluyor. Bir yerden sonra patlamaya sebep oluyor.” (E5, s.3; kod: suçu üstlenme, alttan alma)

“Sorun falan yoktu adama göre. Aç mıydık, açıkta mıydık sürekli söylediği bu, kes sesini, yeter artık... Oturup konuşalım dediğinde adamın konuştukları buydu yani.” (K10, s.3; kod: sorunları eşe ifade edememe, eşin sorunları görmezden gelmesi)

“Benim konuşma hakkım olmazdı. Ben “orada hatalı değilim” dediğimde beni konuşturmazdı. “Konuşmayacaksın, sana Allah ağız bunun için mi verdi!” derdi. Konuşma şeyim yoktu evin içinde.” (K2, s.2; kod: sorunlar hakkında konuşma hakkının olmaması)

“Konuşurduk, güzel konuşurduk. Kavga anındaki patlamamız çok büyük olurdu. Belki yine yılların verdiği bir şeydi. Böyle artık tahammül sınırının bittiği gerçekten ses tonunun yükseldiği zamanlar çok olurdu. Belli bir süre o an görüşmezdik, bir saat iki saat. Bu süreler de zamanla artmaya başladı. Önceleri beş dakika on dakika sonra biraz daha fazla. Evlilikte biraz daha fazla artmaya başladı. Bir şekilde o sinir ve o katsayımız azaldığında yan yana gelip konuşabiliyorduk aslında. Konuşabiliyorduk ama orta yol bulamıyorduk, sonra yine aynı şekilde sorun çıkmaya başlıyordu.” (K5, s.4; kod: orta yol bulamama)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların evlilik ilişkilerinde sorunlar hakkında konuşma, çatışma çözme ve çatışma konusunda uzlaşma noktasında problem yaşadıkları görülmektedir. Gerek katılımcıların kendilerinin gerekse partnerlerinin psikolojik destek almayı reddettikleri dikkat çekmektedir. Bazı katılımcıların (K2 ve K10’da olduğu üzere) yaşanan sorun hakkında partnerleri ile konuşamadıkları ve konuşma isteklerinin dahi reddedildiği görülmektedir. Bunların yanı sıra katılımcıların (E5’te olduğu üzere) tek taraflı sorunu üstlenmeye çalıştıkları ancak bu sürecin uzun süre devam etmesinin de kişi için yıpranmaya neden olduğu ifade edilebilir. K5 örneğinde olduğu üzere bazı katılımcıların partnerleri ile sorunlar hakkında konuşabildikleri ancak uzlaşma noktasında sorun yaşadıkları görülmektedir.

Tablo 9’a bakıldığında katılımcıların çatışmalar teması altında ifade ettikleri bir diğer alt tema ise farklılıklara yaklaşımdır. Bu alt tema altında, katılımcıların eski eşleri ile kendilerinin farklılaştıkları noktalara, eski eşin evlilik süresince değişmesine ilişkin gözlemlerine ait değerlendirmelerine ilişkin ifadeler yer

verilmiştir. Aşağıda katılımcıların (E2, E6, E9, K11 ve K5) değerlendirmelerinden alıntılar sunulmuştur:

“Her gittiğimde mesela benim eski eşimin alışkanlıkları değişmiş olurdu. Mesela eskiden beraber severek yediğimiz şeyleri artık öyle yemiyordu. Eskiden bir sürü alerjisi yoktu, artık vardı. Eskiden çocukla ilgili bu kadar tutucu değildi, daha da tutucu oldu... Hatta karşımdaki artık içki de içmezdi, eskiden içerdi. Biz tanıştığımızda baya içerdi. Dolayısıyla ben şey gibi hissettim, eşimin benden bir çocuğu oldu artık benim işim bitmişti...” (E2, s.4; kod: zamanla eşin alışkanlıklarının değişmesi, eşin sevilen özelliklerinin kaybolması, eşini kaybetmiş gibi hissetmek)

“Farklı bir dünya kurması, en önemlisi de ben biliyorum demeye başlamasıydı artık. Bir haber çıktığında, bir şey çıktığında benim yorumumu dinlemiyordu bile. Kendi yorumu daha önemliydi ve bitiriyordu. Eskisiyle tamamen değişti yani, o da bitirme sürecini hızlandırdı.” (E6, s.6; kod: Evlendikten sonra eşin davranışlarının değişmesi)

“Ama aslında çok farklı olduğumuzu ben zamanla gördüm. Mesela aramızda kültürel farklılıklar, ailelerin kültürel farklılıkları vardı ama onun ötesinde hayata bakışımız, beklentilerimiz, yaşam içerisinde durduğumuz yerler, zevk aldığımız şeyler, yapmak istediğimiz şeyler arasında gerçekten muazzam farkları zamanla görüyorsun. Ben doğayı seven bir insanım, bahçem olsun toprakla uğraşayım hatta işi gücü bırakıp sadece o işleri yapabilecek kadar seven bir insandım. O mesela bunları sevmezdi. Ben siyasete meraklıyım, Türkiye’ye meraklıyım, insanların içine karışmaya meraklıyım o biraz daha asosyal. Aile geleneğinde öyleydi. Akrabalık ilişkileri hiç yoktur. O insanlara karışmaktan uzak duran bir insandı. Yani aslında hamuru çok farklı iki insandık.” (E9, s.4; kod: farklı kişilik özelliklerinin bulunması, eşler arasında kültürel farklılıkların bulunması, hayata bakış açılarının farklı olması)

“Çocuk bakımı konusunda ayrı yaklaşımlarımız vardı. Eşim çok fazla pımpirikliydi. Ben de o kadar pımpirikli yetiştirmek istemedim.” (K11, s.2; kod: çocuk bakımında farklı yetiştirme tarzlarının bulunması)

“Her anlamda kültürümüz çok farklı. Ben Bulgar göçmeniyim. Büyüdüğüm yerdeki aile ortamıyla geldiğim yer çok farklıydı. Her anlamda. Yediğim şeyden giydiğim şeye kadar, ailede konuşulan şeye kadar, boş vaktimde yaptığım şeye kadar. Aslında bir kör cahillikti.” (K5, s.5, eşler arasında kültürel farklılıkların bulunması, sosyal yaşantı farklılıklarının olması)

Yukarıdaki katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcılar partnerlerinin ilişki süresince değiştiklerini belirtmiş ve bu değişimin ise evliliklerini bitirme noktasında

bir etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı katılımcılar (E9, K11 ve K5'te olduğu üzere) eşleri ile kendilerinin hayata bakış, kültür, yetişme tarzı, hayattan beklenti, ailelerine ilişkin kültürel ögeler, çocuk yetiştirme tarzı, kişilik özellikleri gibi noktalarda farklılıklarının bulunduğunu söylemişlerdir. Görüşmeler sonunda kimi katılımcıların bu farklılıklar konusunda ilişkinin en başından itibaren farkında oldukları kimilerinin ise zamanla bu farkındalığı geliştirdikleri görülmüştür. Taraflar arasındaki farklılıkların katılımcılar için bir çatışma kaynağı olduğu ve üzerinde konuşulmadığı ve çözülmediği takdirde evliliğin sonlandırılmasında etkili olabileceği ifade edilebilir.

Tablo 9 incelendiğinde çatışmalar teması altında iletişim engelleri alt temasına ilişkin ifadeleri yer almaktadır. Bu alt tema çerçevesinde partnerlerin birbirlerine karşı kullandıkları suçlayıcı dil, yıkıcı eleştiri, aşağılama, sorunlara duyarsız davranma gibi davranışlarına ilişkin görüşler ele alınmıştır. Aşağıda bu görüşlere (E1, E9, K1, K2 ve K7) ait alıntılara yer verilmiştir:

“Attığım her adımda yapamazsın, edemezsin, batarsın, yeteneğin yok o konuda diye aşağı çekiyordu beni. Hâlbuki bana güç, cesaret, destek vermeliydi.” (E1, s.5; kod: eşin cesaretini kırması)

“Çünkü haftalarca konuşmuyorduk evde. Karın ve kocanla konuşmuyorsun. Birbirimize karşı düşmanca hislere sahipsiniz. Görmek istemiyorsunuz o hale gelmişsiniz.” (E9, s.3; kod: uzun süre birbiri ile iletişim kurmamak)

“Devamlı bir eleştiri dili vardı. İşte şöylesin böylesin gibi suçlayıcı dili vardı. Zayıfla, güzel giyin şunu yap bunu yap. İşte böyle bir ilişki. Aslında sağlıklı bir ilişki olmadığını şimdi anlıyorum.” (K1, s.1; kod: eşin yıkıcı eleştiride bulunması)

“Çok ağır konuşmuştu mesela. Hakaretleri çok fazlaydı. Şiddet hakaret orada vardı. İlçeye geldiğimde şiddet pek yoktu ama dil acısı çok fazlaydı. Dilden vurması kelimeleri... Onlar yutulacak gibi değildi lafları mesela. Adam eşine affedersin “git kendini sat da bana para getir” diyemez.” (K2, s.4; kod: eşin hakaret etmesi)

“İnsani boyutta da çok hayatımda böyle bir insan görmedim. Taş gibi bir insan. Bu beni çok mutsuz etti. Nasıl denir bilmiyorum. İyiliğinizi takdir etmeyen, iyiliğinizi görmeyen. Çünkü ben dışarda çok takdir edilen bir insanım. Doktoraya başlamışım. O yüksek lisansını bitiremedi yarım bıraktı. Dışarda çok sevilen öyle en azından yansıyan, iletişimim, sosyal bir insanım. Kimseyi de kırmam kolay kolay. Ama benim eşimin yanında kendimi çok değersiz ve bunların

hiç biri yokmuş gibi bu tarz bir duygu hissettirdi bana.” (K7, s.2; kod: eş tarafından takdir edilmemek, kendini değersiz hissettirme)

Yukarıda yer verilen katılımcı ifadelerine bakıldığında, katılımcıların partnerlerinin kendilerini desteklemek yerine yıkıcı eleştiride buldukları, aşağılama ve hakarete maruz kalma gibi nedenlerden dolayı kendilerini değersiz hissettikleri görülmektedir. Bunların yanı sıra katılımcılar eşleri ile iletişim kurmama, uzun süre küs kalma gibi sebeplerle aralarındaki sevgi bağının zamanla azalabildiği ve hatta birbirlerine düşmanca hisler besleyebildikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca bir iletişim engeli olarak partneri takdir etmeme gibi davranışların katılımcıların kendilerini ve yaptıklarını değersiz olarak algılamalarına neden olduğu görülmektedir.

Çatışmalar teması altında Tablo 9’da yer alan bir diğer alt tema ise kök aileye ilişkin problemlerdir. Bu alt tema çerçevesinde gerek katılımcıların kök aile ile sınır belirleyememe gerekse partnerlerinin kök aileye ilişkin olumsuz tutumlarına ilişkin ifadeler yer verilmiştir. Aşağıda katılımcıların (E5, E8, E7 ve K3) kök aileye ilişkin problemler ile ilgili görüşleri sunulmuştur:

“Mesela annesine müthiş derecede bağlıydı. Ben böylesini hiç görmedim. Anne şuraya gidiyoruz, anne buraya gidiyoruz, buradan geliyoruz. Anne eve girdik, anne evden çıktık. Sen annenle evlenmedin arkadaş benimle evlendin. Bunu uzatmanın mantığı yok annen eve gelmesin dedim. Evet, annesi eve gelmedi ama telefonla geliyor bu sefer. Gelsin gelmesin demiyorum. Güzellikle oturup kalkıp gitse yine bir şey demeyeceğim. Ama ha bire bir yerlere iğne batırıyor, bir yerlere balyoz vuruyor, bir yerleri çekiçliyor. Manevi olarak kırıp döküyor. Biz birbirimize bile bakamıyoruz artık. Ondan sonra da kalkıp gittikten sonra birbirimizle kavga etmeye başlıyoruz. Bu huzursuzluk ortadan kalksın diye annesi gelmesin istedim. Buna rağmen annesinin dibinden ayrılmadı. Sözünden de çıkmadı. Ama benim sözümden defalarca çıktı. İki kişilik bir ilişki varken üçüncü kişi katıldı. Müthiş bir sıkıntı.” (E5, s.2; kod: kök ailenin evliliğe müdahalesi, kök aile ile sınır belirleyememe)

“Çocuğumuz oldu, çocuğumuz olduktan sonra evdeyiz. Kaynanam bizde kalmaya başladı, kırk gün falan bizde kaldı. Aynı evdeyiz. Annemin bu arada çocuğu görmek istemesi, ablamın görmek istemesi, geldikleri zaman sorun yaşıyoruz tabi ki. Onlar da kalmak istiyor, bunlar da kalmak istiyor. Biz kalalım, biz kaldığımız zaman evde yer yok gibi karşı taraftan ses gelmesi... “Bunlar kalsın, bunlar da kalmasın, annen gitsin, benim annem niye gidecek, senin annen niye böyle oldu, senin annen ne yaptı, senin annen bunu söyledi” derken böyle böyle ilerledi. Biz aileden dolayı birbirimize saygımızı sevgimizi

yitirdik. Kavgamızı dövüşümüzü başladık ve daha sonra da zaten böyle oldu.” (E8, s.2; kod: kök ailenin evliliğe müdahalesi, kök aileye karşı olumsuz tutum)

“Sürekli ailemi eleştirmesi, sürekli bir bahane bulması, bunlar da hiçbir delil yoktu. Delil olsa bile bunu uzatması, gereksiz uzatmalar...” (E7, s.1; kod: kök aileyi sürekli eleştirme, kök aileye karşı olumsuz tutum)

“Zaten abisi de polis memuruydu, kendi mahallesinde ev tutmamıza zorlamıştı eski eşimi. O da abisinin sözünü dinleyip bir üst geçit ötede tutmuştu ve sürekli abisi gelirdi, giderdi. Eşim nöbette olduğunda, abisi gelir işte “ne yapıyorsun, kim var, kim geldi, neredesin balkonda mısın, camda mısın, çıktın mı, çıkmadın mı, niye pazara gittin?” sürekli yani bunlarla karşı karşıya kaldım bir nevi işte psikolojik baskı gördüm.” (K3, s.2; kod: kök ailenin evliliğe müdahalesi, kök aile ile sınır belirleyememe)

Yukarıda aktarılan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların partnerlerinin kök aileleri ile sağlıklı sınırlar belirleyememeleri nedeniyle evlilikleri içerisinde sorun yaşadıkları görülmektedir. Kök ailelerin katılımcıların evlilik ilişkisine çok fazla dâhil olması ile birlikte taraflar arasında problemlerin ortaya çıktığı ve bu problemlerin devam etmesi ile birlikte eşler arasındaki sevgi ve bağlılığın azalarak düşmanca duyguların ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra katılımcılar, partnerlerinin kök ailelerine karşı olumsuz bir tutum sergilemeleri sonucunda kendilerini eşleri ve aileleri arasında kaldıklarını hissetmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle erkek katılımcılar eşlerinin kök ailesi ile sağlıklı sınır belirleme konusunda eksiklerinin olduğunu ve bu nedenle evliliklerinde çok fazla çatışma yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 9 incelendiğinde çatışma teması altında ele alınan son alt tema ise şiddetli geçimsizliktir. Bu alt tema kapsamında katılımcıların partnerleri ile arasındaki şiddet içeren çatışmalarına ilişkin ifadeleri ele alınmıştır. Bu ifadelere (E5, E4, E8, K2 ve K3) aşağıda yer verilmiştir:

*“On bire kadar hastaneden çıkamadım. Çıktım on bir buçukta evdeyim. Gece on bir buçukta. Ve öncesinde de nöbetteydim. Yani toplarsanız eğer kırk saat yapıyor nerdeyse. Geriye kalıyor bir sekiz saat onda da dinleneyim değil mi? Çok affedersiniz ama ‘hangi o***nun koynundaysan ona git, git onun evinde yat’. Bu lafın üstüne artık durulmaz. Birbirimize girdik. Annesi geldi. Barıştıracığı yerde o da bana girdi. Onunla da bir giriştik. Tokadı atıyor, yatak odasına kaçıyor, kapıyı kilitleyor. Git nerde yatarsan yat diyor. Artık yeter dedim*

ya bu ne yapıyor böyle.” (E5, s.2; kod: hakaret ve küfür varlığı, fiziksel şiddete maruz kalma, eşin tekme ve tokat atması)

“Evi terk etme durumları çok fazlaydı had safhadaydı. Boşanma sürecindeki boşanma kararını aldığım en son tartışmamız da, yine evi terk edip gitmişti. Sonrasında bana mahkemeden bir kâğıt geldi. Bir de telefon geldi bana. Polis karakolundan arıyoruz, buraya gelmeniz lazım diye davet ettiler beni. Gittiğimde bir üç aylık uzaklaştırma kararının olduğunu öğrendim, tabi o arada eşim evde bile yoktu. Evi terk edip gitmişti. Evde ben kalıyordum. Çocuklar da ondaydı. Mahkeme kararıyla evi benim boşaltıp eşimin yerleşmesi ve benim evin yakınına arama dâhil çocuklarımı görmek dâhil, hepsine kısıtlama geldiği haberini alınca, çok ağrıma gitti.” (E4, s.2; kod: Eşin sürekli evi terk etmesi, haksız bir şekilde evden uzaklaştırma cezası alma)

“İki kere polis marifetiyle evden atıldım. Artık dayanamadım. Dedim sağda solda kalıyorum. Hastanede kaldığım oldu. Boş hasta yataklarında. Akrabalarım da misafir kaldığım oldu güya misafir gibi... Her kavgada bir polis geliyordu. Bağırışma, çağırışma ve yumruklaşma da olabilir. Yumruklaşma, saç çekme. Benim saçlarım uzundu bir zamanlar. Saçlarımı yoldular. Ben de şiddet gördüm. Ama hâkimin karşısında bunu söylesek bile kar etmiyor. Kadın beyanı esastır, bitti. Evimden atıldım ve gidecek yer yok nereye gideyim. Kadın sığınma evine gidip, kadın değilsin ki diyecekler. Erkek sığınma evi hiç yok Türkiye’de bir tane bile yok koskoca Türkiye’de. Böyle mağdur bir şekilde yaşadık. Rezil bir hayat yaşadık yani...” (E5, s.3; kod: haksız bir şekilde evden uzaklaştırma cezası alma, kavgalara polisin dâhil olması, saçların yolunması)

“Ben yemin ediyorum yalvarıyordum, “Allah aşkına!” diyordum bugün bari yapma. Geçiyordum, naçizane bağlama çalmaya çalışıyordum, bağlamaya vuruyordu. Lütfen bak bir gün tartışmayalım, bugün kavga etmeyelim, diyordum. Benim bu dinginliğim, bu sessizliğim onu da deli ederdi. Artık tekme tokat yemeye başladım, öyle günler de yaşadım. Sazım kırılıyor, bir sürü para vermişim. Maddi önemli değil ama çok önemli bir bağ. O benim arkadaşım, her şeyim. Ben hep bağlamama sevgilim derim. Bağlamamı kırıyor, ertesi gün geliyorum bakıyorum, bağlama yaptırıyorum onu kırıyor. Çok şeyler yaşadım. İki tane, üç tane bağlamam bu şekilde gitti.” (E8, s.7; kod: eşin tekme ve tokat atması, eşin eşyaları kırması)

“Yeni evlendim, bir ayı geçmedi, on beş günlük hamileyim yani bilmiyorum işte... Tam bir ayı geçmedi eski eşimin huyları çıkmaya başladı. Mesela bilezik ve takıları “kendi adıma yatırıyım bankaya” dedi ben de “olmaz” dedim, cahillik işte, “benim adıma olsun” dedim. Dayağımı yedim ben. Bir ay bile olmamıştı, yeni gelin olduğumda. Ondan sonra zaten bir korku oluyor “Acaba her gün mü dövecek eşin”. Yani bir sinirli olsun, dayak şiddet giriyordu. Öyle öyle zaten başlangıç

oluyor. Yani evliliğimde benim iyi bir hayatım pek yoktu.” (K2, s.1; kod: dayak yeme, şiddet tehdidi)

“Aslında biz daha ne büyük tartışmalar yaşamıştık yani bıçak, silah, eve polisin gelmesi noktasında çok büyük kavgalar yaşadık biz.” (K3, s.4; kod: yaralama aletleri ile kavga etme)

Yukarıda yer alan ifadeler incelendiğinde, gerek kadın gerek erkek katılımcıların evlilik ilişkilerinde şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Erkek katılımcılar şiddetli kavgalar sonucu mahkeme kararı ile evlerinden uzaklaştırıldıklarını ve bazı durumlarda (E4 ve E5'te olduğu üzere) haksız yere bu süreçleri yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Evliliğin ilk aylarından itibaren şiddet gören katılımcıların şiddet tehdidi ile evliliklerini sürdürdükleri; şiddet varlığının boşanma sonrası süreçte dahi kendilerini olumsuz anlamda etkilediği görülmüştür. Eşler arasındaki çatışmalara bıçak, silah gibi yaralama aletlerinin de dâhil olabildiği ve şiddetli kavga sonucu polisin müdahale etmesi gibi süreçlerin yaşandığı dikkat çekmektedir.

Alternatif ilişkilere dair sorunlara ilişkin bulgular. Bu başlık altında katılımcıların partnerlerinin evlilik dışı ilişkileri ile ilgili yaşadıkları çatışmalara yer verilmiştir. Tablo 10'da alternatif ilişkilere dair sorunlara ilişkin alt temalara yer verilmiştir.

Tablo 10

Alternatif İlişkilere Dair Sorunlara İlişkin Alt Temalar

Alt Tema	Sıklık (f)
Aldatma	8
Güvensizlik ve Kıskançlık	12

Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların alternatif ilişkilere dair sorunlar kapsamında aldatma (f:8) ve güvensizlik ve kıskançlık (f:12) alt temalarına ilişkin ifadeleri yer almaktadır. Bu tema altında katılımcıların aldatılma yaşantıları ve partnerlerinden gördükleri güvensizlik ve kıskançlıklara ilişkin değerlendirmeleri sunulmuştur. Katılımcılar evlilik ilişkilerinde eşleri tarafından aldatıldıklarını ifade etmiştir. Bazı katılımcıların aldatılma ile birlikte evliliği sona erdirdiği bazılarının ise ilişkilerini sürdürmeye devam ettikleri görülmüştür. Katılımcıların (K1, K11, K2 ve E9) aldatma alt temasına ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Onun bilgisayarı vardı. Ona bakmıştım ben. Bir gün mesajlaşmaları çıktı ortaya, okuyunca şok oldum. Kızlarla mesajlaşmalarını gördüm Messenger’da. Ondan sonra, tahmin edersin bazı şeyleri görmek istemezsin, suratına çarpınca şok olursun ya hani. İlk başta şok oldum, çok üzüldüm. Depresyona girdim. Zor bir dönem geçirdim.” (K1, s.3; kod: eşin başkasıyla görüşmesi)

“Babasının duygusal olarak bir arayış içine girdiğini öğrendim, yeni bir kadınla görüştüğünü öğrendim. Dolayısıyla aynı evde kalmanın bir anlamı yoktu. Ben sinirlendim kendimi büyük bir haksızlığa uğramış hissettim. Nasıl açıklarız oğluma diye düşünürken onun hayatına başka biri girmişti. Kadın erkek farkını burada görüyoruz işte.” (K11, s.2; kod: eşin başkasıyla görüşmesi, eşin başkasıyla duygusal paylaşımının olması)

“Hiç beklemiyordum beni aldattı. Gözümün önünde. İlk şeyi bir bayan vardı. Biz o işten çıkınca başka bir mahalleye taşındık. Bana onu kıskanma amaçlı mı yaptı yoksa kıskanıyor mu diye tepkimi mi ölçtü onu bilmiyorum. Benden yaşça büyük bir kadın vardı, yan komşu. Böyle aval aval bakardı, ben de kıskançlıktan ölürdüm niye bana bunu yapıyorsun, hatta tekmelerdim niye ona bakıyorsun, niye bana bakmıyorsun diye. Cahildik demek ki... Ama sonradan sonradan eski eşimin telefonlarında, internetinde ben bunları ispatladım, aldatmasını. Yirmi yılın içinde bunlar, o süreçte beklemiyordum. Büyük bir darbe oldu. Çünkü seviyorsun, eşin başka bir bayanla telefonda yazışıyor ya da oyun oynuyor, oyunun içinde site kurmuş pis pis. Bunları görmek benim için pek iyi değildi.” (K2, s.2; kod: cinsel olarak aldatılma)

“Bir gün telefonuna gelen bir mesajında uzun yazışmaları olduğunu gördüm. Hiç de telefonuna bakmamıştım, âdetim değildi. Baktım ve o gün onu gördüm. Yani birisiyle duygusal bir şey yaşıyordu. Çocuğum iki yaşındaydı. Bardağı taşıran damla o oldu.” (E9, s.4; kod: eşin başkasıyla duygusal paylaşımının olması)

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri incelendiğinde, gerek kadın gerek erkek katılımcıların partneri tarafından aldatıldığına ilişkin ifadeler görülmektedir. Bu araştırmada daha çok kadın katılımcıların aldatıldıkları gözlenmiştir. Katılımcılar için aldatılmanın ilk aşamada bir şoka neden olduğu ve ilerleyen süreçlerde katılımcıların iyilik halini olumsuz yönde etkileyerek depresyona dahi neden olabildiği görülmektedir. Aldatılmanın, katılımcıların boşanma kararı almalarında etkili olduğu ve evliliği bitirme noktasında önemli bir faktör olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Görüşmeler sonrasında özellikle erkek katılımcıların aldatılma sonucu evliliği daha hızlı bir şekilde sonlandırdıkları, kadın katılımcıların ise evliliği uzun bir süre daha devam ettirdikleri görülmüştür.

Tablo 10 incelendiğinde alternatif ilişkilere dair sorunlar temasının son alt teması güvensizlik ve kıskançlıktır. Bu alt tema çerçevesinde katılımcıların gerek partnerlerinin kıskançlığına ve güvensizliğine maruz kalması gerekse partnerlerine karşı duydukları güvensizlik ve kıskançlığa ilişkin ifadeler ele alınmıştır. Aşağıda güvensizlik ve kıskançlık alt temasına ilişkin katılımcıların (E1, E5, K1, E3, K2 ve E7) görüşleri sunulmuştur:

“Çok kıskançtı, aşırı derecede kıskançlık gösteriyordu. Mesela bir ünlüyü bile, bu mankeni herkes beğeniyor sen de beğeniyor musun diyordu ve evet dediğimde ona bir iki gün tavır gösterebiliyordu. Kesinlikle hayatımda sürekli birinin olabileceğini ya da eskiden olan bir sevgilimi hatırlayabileceğim endişesindeydi hep. Hatta evlendikten sonra bu daha da arttı. Evlenmeden önce benim ortamda dikkat çekmemi, esprili olmamı, herkesin ilgilenmesine hayranlık duyarken evlendikten sonra bunları hep dikkat çekmeyi başardın, bütün şımarıklığını gösterdin gibi demoralize ediyordu. Ondandır dolayı, herhangi bir sıradan mesajı bile, bir öğrencimin attığı karşı cinsten attığı bir mesajı bile büyütüp bu ne samimiyet diye tepki verirdi... Ben rüyamda bile yanlışlıkla birinin mesaj gönderdiğini görürdüm, öpücük emoji gönderse bittim. Bir arkadaşınla yazıyorsun, böyle ufak tefek canım gibi şeyler görse sorun oluyordu, geçmiş konuşmalarımı siliyordum ama o da sorun oluyordu.” (E1, s.2; kod: Eşin kıskançlığı, güvensizlik ile suçlanma)

“Hastanedeyim yarım saate bir arıyor. Nerde kaldın nerde kaldın, hastanedeyim hastanedeyim. İnanmıyorsan al bebeğini atla taksiye gel. Para mı bırakmıyoruz eve. Bırakıyorum. Kartlarımın hepsi ondaydı eskiden. Aşırı kıskançlık, suçlama, güvenmemesi güven duyması gerekirken.” (E5, s.3; Eşin kıskançlığı güvensiz olmak ile itham edilme)

“Güvensiz bir ilişki. Hep korku, güvensiz. Kendimi kötü hissetme, çaresiz hissetme. Kendimle ilgili sorunlarla baş edememe. Öyle bir süreç.” (K1, s.4; kod: güvensiz bir ilişki varlığı)

“Şimdi şöyle, otuz dört yaşında insanlar evlenince haliyle daha önceden görüştükleri arkadaşları, insanlar olabiliyor. Eşim de hala mesela eşimi arayan bir arkadaşı vardı. Daha önce biliyorum da tanıyorum da çünkü arkadaşımdaydı onun bir arkadaşı vardı, eşime sürekli evlenme teklifi eden. Mesela ona karşı çok merhametliydi kıyamıyordu. Bu beni çok rahatsız ediyordu.” (E3, s.3; kod: eşin flörtöz tavırları)

Evdeydim, çocuğuma bakıyordum. Dışarı izinli çıkartmazdı, kıskançtı. Bakkala bile çıkmazdım, öyle diyeyim. Sonra sonra çıkardım. Ne bileyim ben evime kapanık, içine kapanık, konu komşuya gitmeyi sevmeyen bir bayandım. Sessizdim ben kendim. O çık derdi ben çıkmazdım sonradan da. (K2, s.5; kod: kısıtlanma)

“Ondan sonra sürekli bir adımlarımda böyle bir endişe, eğer bir saat geç kalsam acaba nasıl bir hesap vereceğim tarzında. Aslında rahat olmalıyız. Sen nerden geliyorsun demesi zaten sana güvenmiyorum anlamı demek.” (E7, s.3; kod: eşe hesap verme korkusu duyma)

Yukarıdaki katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların partnerlerini kendilerine karşı güvensiz ve kıskanç olarak tanımladıkları, bu kıskançlık ve güvensizliğin ise kendilerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Öte yandan partnerlerinin flörtöz bir yapıda olmalarından ötürü eşlerini kıskanan ve onlara karşı bir güvensizlik duyan katılımcılar ise, eşlerine karşı yaşadıkları güven eksikliğini kendilerini rahatsız ettiğini ve hatta bu hisle birlikte çaresizlik içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra partnerinin kıskançlığı nedeni ile özerk alanın ortadan kalktığı ve belli kısıtlamalara maruz bırakılan katılımcıların bulunduğu görülmektedir.

Araştırmanın 2. alt problemine ilişkin bulgular.

Ailenin yaklaşımına ilişkin bulgular. Bu başlık altında boşanmış ebeveynlerin boşanma kararına ailelerinin yaklaşımının nasıl olduğu (destekleyici mi müdahaleci mi?) ve algılanan müdahale ve desteklerin neler olduğuna ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Katılımcıların boşanma kararı ile ilgili ailelerin yaklaşımına ilişkin alt temalara Tablo 11’de yer verilmiştir:

Tablo 11

Aile Yaklaşımına İlişkin Alt Temalar

Alt Tema	Sıklık (f)
Destekleyici	9
Müdahaleci	12
Nötr Yaklaşım	2

Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların boşanma kararına ailelerinin yaklaşımlarının destekleyici (f:9), müdahaleci (f:12) ve nötr yaklaşım (f:2) olarak farklılaştığı görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu boşanma kararını ailelerine açıklamış; aile yaklaşımının destekleyici olduğunu ifade eden katılımcılar ise hissedilen bu desteğin kendileri için boşanma sürecinde rahatlatıcı olduğunu belirtmişlerdir. Müdahaleci yaklaşıma ilişkin görüş belirten katılımcılar ise bu müdahalelerin kendilerine olumsuz bir yaşantı oluşturduğunu ve çoğunlukla evliliği sürdürmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Aşağıda alt temalara ilişkin

katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcılar (K4), (E6) ve (K8) ailelerinin yaklaşımlarını ve desteklerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Ailemin yaklaşımı çok beni olumlu etkiledi. Çok duygusaldı ama olumlu etkiledi. Benim annem babam her durumda, her zaman arkamızda dururlar, özellikle zor durumlarda. Annemle çok anlaşamam esasında ama önemli durumlarda hep çok arkamdadır ve benim anne babamın, ikisinin de merak edip, anlatmadığımı görüp sadece “bir şey diyorsan biz sana güveniyoruz, her zaman arkadayız demeleri... Babamın otuz yıl önce yaptığımız bir telefon konuşmasını hatırlatıp bana hayatta en önemli şey sizin mutluluğunuz, dolayısıyla sen ne diyorsan arkadayım demesi”. Duygusal şeylerdi ki ben zaten çok duygusal bir dönem yaşadım, “ohh!” dediğim bir yaşantıydı. Çok iyiydi.” (K4, s. 5; kod: kök ailenin kişinin mutluluğunu istemesi, kök ailenin destek olması, kök aileyi arkasında hissetme, kök ailenin kendisine güvenmesi)

“Aileme pat diye biz boşanma kararı aldık, durum böyle böyle diye söyledim. Tabi itirazlar oldu çocuklardan dolayı. Çocuklar ne olacak falan filan... Onlara da oğluma dediğim gibi biz kavga ediyoruz, anlaşamıyoruz böyle devam etmesinin bir anlamı yok diye ifade ettik. Sağ olsun onlar da mantıklıdır dediler çünkü biz büyük bir olay yaşamadık. Yani aldatma yoktu, kavga gürültü, birbirimize el kaldırma yoktu. Sakin bir şekilde ayrılarak boşandığımız için de pek fazla bir tepki almadık açıkçası. Üzüldüler mi, üzüldüler ama şey olmadı.” (E6, s.4; kod: kök ailenin boşanma kararını onaylaması)

“Haberleri olmalı mahiyetinde on beş gün kala söyledim anneme. “Olmuyorsa olmuyordur annem, yapacak bir şey yok” dedi. O ertesi gün babamı göndermişti. Babam esasen barıştırmaya gelmiş bizi. “Nedir sıkıntınız, ikinizi de karşıma alayım” diye. Ben oturdum, konuştum. Babam sorular sordu. “Aldattığı için mi boşanıyorsun?” Hayır, dedim. “Şunun için, bunun için mi boşanıyorsun?” Hayır, dedim. “Ne için boşanıyorsun?” dedi, yeter baba! Dedim. Sadece tek kelime... “Tamam kızım” dedi. “Bunlardan biri olsaydı sebep ben barıştırmaya geldim ama senin de bir canın var yavrum, yeterse yeter.” Dedi. O kadar, hiç konuşmadı, geri gitti.” (K8, s.7; kod: kök ailenin boşanma kararını kabullenmesi)

Boşanma kararında, ailelerin karara yaklaşımları değerlendirilirken içinde bulunulan kültürün de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Katılımcıların ailelerinin “çocuklar ne olacak, henüz yaşları küçük gibi” söylemleri ve barıştırmaya çalışma gibi davranışlarının sonrasında, bireylere destek oldukları görülmüş ve buradan hareketle bu tür yaklaşımların içinde bulunduğumuz kültür çerçevesinde değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Görüşmeler sonrasında aile yaklaşımı destekleyici olarak ifade eden katılımcıların boşanma

sürecini daha iyi yönettikleri ve bu desteğin kendileri için rahatlatıcı olduğu görülmüştür. Tablo 11'e bakıldığında aile yaklaşımlarının büyük oranda müdahaleci olduğu görülmektedir. Boşanmanın engellenmesi için yapılan eylemler kadar katılımcıları boşanmaya zorlamak da müdahaleci yaklaşım içinde değerlendirilmiştir. Aşağıda katılımcıların (K1), (K5) ve (E4) görüşlerine yer verilmiştir:

“Evden gönderdim ben bunu. Eve bir gün benden habersiz geri eşyalarını getirdi. Ailemin baskısıyla. Sen karar veriyorsun dik duruyorsun bu sefer ailen seni yıkıyor. Ben dönmeyeceğim, adamı yollamışım, ne güzel anlaşmışım, postalamışım eşyalarını göndermişim, evden gitmiş. Boşanma davası açmışım. Adamın eşyalarını sen pat geri getir 2 ay daha. Düşünsene eve gidiyorsun adamın eşyaları var. Kim aldı? Annem içeri almış. Sen niye alıyorsun bunları içeri diyorum. Çocuğunu görmek hakkı, daha resmi olarak boşanmadınız vs. diyor. O an işte eşyalarını alıp fırlatmak istedim ama yapacak hiçbir şey yoktu.” (K1, s.5; kök ailenin boşanma kararı önüne geçmesi, kök ailenin eşleri barıştırmaya zorlaması)

“Aileme açıklarken aileme benim diyebileceğim şeydi, boşandım demem gerekiyordu. Çünkü onlar zaten sürekli bana boşanmadığım için inanılmaz bir tepki vardı bana ailemden, kardeşlerimden, annemden, babamdan. O yüzden onlara ben mahkemeye gidiyorum boşanmam var dediğimde boşanmadığımda geri döndüğümde bu tepki çok daha farklı olurdu. Açıkçası onlarla hiçbir şey paylaşmadım. Çünkü ailemin gözünde acınacak evlat modunda yaşayan bir evlattım. O yüzden onlara söyleyemedim. Boşandığım gün boşandım diyebildim.” (K5, s.7; kod: kök ailenin boşanma konusunda baskı kurması)

“Onlarca kez bu yola kalkıştım, boşanma davası açtım; ailem hep önüme geçti, yapma etme düzelir diyerek. Çocukların yaşı küçük diyerek... Ben de boşandıktan sonra haber verdim. Eve geldim, ablamlar falan evde, daha babam gelmemiş, evde biz annemlerle konuşunca annem hatta baygınlık geçirmişti nasıl böyle olur diye, boşandığım için çok üzülmüştü. Babam da aynı tepki ile çok fena olmuştu, çok kötü olmuştu.” (E4, s.9; kod: kök ailenin boşanma kararı önüne geçmesi, kök ailenin sorunların düzeleceği konusunda ısrar etmesi)

Müdahaleci yaklaşım kapsamında katılımcıların kök ailelerinin büyük oranda boşanmayı önleyici yönde hareket ettikleri ve evliliğin sürdürülmesinde rol oynadıkları görülmüştür. Öte yandan K5'te olduğu gibi kök ailenin boşanma konusunda birey üzerinde baskı kurduğu ve her başarısız boşanma denemesinde katılımcı üzerinde olumsuz bir hissiyatın doğduğu gözlenmiştir. Tablo 11

incelendiğinde iki katılımcının (E3) ve (K10) ailesinin ise boşanma kararına nötr yaklaşıtları görölmektedir. Katılımcılar kararın tamamen kendilerine ait olduğunu, ailelerinin olumlu veya olumsuz bir yorumlarının bulunmadığını ifade etmiştir. Bu ifadelere aşağıda yer verilmiştir.

“Mesela ablam bana hiç olumsuz bir şey söylemedi söylemez de. Yapısı öyle. Olumlu da söylemedi. Sadece bana bıraktı. Kendime bıraktığını bile söylemedi.” (E3, s.3; kod: Kök ailenin kararı kişiye bırakması)

“Ben kimseyi karıştırmadım ki. Yanımdaysanız sevinirim, ne önümde durun ne arkamda durun dedim. Ben herkesi yanımda istedim. Destek de istemedim, köstek de istemedim yani. Bu kadar basit. Onlar da hiçbir şey demediler bana.” (K10, s.4; kod: kök ailenin boşanma kararı hakkında yorum yapmaması)

Çocuğun tepkilerine dair gözlemlere ilişkin bulgular. Bu başlık altında boşanmış ebeveynlerin boşanma kararına çocuklarının yaklaşımının nasıl olduğu (kabullenici mi kaygılı mı?) ve katılımcıların çocuklarının boşanma kararına yaklaşımlara dair görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcıların büyük oranda süreç içerisinde ve öncesinde boşanma kararını çocukları ile paylaştıkları; bazı katılımcıların çocuklarının çok küçük olması nedeniyle kararı çocuklarına boşanma sonrasında açıkladıkları görölmüştür. Katılımcıların boşanma kararı ile ilgili çocuklarının yaklaşımına ilişkin gözlemlerine ait alt temalara Tablo 12’de yer verilmiştir:

Tablo 12

Çocuğun Tepkilerine Dair Gözlemlere İlişkin Alt Temalar

Alt Tema	Sıklık (f)
Kabullenici Tepkiler	3
Kaygı ve Yas Tepkileri	8
Nötr Yaklaşım	4

Tablo 12’ye bakıldığında, çocukların ebeveynlerinin boşanma kararına kabullenici tepkiler verme (f:3), kaygı ve yas tepkileri gösterme (f:9) ve nötr yaklaşma (f:4) gibi farklı biçimlerde tepki gösterdikleri görölmektedir. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde, küçük yaş çocuğun bulunduğu ve ebeveyn-çocuk ilişkilerin olumlu olduğu evliliklerde, çocukların boşanma kararına daha çok yas tepkileri verdikleri; yaşça büyük çocukların ve evlilik içi problemlere şahit olan, sorunların farkında olan çocukların ise daha anlayışla karşıladıkları ve ebeveyne

boşanma konusunda destek oldukları görülmüştür. Katılımcılar (K9), (K7) ve (E4) çocuklarının boşanma kararına yaklaşımına ilişkin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

“Kızlar şey dedi. Aslında, sen mutluyun biz de mutluyuz. Bu çok hoşuma gitmişti. Çünkü benim mutsuz olduğumu hakikaten görüyorlardı. Çok olgun demek istemiyorum onlar için de yani sanırım benim mutlu olamadığımı fark ettiler ve benim sonraki halimin de daha mutlu olduğumu gördüler. Babanın evden gitmesine dair üzüntüleri oldu. Ama ben bu üzüntüyü görmezlikten gelmedim. Baba da görmemezlikten gelmedi. Onları hep şey mesajı biz buradayız varız, üzülmeniz doğal gibi. Normal karşıladılar diyeyim. Travmatik yaşantılarımız olmadı. Tabii ki de üzüntü duygusunu hissettiler ama çok travmatik yaşantımız olmadı.” (K9, s.8; kod: çocuğun ebeveynlerin mutluluğunu istemesi)

“O konuşma çok zor oldu, yapamadı bir türlü babası. Ben de çok gerildim. Çünkü çağırırım diye konuştuk fakat çağıramıyorduk. Çağırmadıkça gecikiyor, benim sınırlarım bozuldu. En sonunda çağırdık, inanmadı. Dalga geçtiğimizi sandı. O kısmı çok zordu. İnanmadı, inandırana kadar çaba gerekti. Onun o halini izlemek çok zordu. Ama bir yük de kalktı, o öğrenip bizim sandığımız gibi acayip tepkiler vermeyince. Bu rahatlatıcı bir şey oldu. Ama çok olgun karşıladı. Siz benim annem babamsınız, sizin ilişkiniz başka bir şey benimle ilişkiniz başka bir şeyi ayırabildi.” (K4, s.4; kod: çocuğun boşanma kararını olgun karşılaması, çocuğun boşanma kararını anlayışla karşılaması)

“Aslında hep konuşuyorduk. Oğlum istemiyorum falan diyordu. Bir gün geldi. Ayrılmalısın anne, dedi. Sana kötü davranıyor, bana iyi davranıyor, dedi. Çünkü oğlum geceleri babasını uyutmadan uyumuyordu. Çünkü babasının bana zarar vereceğini düşünüyordu ve babasıyla yatıyordu öyle ilginç ki. O yatmadan yatmam ya da benle yatıyordu beni korumak için. Ayrılmalısın dedi, bana. Oğlum kendisi söyledi.” (K7, s.5; kod: çocuğun boşanma sürecinde destek olması)

Boşanmanın bir kayıp olarak değerlendirilebileceği göz önüne alındığında, boşanma kararına çocuklar ağlama, ebeveyni özleme, ebeveyne öfkelenme ve boşanma ile ilgili endişe duyma gibi yas tepkileri verebilirler. Katılımcılardan elde edilen verilere göre çocukların boşanma kararına üzölmeleri, ebeveynlerinin yeniden birleşmelerini istemeleri gibi tepkiler verdikleri görölmüştür. Aşağıda katılımcıların (K1), (E5) ve (E4) çocuklarının boşanma kararına verdikleri tepkilere ilişkin ifadelere yer verilmiştir:

“Biz mantıklı insanlarız. Cahil insanlar değiliz ben böyle düşünüyorum. Babasına söylüyorum çocuğu alırız uzman desteğiyle açıklarız

demeye kalmadı, sen benden önce git çocuğa; annen benden boşanıyor, annen bizi terk ediyor, annen ailemizi yıkıyor, beni istemiyor, beni bu evden gönderiyor diyor. Çocuğun psikolojisini yerle bir etti. Benden önce her şeyi çocuğa anlatmış. onun yaklaşımı çok kötüydü. Öfkeliydi. Aşırı beni suçlayıcı bir tavrı vardı. Agresif sinirliydi. Zaten çok zor, inat bir çocuktü. Çok zor dönemler geçirdim.” (K1, s.6; kod: çocuğun boşanma kararına öfkelenmesi)

“Çocuk küçüktü zaten. O süreçte iki yaşındaydı. Hatta iki yaşında bile değil bir buçuk iki yaşına doğru gidiyordu. Bebekti yani. Açıklayamadım. Akli erdiğinde açıklama istedi. Şöyle bir şey dedi, baba annemden ayrısın ama bir daha birleşseniz mi, evlenseniz mi, ben sizi bir arada görünce mutlu olurum, dedi. Biz ayrıldık, boşandık bir daha birlikte olamayız, dedim. Bu şekilde söyledim ama ağladı sızladı.” (E5, s.4; kod: çocuğun ebeveynlerinin yeniden birleşmelerini istemesi, çocuğun boşanma kararına ağlaması)

“Ben büyük oğluma dedim, oğlum ben artık annenle boşanacağım. Bana boşanmanın ne olduğunu sordu. Boşanmak nedir, dedi. Dedim boşanmak artık aynı evde yaşamamak, birbiriyle çok sık görüşmemek, yan yana gelmemek. Böyle ona boşanmanın ne olduğunu anlatmaya çalışmıştım ve bana söylediği tek şey şu olmuştu. Biz senin yanında olacaksak olur demişti. Oğlum dedi ki “baba biz sende kalacağız, bizi bırakma” dedi. Ben de “niye” dedim. Dedi ki “sen de kalırsak, sen annemle bizi görüşürsün izin verirsin ama biz annemde kalırsak senle bizim görüşmemize müsaade etmez” demişlerdi ve bu beni gerçekten çok derinden yaralamıştı.” (E4, s.10; kod: çocuğun ebeveyninden uzaklaşmaya dair kaygı duyması)

Tablo 12 incelendiğinde katılımcılardan biri (E2) ve (K6) çocuğunun uzun yıllar ebeveyninden uzak yaşamasından ötürü bir alışkanlığının olduğunu dolayısıyla boşanma kararına nötr yaklaşım gösterdiğini ifade etmiştir. Bu ifade aşağıdaki gibidir:

“Çocuğu endişe ediyordum. Bizim süreçte ayrı yaşamak aslında çocuğu alıştırdı. Ben çünkü çok endişe ediyordum boşandığımda, hayatlarından çıktığımda çocuk çok incinir vs bir de yaşı gereği. Ama öyle olmadı çünkü 2 küsur yaşından itibaren benden ayrı yaşamaya alıştı çocuk. Bir tepki vermedi, hayatında da bir değişiklik olmadı.” (E2, s.6; kod: Çocuğun davranışlarında bir değişikliğin olmaması)

“Ev ayırma sürecinde çocuk için ne oluyor gibi bir durum oldu, dengeler değişmeye başladı. O anlatmış işte biz annenle birbirimizi seviyoruz ama artık sevgili, eş değiliz. Annen hala benim için çok değerli ben annen için hala çok değerliyim biz seni seviyoruz falan gibi şeyler söylemiş. Benim kız da o zaman 6-7 yaşlarında falandı. Demiş ki “Baba, annem hala annem mi olacak?” evet demiş, “sen hala babam mısın?” evet demiş, tamam o zaman, anladım demiş. O günden sonra

ben bir daha konuşmadım, o da bana bir şey sormadı. Ben çocuğa biz artık babanla boşandık bile demedim.” (K6, s.10; kod: kod: Çocuğun davranışlarında bir değişikliğin olmaması)

Kolaylaştıran faktörlere ilişkin bulgular. Bu başlık altında araştırmaya katılan bireylerin boşanma kararını almalarını kolaylaştıran faktörlere yer verilmiş ve bu faktörler 3 alt tema altında özetlenmiştir. Tablo 13'te bu alt temalar gösterilmektedir.

Tablo 13

Kolaylaştıran Faktörlere İlişkin Alt Temalar

Alt Temalar	Sıklık (f)
Bağımsızlaşma	19
Çocuğun İlişkiden Olumsuz Etkilenmesi	9
İlişkideki Olumsuzlukların Baskın Olması	33

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların boşanma kararı almalarını kolaylaştıran faktörlere ilişkin görüşleri incelenmiş ve alt temalardan biri bağımsızlaşma olarak isimlendirilmiştir. Bağımsızlaşma alt teması altında bireylerin ekonomik bağımsızlıkları, kendilerine yetebilmeleri, partnerden ayrı yaşama, özgür hissetme gibi boyutlarda ifade ettikleri birden fazla görüş toplu bir şekilde ele alınmış ve bu alt temaya ilişkin sıklık değeri 19 olarak belirlenmiştir. Özellikle kadın katılımcıların boşanma kararını kolaylaştırıcı faktör olarak bağımsızlaşma alt temasına ilişkin görüş bildirdikleri görülmüştür. Bu alt temaya ilişkin katılımcıların (E1, K11, K2 ve K9) ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Kolaylaştıran etken artık en azından kadın arkadaşım ile konuşurken pımpirikli olmayacağım, acaba ona karşı yanlış bir şey mi yapıyorum, eşim rahatsız mı olur, iş arkadaşım ettiğim bir iltifat- yaptığım bir şaka acaba onun tarafından duyulur mu, sizinle bile şimdi oturup konuşurken hesaba çekileceğimi düşünmüyorum. Belki o kadarını o da duyamaz bilemez, düşünemez ama sana öyle bir psikoloji vermiş ki bir yerden de duyarsa eğer çok kötü olur, rahatsız olur.” (E1, s.5; kod: yeniden özgür hissetme)

“Şöyle bir çözüm buldum, babasının yaptıklarını ben yapmaya başladım. Örneğin, kursa bırakma vb. ben üstlendim, görmek istedim tek başıma yapabiliyor muyum diye. Gördükçe kararım netleşti.” (K11, s.2; kod: kendine yetebilme, ihtiyaçlarını tek başına karşılama)

““Ben ayrılmak istemiyorum, evine gel” dedi. Benim gitmemi bekliyor, gelip götürmek gibi bir şey yok. Ben de “Senden buz gibi soğudum”

dedim. Çünkü üç yıl olmuş ayrılalı, üç yıldır zaten yüzünü görmüyorum. Zaten soğukluk var arada.” (K2, s.6; eşten ayrı yaşama)

“Üniversiteye geçiş yaptım ve akademik yaşantının içerisine girdim. Hem maddi hem manevi anlamda yükselişinin olduğu bir dönemdi benim için. Akademik yaşantıya girdiğimde kendimle ilgili farkındalıklarım da artmaya başladı. İşlenmeye başladım. Hem maddi hem manevi anlamda toparlanıyorum, akademik alanda çalışmalar yapıyorum. Bir takım eğitimler almaya başladım psikodrama eğitimi bilişsel davranışçı terapi eğitimi falan kendimle ilgili farkındalıklarım artmaya başlıyor, kendimle kurduğum diyalog iyileşmeye başlıyor. Böylesi bir dönemde artık şey ben şeyim... Kendi ayaklarım üzerinde durabilirim. Ben artık sana ihtiyaç duymuyorum dediğim an bitirme kararı almış oldum.” (K9, s.6; kod: kendine yetebilme, ihtiyaçlarını tek başına karşılama)

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların boşanma kararı vermelerini kolaylaştırıcı olarak çocuğun ilişkiden olumsuz etkilenmesi olarak (f:9) belirtilmiştir. Görüşmeler sonrasında, aile içindeki problemlerden ve huzursuz ortamdan çocuğunun daha olumsuz etkileneceğini ve çocuğun sağlıklı ortamda bulunmasındansa ayrılmanın daha iyi bir seçenek olduğunu düşünen katılımcıların boşanma kararını daha kolay aldıkları görülmüştür. Katılımcıların (E3, E4, K7 ve K2) çocuk varlığı ile ilgili ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Çünkü sürekli kavga eden bir evde çocuğun sağlıklı şekilde büyümesi mümkün değil. Mesela benim bunu fark etmem beni çok rahatlattı.” (E3, s.3; kod: çocuğu sağlıklı büyütememe endişesi)

“Gerçi boşandığım zamanda küçüktüler ama artık huzursuz bir ortamda onların bulunmasındansa, ayrı huzurlu ortamlarda bulunmalarını kanaat getirip boşandım.” (E4, s.1; kod: çocuğun huzursuz bir ortamda büyümesini istememe)

“Oğluma ceza vermeye başladı. Oğlum çocukça şeyler yapıyordu ve onu odaya gönderdi ve çok sert tepki gösterdi. Aldı oyuncağını duvarda kırdı. Oğlumun yanına gittiğimde oğlum bana, “git anne şimdi sana şiddet uygulayacak yani kötü bir şey yapacak” dedi. O noktada dedim tamam. Ben zarar görüyorum ama o daha çok zarar görüyor çocuk. O noktada netleşti kararım.” (K7, s.5; kod: eşin çocuğa şiddet uygulaması, çocuğun evlilikten olumsuz şekilde etkilendiğini görme)

“İnternette yaptığı yazışmaları, internette porno filmleri izlemeleri. Ben utanırım benim evlatlarım benim öyle bir şeyimi yakalasa ben yüzlerine bakamam. Ne cevap vereceksin? Gösterme. Sil. Akşam yapıyorsan tamam... Karı koca ilişkimiz yedi yıl önce bitmişti zaten, yataklar ayrıldıydı ama çocuklara yansıtma” diye diye... En sonunda tabi yansıdı. Sonra bir gün ben işe gittim. Oğlumu çekmiş, “Annene

benim internette takıldığım şeyleri sen mi söyledin?” diye soru soruyor oğluma. Ablası tembihliyormuş bir gün önce “Babam sana bunları bunları soracak, ben görmedim, ben bilmem, ben hiçbir şey söylemedim de, döverse babam beni dövsün seni dövmesin” diyor. “Ben görmedim, benim haberim yok” diyor oğlum ve oğluma ceza kesiyor. Okula gideceksin, evden dışarı çıkma yasağı koyuyor. Kızıma da diyor ki “Sen mi söyledin, annen beni bu sebeple boşarsa sana yapacaklarımın yeri de...” Bir baba çocuklarını kendi keyfi için tehdit edemez. Kızarsın, bağırırsın ama tehdit girdiği zaman... Ben niye yaşıyorum, ben çocuklarım için ayaktayım. Yıkılmadım, onlar için ayaktayım. Bunları ben çocuklardan kavga içinde duyunca dedim apar topar “artık bitti.” Beni ailemle, çocuklarımla sınamayacaktı. Ben zaten diyorum ya “koca bulunur ama evlat bulunmaz, anne baba bulunmaz hiçbir zaman.” (K2, s.3; kod: eşin çocuğu tehdit etmesi, çocuğun evlilikten olumsuz şekilde etkilendiğini görme)

Tablo 13’e bakıldığında, boşanma kararının alınmasında etkili olan ve karar vermeyi kolaylaştıran bir diğer alt tema ilişkideki olumsuzlukların baskın olmasıdır. Bu alt tema altında bireylerin evlilik doyumlarına, ilişkiden olumsuz anlamda etkilenmelerine, beklentilerinin karşılanmamış olmalarına, evliliği sürdürmenin kendilerine verdiği zarara ve bu olumsuzlukların düzelmeyeceğine ilişkin birden fazla görüşleri ele alınmış ve toplam sıklık değeri 33 olarak hesaplanmıştır. Bu görüşlerden bazılarına (E5, E9, K1, K2 ve K8) aşağıda yer verilmiştir:

“Taştığı nokta beni evden atması. Yaka paça annesiyle birlikte beni evden atması, hiçbir özel eşyama ulaşamayışım ve eve de giremeyişim. En sonunda kapının suratıma çarpılması, ben bir yabancıymışım gibi. Dedim tamam bu devam edecek gibi değil. Ondan sonra boşanma kararı verdim.” (E5, s.4; kod: haksız yere evden atılmak, sorunların düzelmeyeceğinden emin olmak)

“Çünkü o tamam boşanalım diyordu ama ben yapamıyordum o da bir şey demiyordu. En sonunda ben böyle giderse gerçekten öleceğim dedim. Sağlığımı yitireceğim duramıyorum, seni görmek istemiyorum, yaşamak için gitmem gerekiyor seni bırakmam gerekiyor, dedim. Böyle ani bir kararı verdiğimde hiç uzatmadım.” (E9, s.3; kod: eş ile birlikte yaşamayı istememek, evlilikten yıprandığını fark etmek)

“Kadın olarak biraz daha duygusal olduğumuz için duygusal iniş çıkışlarımız mutlaka oluyor. Ama her seferinde bunları tam düşünecekken o hata yaptığı zaman ben doğru yoldayım dedim... Bir gün evde oturuyoruz mutfakta, ikinci çocuk yapalım vs. dedi, pardon dedim. Sen benimle ikinci çocuğu mu düşünüyorsun? Evet, dedi. Bizim nasıl bir evliliğimiz var dışarıdan bakıyor musun hiç bize dedim. Biz anlaşıyoruz ki ikinci çocuğu yapıp ne yapacağız? Biz seninle anlaşıyoruz. Adamın yaptıklarını sevmiyorum. Oğlum için birlikteyim. Rol yapmaktan bıktım. Rol ve bastırma tavan yaptı bende.

İkinci çocuk baskısı yiyince, kesinlikle ben bu adamdan ikinci çocuk yapmayacağım dediğim o ara ailemle konuşup, bu adamı istemiyorum ve ayrılacağım sürecine girdim.” (K1, s.4; kod: eşin hataları yinelemesi, duygusal bir bağın kalmaması, eş ile birlikte yaşamayı istememek)

“Onun hataları kolaylaştırdı. Devam etti, hiç düzelme olmadı. Hatanın üstüne başka bir hata yaptı. Mesela bana danışmadan on bin lira kredi çekerdi ben bunu sonradan öğrenirdim. Eve harcadı mı, harcamadı. O bizim hep kopmalarımız... Hep hata üstüne hata. Tam ben ona ısınacağım zaman bakıyorsun kocan tekrar bir hata yapıyor.” (K2, s.8; kod: eşin hataları yinelemesi, sorunların düzelmeyeceğinden emin olmak)

“İnsanların müdahil olmasını istemedim yani bana verecekleri akılları ben zaten yapmışım. Ben çıkıp da beni aldattı, beni nasıl aldatır diye boşanmaya çıkmamışım. Ya da aa şirketi batırdı ya da arabamızı batırdı diye de yola çıkmamışım. Anlık sebeplerim yoktu benim boşanmak için, birikmiş sebeplerim vardı ve tek sebep kendiydi.” (K8, s.6; kod: sorunları çözmek için her yolu denemek, birikmiş kırgınlıkların varlığı)

Yukarıda yer verilen ifadeler incelendiğinde, katılımcıların evliliklerine dair olumsuz bir tutum ve hissiyat içinde oldukları görülmektedir. Aynı zamanda bu olumsuzlukların uzun süre devam ettiği ve dolayısıyla katılımcılarda kümülatif bir stres etkisi oluşturduğu söylenebilir. Uzun bir dönemde bulunan olumsuz koşulların tekrarlanması ve düşük evlilik doyumunun ise, bireylerin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların değişmeyeceği noktasında emin olmasında etkili olabileceği, dolayısıyla bu etmenlerin boşanma kararı alma sürecinde bireyler için kolaylaştırıcı bir etmen olduğu ifade edilebilir.

Zorlaştıran faktörlere ilişkin bulgular. Bu başlık altında katılımcıların boşanma kararı almalarını zorlaştıran faktörler ele alınmış ve bu faktörler 4 alt tema kapsamında değerlendirilmiştir. Bu alt temalar ve katılımcıların görüşlerinin sıklık değerleri Tablo 14'te yer almaktadır.

Tablo 14

Zorlaştıran Faktörlere İlişkin Bulgular

Alt Temalar	Sıklık (f)
Çevresel Baskılar	20
Çocuk Varlığı	16
İlişkiye Yapılan Yatırım	25
Kaygılar	21

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların boşanma kararı almalarını zorlaştıran faktörlerin çevresel baskılar (f:20), çocuk varlığı (f:16), ilişkiye yaptıkları yatırım (f:25) ve kaygılar (f:21) olduğu görülmektedir. Çevresel baskılar alt teması altında katılımcılar, kök ailelerinin boşanma konusundaki tutumlarından, boşanma sonrası toplumda yaşayacakları toplumsal baskılardan, “boşanmış bir birey” olarak etiketlenme ve sosyal damgalanma sürecinin kendileri için karar vermelerini zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Aşağıda katılımcıların (E3, E5, E7, K1, K11 ve K8) çevresel baskılar alt temasına ilişkin ifadeleri yer almaktadır:

“Kutsallık ben hiçbir yerde görmedim. Hep anlatılıyor ya televizyonlarda çocukken maalesef biz hep böyle bir şeyle yetiştik. Normal de bir şey. Tam tersi oluyor işte bu kadar kutsal bir şeyden çıkan insanlar toplum tarafından tu kaka ilan ediliyor. Problem bu bence. Aile kutsal olduğu için bu kutsallığı yıkan iki insan da iğrenç insan oluyor.” (E3, s.5; kod: kutsallığı yıkmış gibi algılanma, toplum tarafından tü kaka ilan edilme)

“Sonra ben milletin yüzüne bakıp ne diyeceğim onu düşündüm. Ne oldu ya da aralarında ne geçti diye sorup soruşturacaklar ha bire. Rahatsızlık verici. Toplumsal baskı. Boşanmışsın artık. Boşandıktan sonra özgürsün diye ama boşanmışsın. Bir de o var.” (E5, s.4; kod: insanların sürekli sorgulamasından çekinme, boşanmış olarak etiketlenme korkusu)

“Mahalle baskısı yani toplumda ayrılmış gelmiş insana kötü muamele kötü bir bakış var sanki. Ülkeyi satmış gibi bir şey toplumda ayrılan insanlar. Bu da tabi yıllardan beri ayrılanlara böyle bakılıyor. Ayrılmaları azaltmak için toplumda. Toplumda ayrılmış diye kendimi lanse ettirmek istemedim. Yürüttüm.” (E7, s.4; kod: boşanmış olarak etiketlenme korkusu, boşanmış insanlara karşı kötü muamelenin olduğu inancı, toplum tarafından tü kaka ilan edilme)

“Boşanma fikri bize çok uzak, korkutucu geliyordu. Boşanmış bir birey olmayı istemiyorduk... Oğlum boşanmış aile çocuğu olacak ne düşünecek vb.” (K11, s.2; kod: boşanmış olarak etiketlenme korkusu, boşanma sonrası çocuğuna farklı bir gözle bakılacağı korkusu)

“İnsan ayrılırken, ben dediğim gibi küçük ilçede yaşıyordum, boşanmış olmanın travmasını yaşamadım. Nasıl yaşamadın dersiniz etrafımızda toplumsal baskısı diye bir şey de var. Etrafınızdaki insanlara boşandığınızı ifade etmeniz gerekir ve etrafınızdaki insanlar bununla ilgili o değişik cümleleri kurma hakkına sahiptir. Bu benim için çok ciddi bir korkuydu bu arada. Toplumsal baskı gerçekten...” (K8, s.9; kod: insanların sürekli sorgulamasından çekinme, insanların hakkında konuşmasına dair endişe duyma)

“Ben ilk terapiye çaresizlik ve öfke ile gitmiştim. Kendimi çok çaresiz hissediyordum. Güçlendim, çok iyi yerlerdeyim. Bu sefer ailem yıkmaya başladı. Ve boşanmadan daha çok ailemle uğraştım. Ailem destek olacağı yerde ne yaptılar biliyor musun? Biz bunu yalnız bırakalım, yalnız yaşamının ne olduğunu görsün, dediler. Aileden gelen para hakkımı kestiler. Maddi ve manevi yardımlarını kestiler. Tek başıma kaldım. Evime gelen giden yok, destek çıkan yok. Ağlarken yanımda sırtımı sıvazlayan bir annem yok, babam yok, ağabeyim yok, kimse yok. Maddi de çok yaptırım uyguladılar manevi de. Amaçları şuymuş: Yarın bir gün biz hiçbir şey yapmazsak senin çocuğun bize demez mi niye annemle babam ayrılırken yardımcı oldun. İşte yalnız yaşamının zorluğunu gördü de bizden bir şey beklemedi. Yalnız yaşamının zorluğunu gör, geri kocana dön gibi. Ama hepsiyle baş ettim ve bugüneyim şükürler olsun. En büyük desteksizliğim ailemdi.” (K1, s.6; kod: kök ailenin boşanmama konusunda baskı yapması, kök ailenin maddi ve madeni desteğini bırakması)

“Dövüştük biz eski eşimle. Keyfi geldi, beni dövdü, parmağımı kırdı, çıkardı. Mesela annem babam bana, “Gitme kızım, Bir şans daha ver, kızın var, boşanma” dedi. Gitmedim mesela. Akıl aldım mesela.” (K2, s.4; kod: kök ailenin boşanmama konusunda baskı yapması)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadeleri incelendiğinde, kök ailelerin boşanmanın önüne geçmek için; katılımcı üzerindeki maddi ve manevi desteklerini kestikleri veya şiddet varlığına rağmen bireylerin evliliği sürdürmeleri yönünde öneriler verdikleri görülmektedir. Ancak görüşmeler sonucunda katılımcıların kök ailelerinin bu tutumlarından olumsuz yönde etkilendikleri, aileden destek almamanın boşanma kararı alma sürecinde kendileri için zorlaştıran bir etken olduğu görülmüştür. Diğer yandan, “boşanmış”, “ayrılmış”, “boşanmış aile çocuğu” gibi etiketlemelerin bireylerin boşanma kararı almalarında hem çocukları hem de kendileri açısından düşündürücü bir faktör olduğu gözlenmiştir. Sosyal damgalanmanın yanı sıra, katılımcılar toplumdaki ve çevrelerindeki insanların boşanma sonrası kendileri hakkında konuşacaklarını, boşanma yaşantılarını sorgulayacaklarını düşünmekte ve bu hissettikleri toplumsal baskı bu süreçte boşanma kararı almalarını zorlaştıran bir rol oynamaktadır. Özellikle daha muhafazakâr çevrede büyüyen ve sosyoekonomik düzeyi düşük katılımcıların toplumsal baskı ve sosyal damgalanmadan daha fazla kaygı duydukları görülmüştür. Tablo 14 incelendiğinde bir diğer alt temanın çocuk varlığı olduğu görülmektedir. Katılımcılar (f.16) çoğunlukla çocuk varlığının kendileri için boşanmayı engelleyici bir etmen olarak ifade etmiştir. Aşağıda bu ifadelere yer verilmiştir:

“İki yıl daha bardak taşıdığı halde durdum. Kızımı bırakamadığım için çünkü ne yapacağımı bilemedim. Eski eşimi görmemek hiç dert değildi. Tam tersine benim için kurtuluş olarak görüyordum. Ondan artık uzaklaşayım, lanet olsun diyordum ama kızsız nasıl yapacağım diyordum.” (E9, s.4; kod: çocukla görüşememe korkusu)

“Çocuklarım. Büyük kızım yaşlarına göre hep olgundu ve birkaç kavgamıza şahit olduğunda bana doğum gününde bir mektup yazmıştı. “Anne ben büyüdüm, sen istesen de istemesen de bazı şeyleri görebiliyorum ama isterim ki bana anlat.” diye mektup yazmıştı. Birkaç kere babasına dair olumsuz cümleler okudum, onları da düzeltmeye çalıştım biliyor musunuz? Aslında nefret ediyorsunuz, bu çok yanlış ama çocuğun baba imajını bozmamak için baban da şöyle iyi, benim de şöyle kusurum var diye düzeltmek durumunda kalıyorsunuz. Boşanmak felan zor değil, bir erkekten ayrılmak da zor değil. Çocukları babadan ayırmak çok zor.” (K8, s.6; kod: çocuğu ebeveynden ayırmama düşüncesi)

“Oğlumuz nasıl karşılayacak diye çok endişe duyduk. Ondan çok korkuyordum, çok ürküyordum çünkü oğlum fobikti. Hiç kavgamız dövüşümüz olmamasına rağmen bizim ayrılmamızdan hep korkan bir çocuktuk. Ondan çok korkuyordum.” (K4, s.4; kod: çocuğun tepkisinden korkma)

“Ben oğlum olduğu için, oğlumu baba sevgisini tatması gerektiğini düşündüğüm için on yıl bu şeye göğüs gerdim kendimce. Bu süreçte oğlum baba sahibi oldu. O da evlat sahibi oldu.” (K7, s.3; kod: çocuğu ebeveynden ayırmama düşüncesi)

“Etkenimin büyüğü o zaten. Çocuk ne olacak? Kız çocuk. Nasıl büyüyecek? Büyüdüğü zaman beni tanıyacak mı? Gibi değişik düşünceler oldu.” (E5, s.3; kod: çocuk beni tanıyacak mı endişesi, çocuğun geleceğine dair korku)

“Çocuklardı yani sadece çocuklardı. Çocuklarsız ne yapacağım, çocuklara ne olacağı... Çünkü oğlum bir yerde daha büyüktü ama kızım, o biraz içine kapanıktı. Ben onu dışına çıkartıyordum, oyun oynatıyordum parkta falan. Tek sıkıntım çocuklardı, başka bir şey yoktu yani.” (E6, s.4; kod: çocuğun geleceğine dair korku, çocukla görüşememe korkusu)

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde, erkek katılımcıların daha çok boşanma sonrası çocuklarını görememeye ilişkin endişe duydukları; kendilerinden sonra çocuklarının durumlarının nasıl olacağına dair kaygı yaşadıkları görülmektedir. Kadın katılımcılar ise çocuklarının küçük yaşta olmalarından, çocuklarının karara verecekleri tepkilerden ve çocuklarını ebeveynden uzaklaştırmanın kendileri için bir sorumluluk olduğunu ifade etmektedir. Çocuklarından uzak kalmak ve

çocuklarını diğer ebeveyninden uzaklaştırmak istemeyen katılımcıların ise uzun yıllar evliliklerini sürdürdükleri, boşanma için çocuklarının büyümelerini bekledikleri de görülmüştür. Tablo 14'e bakıldığında boşanma kararını zorlaştıran bir diğer alt temanın katılımcıların ilişkiye yaptıkları yatırım olduğu görülmektedir. İlişkiye yapılan yatırım alt teması altında katılımcıların partnerlerine karşı duydukları sevgi ve bağlılık, eşlerine dair alışkanlıkları, var olan sorunları çözmek için harcadıkları zaman ve enerji, sorunların düzeleceğine dair duydukları umut ile ilgili ifade ettikleri görüşler ele alınmıştır. Aşağıda katılımcıların (E6, K3, E1, K4 ve K8) ifadeleri aktarılmış:

“Sevgim, seviyordum, seviyorum yani. Ondan dolayı sonuna kadar sabrettim, sabrettim, sabredebildiğim kadar sabrettim. Yani sırf bu yüzden namaz bile kıldım yani, dua etmek için. Namazlarımın çoğu dua etmek için bile oldu yani. Sevdim, çok.” (E6, s.3; kod: eşe sevgi duyma)

“Hani olur, zamanla ailesi belki çeker elini üzerinden, belki zamanla iyileştirebilirim eşimi” hani evet dediğim gibi zamanında tanımıyoruz birbirimizi belki çocuğumuz olunca bazı şeyler düzelir... Belki düzeltebilirim diye sadece zamanı bekledim. Zaman belki bir şeyleri düzeltebilir diye düşündüm ama olmadı.” (K3, s.4; kod: belki değişir düşüncesi, sorunların çözüleceğine dair umut)

“Sonra alışkanlıktı yani gençliğimden beri onsuz pek bir hayatım yok ondan dolayı onsuz nasıl olur, nasıl gider? Bakıyorsun, deniyorsun hiçbir zevk almıyorsun. C şehrine gitmek istiyorum diyorsun ama C şehrine onsuz gidince C şehri bile pek güzel gelmiyor.” (E1, s.3; kod: alışkanlıklar, uzun yıllar birlikte olmak)

“Bizimkisi o kadar uzun yıllar olan bir şeydi ki hani kendinizi bildiniz bileli sevdiğiniz ve sevildiğiniz sandığınız birinin bir başkasını seviyor olması çok üzücüydü. Benim için en zor kısmı şey oldu, nasıl bir ilişki yaşarsanız yaşayın, biz her şeyi beraber yaparız gibi takılmadık ama hiç ayrılmayacak gibi yaşamışız. Yani evde kitaplar ayrılıyor, kimin kitapları bunlar... Ayrılamıyor yani. O kadar zor ki çünkü hatırlamıyorsunuz. Hep beraber olacak gibi her şeyi dizayn etmişsiniz. Onlar çok zor geldi bana. Onları evden uğurlamak çok zor geldi. Boşandığım gün herkes beni avutmaya çalışıyordu, ben o gün hiç üzgün değildim çünkü onun öncesinde o kadar üzülmüştüm ki artık biz evli değiliz kısmı değildi. Hayatımdan onu uğurlamak çok zor gelmişti. Çok zordu benim için.” (K4, s.4; kod: alışkanlıklar, uzun yıllar birlikte olmak, eşi hayatından çıkarmakta zorlanma)

“O hastalık süreçlerinde ben hep yanındaydım, işsizlik süreçlerinde hep yanındaydım. Hayatında ne zaman gerçekten desteğe ihtiyacı varsa ben yanındaydım. Babasıyla kavga etti ben yanındaydım;

kardeşiyle ilgili sıkıntılar vardı, ben yanındaydım. Şeker hastalığından dolayı ameliyat oldu, ben yanındaydım. Yanındaydım derken bir eş zaten yanında olur ama karar verirken de maddi olarak da, atıyorum o ameliyatın bedeli bir ev bedeli gibiydi, bir ev bedelini ben sürekli ders vererek, kendimden fedakârlık ederek karşılamaya çalıştım. Mesela kalp hastası olduğu dönemde de sırf o mutlu olsun diye sekiz aylık çocuğumdan ben ayrıldım. Yanında olsun ve motivasyonu artsın diye. Bir anne için... Git gel hiç önemli değil. Ben gece kalktığımda çocuğumun yanında değilsem bundan daha büyük bir fedakarlık mı olur? Hep destek oldum. Hayatında hep zor gününde maddi, manevi, bir eş gibi, bir baba gibi, bir anne gibi yanındaydım. Her sıkıntı yaşadığında, işiyle ilgili sıkıntı yaşadı "değiştir, işsiz kal, önemli değil" dedim. Ki geçmişte yaşadığım travmalar varken. Başka şey yaşadığı yine yanındaydım. Para batırdı, yine yanındaydım. Hep yanındaydım. Hep dosttum ben. Anneydim, eştim, dosttum." (K8, s.3; kod: evliliğe verilen emek, zor zamanları birlikte geçirme, uzun yıllar birlikte olmak)

Yukarıdaki katılımcı ifadeleri incelendiğinde, katılımcıların eşlerine duyduğu sevginin, evlilik süresince birbirlerine karşı geliştirdikleri alışkanlıkların, zor zamanlarda göstermiş oldukları desteklerin ve sorunların düzeleceğine dair umut duygularının boşanma kararı almalarını zorlaştırdığı görülmektedir. Tablo 14 incelendiğinde boşanma kararını zorlaştıran alt temalardan sonuncusunun ise katılımcıların kaygıları olduğu görülmektedir. Görüşmeler sonrasında katılımcıların boşanma sonrası süreçte kendilerini nelerin beklediğine dair endişeleri içeren bu alt tema altında katılımcıların yalnız kalma korkularına, eski eşin boşanma sonrasında nasıl bir durumda olacaklarına ilişkin kaygılarına, boşanma kararını almakla yanlış bir tercih yapıp yapmadıklarına ilişkin düşüncelerine, boşanma sonrası yaşamlarında karşılaşılabileceklerini düşündükleri olumsuzluklar karşısında hissettikleri çaresizliğe ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Aşağıda katılımcıların (E4, E5, E9, K3 ve K11) kaygılar alt temasına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir:

"Benim açımdan ailenin sürekli düzelir düşüncesiyle yaklaşması. Bir de acaba boşanırsam daha mutlu ortamda mı olurum daha mutsuz mu olurum düşüncesi, çoğu zaman bir şeylerin önüne geçiyordu... Çevrede boşanmış örnekler vardır çevremde genelde boşanıp da mutsuzluğu ile ön plana çıkan insanlar gördüm. Acaba ben de bunları yaşayacak mıyım düşüncesi bazı şeylerin önüne geçiyordu." (E4, s.9; kod: boşanma sonrası mutsuz olma endişesi)

"O dönemde beni oldukça rahatsız eden bir mesele olmuştu. Birisiyle bir yazışma. Ben bunu boşanma gerekçesi olarak saydım ona söyledim. Ardından o bundan kaynaklı bir depresyon yaşadı ciddi anlamda. Başına bir şey gelmesin diye ben onunla kaldım. Aslında ben ona boşanacağımı söylemiştim o dönemde. Onunla kaldım. O

dönemde ilginç bir şekilde duygusal olarak korunması gereken bir insan başına her şeyi getirebilir diye düşünerek onun yanında kaldım...” (E9, s.3; kod: boşanma sonrası eski eşi endişe etme)

“Bir de boşandıktan sonra gidecek yer olmaması. Çünkü benim kendi ailem de çok masum kişiler değiller bana karşı. Bir angarya yük gibiyim ben onların sırtında. Onlara da güvenemiyorum akrabalara da güvenemiyorum. E çünkü candan ciğerden değiller. Kendi aileme güvenemiyorum ki ben ne yapayım?” (E5, s.3; kod: kök aileye yük olma korkusu, gidecek bir yerin olmaması)

“Tabi baba evine dönünce, çocuk olunca maddi manevi yük oluyorsun. Ve küçük bir çocuk ve benim huzursuzluğum ona da yansıdı, o da huzursuz oldu. O da sıkıntı yaşadı, ağlamaları, saldırganlığı, hırçınlığı başladı. Ve ailemle çok yüz göz oldum bu konudan dolayı. Çocukla baba evine dönmek çok zor, onu biliyorum. Bir yük gibi hissediyorsun kendini onlarla iken işte böyle, evet sana karşı iyi niyetlidirler, onlar da zor dönemler içinden geçip yaşamışlardır. Ama sen kendini psikolojikmen öyle hissediyorsun. E diyorsun ki işte çocuğum bir parça fazladan ekmek yese acaba ailem laf eder mi ya da bir şey istese laf olur mu, ağlasa ya da bir şey fazla kullansa acaba işte sorun ederler mi diye kendin zaten düşünüyorsun bunları. Ama zor çocukla dönmek çok zor, çok büyük sıkıntı. Ailenle de çatışyorsun çocuğun için, onu koruma içgüdüsüyle. Ailenle de yüz göz olabiliyorsun bu konuda.” (K3, s.6; kod: kök aileye yük olma korkusu, boşanma sonrası aile yanına dönme endişesi)

“Ben çalışırken çocuğuma tek başıma bakabilecek miyim diye düşünüyordum, bunu sorun ediyordum. Bu yüzden kesin bir karar veremiyordum, kendime tam güvenemiyordum tek başıma çocuğa bakma konusunda. Bakıcılardan yorulmuşken tekrardan bakıcıya dönme konusu beni düşündürüyordu.” (K11, s.2; kod: çocuğa tek başına bakma endişesi)

“Ekonomik külfete tek başıma katlanmak zorunda kalacaktım. Çocuğun okul taksidi, çocuğun şusu, busu. Hepsini ben üstleniyorum ayrıca kirayı veriyorum. Hiçbir katkısı kalmadı, işler de eskisi gibi gitmemişti o dönemde.” (E1, s.5; kod: ekonomik sıkıntılara ilişkin endişe)

“Ama maddi manevi sıkılmam oldu. Duygusal her şeyini yaşadım. Ya da acaba ayrılmasam da çeksem mi diye düşündüğüm, kendi kendimle çok tartıştığım günler oldu. Sonra bir an geliyor iyi ki ayrılmışım diyorum. Kararsız oluyor insanoğlu.” (K2, s.4; kod: yanlış karar alma korkusu, ekonomik sıkıntılara ilişkin endişe)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, boşanma sonrası ekonomik, çocuk bakımı, aileye yük olma, mutsuz olma, eski eşin kötü durumda olması gibi konularda endişelerinin bulunduğu görülmektedir. Görüşmeler sonrasında özellikle

sosyoekonomik düzeyi düşük katılımcıların boşanma sonrası hayatlarını devam ettirme ve kök aile yanına yeniden dönmeye ilişkin kaygılarının olduğu görülmüştür. Katılımcıların sahip oldukları kaygıların ise evliliği sürdürmelerine ve boşanma kararını almalarını güçleştirdiğine neden olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmacının Gözlemleri

Bu başlık altında araştırmacının bulgulara ilişkin gözlem ve yorumlarına yer verilmiştir. Araştırmacı yapılan görüşmeler sırasında ve sonrasında; katılımcıların çoğunluğunun yapmış olduğu evlilikleri, “toplumsal bir basamak/geçiş”, “sıradaki yaşam görevi” olarak nitelendirdiklerini ve bu bakış açısıyla evlendiklerini gözlemlemiştir. Evlilik kararı alırken eşler arasındaki farklılıkların ve problemlerin ilk başta çok önemsenmediği, ilerleyen süreçte değişir görüşüyle hareket edildiği ve ilk başta evliliğin daha çok pozitif yaşantılardan oluşan bir birliktelik olarak tanımlandığı görülmüştür. Ancak ilerleyen süreçte olumsuz yaşantı ve sorunlarla karşılaşan katılımcıların evliliğin içinde negatif yaşantıların da var olduğuna dair bir anlayış geliştirdikleri ve evlilik kararı aldıkları zamanı daha bilinçsiz ve kendi ifadeleri ile “cahilce” buldukları gözlenmiştir.

Görüşmeler esnasında kadın katılımcıların kendilerini ve deneyimlerini daha rahat ifade ettikleri görülürken, erkek katılımcıların daha soyut ifadeler kullandıkları ve deneyimlerini paylaşmakta güçlük yaşadıkları fark edilmiştir. Benzer şekilde kadın katılımcıların yaşantılarını arkadaş çevreleri ile daha sık paylaştıkları; erkek katılımcıların ise deneyimlerini başkalarına anlatmamayı tercih ettikleri gözlenmiştir. Bu farklılığın değerlendirilmesinde toplumsal cinsiyet rollerinin ve içinde bulunulan kültürün etkisi olabileceği düşünülmüştür. Aynı zamanda araştırmacının cinsiyetinin de erkek katılımcıların kendilerini rahat ifade etmelerinde etkisinin olabileceği göz önüne alınmıştır. Araştırmacı bu nedenle, erkek katılımcılarla olan görüşmelerde katılımcı ifadelerini somutlaştırmak üzere görüşmeleri sürdürmüş, nesnel ve objektif bir tutumla katılımcıların kendilerini rahat bir şekilde ifade etmelerini teşvik edici bir yaklaşım benimsemiştir. Görüşmeye katılan kadın ve erkek katılımcıların büyük oranda cinsellik üzerine konuşmakta çekimser kaldıkları ve cinsellik konusunda “herkes ne yaşıyorsa”, “insanlar nasıl yaşıyorsa” gibi genelleyici ifadeler kullandıkları görülmüştür. Bu durumun ise içinde bulunulan kültürle ilişkili olabileceği düşünülmüştür.

Fiziksel şiddete uğrayan kadın katılımcıların, özellikle eğitim seviyesi ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olanların, maruz kaldıkları şiddeti anlatmakta zorlandıkları ve araştırmacı tarafından yargılanma noktasında endişe duydukları ve bu noktada açıklamalar yaptıkları görülmüştür. Örneğin aşağıda yer alan alıntı incelendiğinde, katılımcının şiddet varlığına rağmen ilişkiye devam etmesine dair açıklamaları görülmektedir:

“O süreçten sonra da bir şekilde kendini affettirmek için elinden geleni yaptı. Ve şöyle bunu nasıl kabul ettiniz diyeceksiniz belki. Bu başka bir şey. İlişkinin içerisinde olan bir şey. Evet, şiddetin hiçbir türüsü kabul edilemez şu an bile yaptığım şeyler hoş şeyler değil ama o anın durumu onun yaşadığı psikolojik durumu belki çok iyi anladığım için kendimce onu affetme bahanesi aradım ve buldum diye düşünüyorum. Buldum ve affettim ama hayat da şunu öğretiyor bir kere olan bir şey ikinciye de oluyor üçüncüye de oluyor.” (K8, s.6)

Görüşmelerin özellikle ilk başlarında katılımcıların daha kısa ve net cevaplar verdikleri fark edilmiştir. Bu durumun katılımcı ile araştırmacı arasındaki ilişki henüz oluşmadığı için meydana geldiği düşünülmüştür. Görüşmenin ilerleyen süreçlerinde ise, katılımcı ve araştırmacı arasında güvenin oluşması ile birlikte katılımcıların duygularını ve yaşantılarını daha detaylı bir şekilde ifade ettikleri görülmüştür. Aşağıda, katılımcıların görüşmenin ilerleyen süreçlerinde duygularını ve yaşadıkları incinmeleri ifade edişlerine ilişkin bir örnek görülmektedir:

“Çok güzel bir soru... (Ağlama). Neden ağlıyorum. Çünkü beklentiler çok farklı. Bizde şey var. Evlilik: bir kişiyle evlenirsin, onunla birlikte olursun, onun sözünden çıkmazsın, o seni çok sever, seni sahiplenir, çocuğun olur falan. Çok farklı şeyler hayal etmiştim ama hiç öyle olmadı. Yani beni çok seveceğini, gözünden bile sakınacağını, kimseye bakmayacağını, evine çok sadık olacağını, el bebek gül bebek olacağımı düşünmüştüm. Şımartılmak anlamında değil, sadece beni göreceğ gözleri, başka kimseyi görmeyecek. Çok sadık, evine bağlı bir insan olacağını düşünmüştüm ama ilk altı ayda o hayallerim suya düştü.” (K2, s.5)

Görüşmeler sonrasında katılımcılar ilk kez boşanma deneyimlerini bu şekilde birine ifade ettiklerini belirtmiştir. Katılımcıların bazıları bu görüşmenin kendisine iyi geldiğini ve yaşadığı süreci yeniden başka bir gözle gördüğünü ifade ederken; bazıları ise yaşadıkları olumsuzlukları anlatarak yeniden deneyimlediklerini belirtmiştir. Özellikle erkek katılımcıların yaşantılarını paylaşma noktasında zorluk yaşadıkları ve “bilmiyorum”, “galiba”, “bu kadar hatırlıyorum” gibi ifadeleri daha sık kullandıkları görülmüştür. Erkek katılımcıların ifadelerinden ise

sosyal destek anlamında deneyimlerini birileri ile paylaşma konusunda daha yalnız kaldıkları ve dolayısıyla boşanma deneyimlerini yeniden anlamlandırma noktasında güçlük yaşadıkları düşünülmüştür. Görüşmeler sırasında ve sonrasında, boşanma kararını kendisi alan katılımcıların boşanma sonrası süreçte daha iyi uyum sağladıkları görülürken, boşanma kararını kabul etmek durumunda kalan katılımcıların ise evliliğin bitmesine ilişkin ikircikli duygu ve düşüncelerinin bulunduğu gözlenmiştir. Araştırmacı görüşmeler sırasında uzun süre sorunlara maruz kalan ve bu sorunların değişmeyeceğine dair bir kararlılık geliştiren katılımcıların boşanma kararını almalarının kendileri için daha kolay olduğu ve boşanma sonrası süreçte daha kolay uyum sağladığı görülmüştür.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde görüşmelerden elde edilen verilerden içerik analizi sonucunda ulaşılan araştırma bulgularının tartışılması ve yorumlanmasına yer verilmiştir. Tartışma ve yorum, araştırmanın alt problemlerine yönelik olarak bulgularda yer verilen başlıklara uygun bir sıralama ile sunulmuştur. Araştırmada ele alınan tema ve alt temaların birbirleri ile ilişkili olma durumu göz önünde bulundurularak tartışma ve yorum alt başlıklara yer verilmeden, araştırmanın alt problemleri çerçevesinde bir bütün halinde sunulmuştur.

Araştırmanın Bulgularının Tartışılması

Evlilik sorunlarına ilişkin bulguların tartışılması. Bu araştırmanın birinci alt problemi boşanmış ebeveynlerin evlilik içinde yaşadıkları sorunlara ilişkin değerlendirmelerinin nasıl olduğunun incelenmesidir. Bu amaçla katılımcıların evlilik süresince yaşadıkları sorunlara ilişkin ifadeleri ele alınmıştır. Araştırma bulgularına göre katılımcılar evlilikten beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların beklentilerinin neler olduğu incelendiğinde ise; eşlerinden bekledikleri eş ve ebeveyn rolü beklentilerinin, romantizm ve cinselliğe ilişkin beklentilerinin ve aile finansına ilişkin beklentilerinin karşılanmamış olduğu görülmüştür. Uyar (1999) yapmış olduğu araştırmada katılımcıların evliliğe ilişkin beklentilerinin gerçekleşmemiş olmasının boşanma için bir gösterge olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Uyar (1999) çalışmasında katılımcılara eski eşlerinde hoşlanmadıkları özelliklerin var olup olmadığına dair sorular yöneltilmiş ve bu özelliklerin evlenince değişeceğine dair inançlarını sorgulamıştır. Araştırmanın sonuçlarında, kadın katılımcıların %86'sının ve erkek katılımcıların %78.8'inin bu soruya evet yanıtını verdikleri görülmüştür. İlişkinin en başından olumsuzlukların varlığına rağmen evlenmeyi ve ilerde değişir düşüncesiyle hareket etmeyi sağlıklı bir evliliğin inşası olarak nitelendiren Uyar (1999), katılımcıların bu beklentilerinin karşılanmamasının da boşanmayı tetiklediğini ifade etmektedir. Nitekim yapılan araştırmada da K11'in ifadesinde görüldüğü üzere "Eve gelen misafire ve yeni tanıdığı insanlara karşı çok sessizdi. Sessizliğinin çitası çok yükselmedi. Çevredeki insanlarla konuşması benim istediğim boyutta değildi. Ben daha konuşkandım. Şimdi buna önem veriyorum o zaman dikkat etmiyordum çok

fazla. Konuşma düzeyi artar diye düşündüm ama değişmedi.” katılımcıların evlenirken partnerlerinin olumsuz özelliklerine ve aralarındaki farklılıklara çok önem vermedikleri, ancak ilerleyen süreçte bu farklılıkların ilişkiden elde ettikleri doyumunu etkilediği görülmektedir.

Dyer (1962) evlilik rol beklentisini, evlilik ilişkisinde bir eşin partnerinden yapmasını istediği davranışlar ve nasıl davranmasını istediğine ilişkin düşünceleri olarak tanımlamaktadır. İlgili literatür incelendiğinde eşlerin rol beklentilerinin uyumlu olduğu ve karşılıklı birbirini tamamladığı sürece evlilik doyumunun ve eşler arası uyumun yüksek olduğu; aksi takdirde evlilikte sorunların ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Tarhan, 2011). Yapılan araştırmanın bulguları incelendiğinde, katılımcıların partnerlerinin eş ve ebeveynlik rol beklentilerinin karşılanmadığı ve bu nedenle ilişkide sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Katılımcıların söylemleri incelendiğinde, partnerlerinin sorumsuzca hareket ettiği, evliliğin sorumluluğunu alamadığı, ilgisiz davrandığı gibi ifadelerin tekrarlandığı dikkat çekmektedir. TAYA (2011) raporunda da en sık belirtilen boşanma nedeninin “sorumsuz ve ilgisiz davranma” olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırma sonuçları alanyazına paralel bir şekilde evliliklerde rol beklentilerinin karşılanmasının önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan yapılan araştırmanın bulgularına göre özellikle kadın katılımcıların ifadelerinde yer alan ev içi sorumlulukların paylaşılması noktasında yaşanan sıkıntılar dikkat çekmektedir. Köksal ve İlhan (2018) yaptıkları çalışmada rol beklentilerinin cinsiyete göre değiştiğini; kadınlarda daha çok eşitlikçi rol beklentileri bulunurken erkeklerin geleneksel rol beklentilerine sahip olduğunu bulmuştur. Yapılan çalışmada özellikle çalışan kadın katılımcılar (K5, K7 ve K9) ev içi görevleri tek başlarına yapıyor olmanın evlilik içinde kendileri için bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. TBNA (2014) raporunda da boşanma nedenlerinden ikisi, taraflardan birinin ev içi görev ve sorumlulukları yerine getirmemesi ve çocuk bakımında yeterli düzeyde ilgi göstermemesi olarak bulunmuştur. Özellikle ekonomik özgürlüğü bulunan kadınların eşitlikçi rol beklentilerinin karşılanmamasının boşanma nedeni olarak değerlendirilmesinde, Kağıtçıbaşı'nın (1996) da belirttiği üzere toplulukçu kültür özellikleri taşıyan Türkiye’de bireylerin ilişkisellik seviyelerinin değişmeden bireyci değerlerin artış göstermesinin etkili olabileceği düşünülmüştür. Benzer bakış açısıyla, Cohen ve Finzi-Dottan (2012) yaptıkları çalışmada boşanmış bireylerin boşanma nedeni olarak geçmişe kıyasla

daha çok ilişkisel ve bireyci değerlerle ilişkili faktörleri ifade ettikleri görülmektedir. Amato (2010) da eşler arasındaki zayıf iletişim, sevgi kaybı, duygusal sorunlar, kadın ve erkek rolleri, eşlerin sorumsuz davranması gibi nedenlerin evlilikte çatışmalara neden olduğunu ve bu tür sorunların bireylerin boşanmalarına neden olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırma bulgularında da alanyazına paralel bir şekilde katılımcıların yaşadıkları sevgi eksikliği, ilişki içinde yalnız hissetme gibi duyguları, partner ile iletişim kuramama ve paylaşımında bulunamama, eşin ilgisizliği gibi sebepler evlilik sorunları olarak görülmektedir.

Yapılan araştırmanın dikkat çeken bir diğer noktası ise evlilik ilişkisindeki beklentilerin cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillendiği ve partnerlerinin beklentilerini karşılama noktasında sorun yaşayan katılımcıların yaşadığı zorluklardır. Örneğin E1 evlilik ilişkisinde kendisinden beklentileri şu şekilde ifade etmektedir: “O zamanlar çok derse giriyordum. Seksen saat derse giriyordum haftada. Gözümü açamıyordum artık uykusuzluktan, bir yandan da bir sürü ödevim var. Ev alıyoruz, onun taksiti var, araba alıyoruz lüks onun taksiti var falan. Hem az çalış, hem çok kazanalım, ihtiyacımız da olmasın, hem iyi aile babası ol, çocuğunun ödeviyle şusuyla busuyla ilgilen, hem iyi damat ol, haftada bir annelere gidelim, C şehrine pek gitmeyelim, bayramda tatile gidelim, her bayramda babanlara gidiyoruz, ne gerek var biz tatil yapalım...” Katılımcılardan K5 ise partnerinin kendisinden beklentilerini ve evlilik içindeki sorumluluklarını “Evde yardım eden hiç kimsem yok ve ben bunları bir çocukla yapmaya çalışıyorum. Ve bunlar ağır gelmeye başladı. Yani beklentileri benden eşittir hem anne hem eş hem kendi annesi gibi bir anne olmamı bekliyordu. Bir gömleğini aradığı zaman bu niye yıkanmadı diye çok rahat sorabiliyor, bu neden ütülenmedi diye çok rahat sorabiliyor. Aklınıza gelebilecek her anlamda bütün sorumluluk bana ait.” cümleleri ile ifade etmektedir. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, evlilik ilişkisinde eşlerin birbirlerinden cinsiyet rollerine göre beklentilerinin bulunduğu ve bu beklentilerin fazla olduğu zaman da kişi üzerinde bir baskı oluşturduğu söylenebilir.

Evlilik ilişkisinde uyumu belirleyen en önemli etmenlerden biri de cinselliştir. Canel (2007) eşler arasındaki cinsel birliktelik sıklığının ve niteliğinin eşlerin beklentileri ile örtüşüp örtüşmemesinin evlilik doyumunu büyük ölçüde etkileyen bir faktör olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda taraflar arasında bulunan sağlıklı cinsel iletişim ve cinsel doyumun, bireylerin birbirlerine karşı bağlılık ve sevgilerini

de artıracığını belirtmektedir. Öte yandan Bozdemir ve Özcan (2011) cinsel yaşantılarında sorunlar yaşayan bireylerin evlilik ilişkilerindeki doyumun ve aldıkları hazzın azalacağını ifade etmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmanın sonuçları incelendiğinde, katılımcıların cinsel anlamda beklentilerinin karşılanmamış olduğu ve aralarındaki cinselliğin kendileri için doyum verici olmadığı görülmektedir. Kadın katılımcıların ifadeleri incelendiğinde cinselliğin evlilikte bir görevmiş gibi algılandığı, cinselliğe dair yeterli bilgilerinin bulunmadığı; erkek katılımcıların ifadeleri incelendiğinde ise partnerlerinin cinsel açıdan isteksiz ve cinsel konularda bilinçli olmadıklarına dair ifadeleri dikkat çekmektedir. Aynı zamanda katılımcıların eski eşleri ile cinsel konuları rahatça konuşamadıkları, var olan sorunların ifade edilmek yerine bastırıldığı görülmektedir. Nitekim Gülsün, Ak ve Bozkurt (2009) özellikle doğu toplumlarında cinselliğin haz odaklı olduğu durumlarda kötü algılanırken üreme odaklı olduğunda kutsal olarak ifade edildiğini ve cinselliğe ilişkin var olan tabular, olumsuz düşünce ve inançlar nedeniyle cinselliğin bir çatışma olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla araştırma sonuçlarında görülen kadınların cinselliğe dair yeterli bilgi sahibi olmama ve cinselliğin eşler arasında konuşulamama durumunun, içinde bulunulan kültürle ilişkisi olduğu ifade edilebilir.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların gerek sevgi ve bağlılık noktasında gerekse cinsel boyutlarda partnerleri ile aralarındaki paylaşımın azalmasının ve bu durumun uzun süre devam etmesinin bireyler üzerinde kümülatif bir etki oluşturarak katılımcıların mutluluk seviyelerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Crabtree, Harris, Bell, Allen ve Roberts (2018) yaptıkları araştırmada sevgi ve mutluluğun evli bireyler için evliliği sürdürme konusunda önemli iki etmen olduğunu ancak tek başına sevginin yeterli olmadığını ve bireylerin uzun süre mutsuz kaldıklarında boşanmayı düşündükleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırmanın sonuçlarına paralel bir şekilde yapılan araştırma sonuçlarında da uzun süreli huzursuz aile ortamının ve bireylerin evlilik içinde mutlu olmayacaklarına ilişkin geliştirdikleri düşüncelerin boşanma nedeni olarak ifade edildiği görülmüştür.

Yapılan araştırmanın bulguları ele alındığında, aile ekonomisi alt temasında kadın katılımcıların partnerlerinin işsiz olmasının aile içinde bir sorun oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Alanyazında yer alan araştırmalar incelendiğinde,

işsizlik hem genel bir ekonomik sorun olarak değerlendirilirken hem de bir evlilik sorunu ve boşanma yordayıcısı olarak ele alınmaktadır. İşsizliğin birey üzerinde depresyon, kaygı, intihar gibi olumsuzluklara neden olabileceği, bu olumsuzlukların aile yaşantısına aktarılabilmesi ve dolayısıyla işsizliğin boşanma nedeni olarak değerlendirilebileceği ifade edilmektedir (Bayrak, 2019; Topbaş ve Kurt, 2007). Bu doğrultuda araştırma bulguları incelendiğinde, kadın katılımcıların partnerlerinin yaşadığı işsizlik ve ekonomik sorunların evlilik içinde bir çatışmaya neden olduğu görülmektedir.

Evlilik uyumu ile ilgili yapılan çalışmalarda ele alınan önemli bir konu da tarafların çatışma çözme süreçlerinin nasıl olduğudur. Nitekim Adler-Baeder, Higginbotham ve Lamke (2004) yaptıkları çalışmada ilişki içerisindeki çatışma sıklığı ve sayısından ziyade çiftin çatışmayı çözme noktasında nasıl hareket ettiklerine vurgu yapmışlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde tehdit ve zorlama, katı ve esnek olmayan tutum, boyun eğme davranışı, aşağılama, suçlama, konuşmama, konuşmayı reddetme, hakimiyet kurma odaklı yaklaşım gibi yıkıcı çatışma yönetimi davranışlarının bireylerin evlilik uyumlarını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Adler-Baeder, Higginbotham ve Lamke, 2004; Buluş ve Bağcı, 2016; Greef ve Bruyne, 2000; Karadağ, 2015). Yapılan araştırmada katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, partnerleri ile gerek ev içi gerekse ilişkisel yaşantılarına dair yaşadıkları problemler üzerine konuşamadıkları, tartışma sırasında katılımcıların boyun eğme davranışı gösterdikleri ve dolayısıyla etkili çatışma çözme becerileri noktasında sorun yaşadıkları görülmektedir. Bu durumun da bireylerin evlilik doyumlarını düşüreceği, çatışma çözememe, eşler arasındaki empati eksikliği, tartışmalarda uzlaşmama gibi süreçlerin devam etmesi ile birlikte eş tükenmişliğinin ortaya çıkabileceği ve dolayısıyla tüm bu yaşanan olumsuzlukların ve iletişimsizliğin katılımcılar tarafından boşanma nedeni olarak değerlendirildiği ifade edilebilir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre katılımcıların gerek fiziksel gerek psikolojik gerekse cinsel şiddete maruz kaldıkları ve evliliklerine aile içi şiddetin var olduğu görülmektedir. Özellikle kadın katılımcıların ekonomik bağımsızlaşmasının engellenmesi, cinsel birlikteliğe zorlanması, küçük düşürülme, aşağılanma, partnerinden dayak yeme, evden kovulma, kısıtlı para verme, aile gelir gideri konusunda bilgi vermeme, şiddet baskısını üzerinde hissetme gibi şiddet türlerini

ifade ettikleri gözlenmiştir. Öte yandan erkek katılımcıların ise saç yolma, iftiraya uğrama, evden atılma, çocukları ile görüştürülmeme, haksız bir şekilde evden uzaklaştırma cezası uygulanması, kök aileden izole edilme gibi fiziksel ve psikolojik şiddet türlerine maruz kaldıkları görülmüştür. TAYA (2011) raporuna göre kadınların %17'sinin dayak ve kötü muamele nedeniyle boşanırken erkek katılımcıların hiçbiri boşanma sebebi olarak dayak ve kötü muameleyi ifade etmemiştir. Günindi Ersöz (2011) özellikle ataerkil özellikler taşıyan toplumlarda aile içi şiddetin “kol kırılır yen içinde kalır” görüşü çerçevesinde gizlendiği ve şiddet varlığına rağmen kadınların evliliği sürdürdüklerini; ancak ekonomik bağımsızlığı olan kadınların eskiye kıyasla daha rahat şekilde boşandıklarını ifade etmektedir. Nitekim yapılan araştırma sonuçlarına göre ekonomik bağımsızlığı bulunan kadınların aile içi şiddete daha az maruz kaldıkları ve bu şiddet varlığını boşanma nedeni olarak değerlendirdikleri gözlenirken; sosyoekonomik düzeyi düşük ve ekonomik geliri bulunmayan kadınların daha çok şiddete maruz kaldıkları görülmüştür. Adak (2013) ise aile içi şiddetin kadınsılaştırılmasının şiddet kurbanı erkeklerin görünmez olmasına neden olduğunu ve partnerlerinden şiddet gören erkeklerin de var olduğunu, madalyonun öteki yüzünün de araştırılmasının önem arz ettiğini ifade etmektedir. Nitekim yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde erkek katılımcıların da psikolojik, ekonomik ve fiziksel anlamda şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Erkeğe yönelik şiddete ilişkin alanyazın incelendiğinde ise bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın var olduğu ve çalışmaların bulgularının gerçeği ne düzeyde yansıttığına ilişkin bir belirsizliğin bulunduğu görülmektedir. Adak (2013) bu durumun yapılan çalışmaların sadece hastane ve polise başvuran erkekler üzerinden yapıldığını, şiddete maruz kalan erkeklerin bunu gizleme veya ifade etmeme durumlarının olabileceği ile ilişkilendirmiştir. Öte yandan erk kavramının ön plana çıktığı, “erkek olma” kavramına çok fazla vurgu yapıldığı bir kültürde erkeklerin partnerleri tarafından maruz kaldıkları şiddeti ifade etmelerinin de zor olabileceği düşünülebilir.

Araştırmada ele alınan bir çatışma türü de kök aileye ilişkin sorunlardır. Kök aile ile sınır belirleyememe ve kök aileye dair olumsuz tutumların katılımcılar tarafından boşanma nedeni olarak değerlendirildiği bulunmuştur. TÜİK (2016) boşanma nedenleri verilerine göre boşanma sebebi olarak partnerin aile üyelerine saygısız davranması %24 oranla erkeklerde, %24,6 oranında kadınlarda ifade

edilmiştir. Aynı zamanda partnerin ailesinin evliliğe müdahalesi erkek katılımcılarda %24,5 oranda ifade edilirken kadınlarda %20,8 oranda belirtilmiştir. Kızmaz ve Altuğ (2019) yaptıkları araştırma sonucunda ebeveynlerin aile içine müdahalesinin eşleri olumsuz bir şekilde etkilediği ve özellikle eşler arasında çatışmaya ve boşanma eğilimine neden olduğu görülmüştür. Nitekim yapılan araştırmanın bulgularına göre partnerlerinin kök aile ile sınır belirleyemediği durumlarda aile içinde çatışmaların ortaya çıktığı, ebeveyn müdahalelerinin ekonomik, ilişkisel, çocuk yetiştirme gibi pek çok boyutta olabildiği bulunmuştur. Özellikle erkek katılımcıların partnerlerinin, ebeveynlerine olumsuz ve negatif bir tutumla yaklaşmalarını sorun olarak algıladıkları ve eşlerinin kök aileleri ile sağlıklı sınırlar belirleyememelerinin gerek bireysel gerek çift ilişkileri için büyük bir problem haline geldiği görülmüştür. Markus ve Kitayama (1991) insanların çevrelerini algılama ve yorumlama biçimlerinde kültürel etmenlerin etkili olduğunu ve bu kapsamda bağımsız ve karşılıklı-bağımlı olmak üzere iki çeşit benlik kurgusunun bulunduğunu savunmuşlardır. Bireylerin kendini başkalarından ve toplumdan ayrı bir şekilde algıladığı bağımsız benlik kurgusu bireyci kültürlerle; bireylerin kendilerini başkaları ile olan ilişkileri kapsamında değerlendirdiği karşılıklı-bağımlı benlik kurgusunun ise toplulukçu kültürlerle ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Brewer ve Chen, 2007; Markus ve Kitayama, 1991). Daha çok toplulukçu kültür özellikleri taşıyan bir kültürde, kadınların daha çok karşılıklı-bağımlı benlik kurgularının var olduğu görülmektedir (Gezici ve Güvenç, 2003). Dolayısıyla kök aileleri ile sağlıklı sınırlar geliştirme konusunda yaşanan problemlerin benlik kurguları ile ilişkili olabileceği düşünülebilir. Benzer bakış açısıyla Bowen (1978) benliğin farklılaşması kavramında bireylerin kendilerini duygusal ve bilişsel boyutlarda kök ailelerinden ayrı bir şekilde algılamasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre benlik farklılaşmasının cinsiyete göre değiştiği, erkek katılımcıların daha yüksek benlik farklılaşma puanlarına sahip oldukları ve benlik farklılaşmasının yüksek olduğu evli bireylerin çift uyumlarının da daha yüksek olduğu görülmektedir (Kalkan, 2018; Polat ve İlhan, 2018). Bu bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmanın sonuçları değerlendirilirse, evlilik sorunu olarak partnerinin kök ailesi ile sağlıklı sınır belirlememesi olarak belirten katılımcıların evlilik doyumlarının düşük olmasının, partnerlerinin ve kendilerinin düşük benlik ayrışmasına sahip olmaları ile ilişkili olabileceği düşünülebilir.

Araştırmanın evlilik sorunlarına dair bulguları bütüncül bir şekilde ele alındığında özellikle sosyoekonomik düzeyi yüksek katılımcıların daha çok bireyci kültür değerleri ile evliliklerine yaklaştıkları ve boşanma nedeni olarak sevgisizlik, iletişim eksikliği, cinsel uyum sorunları gibi ilişki faktörleri ifade ettikleri görülmektedir. Öte yandan sosyoekonomik düzeyi düşük ve ilişkisellik düzeyleri yüksek katılımcıların ise evlilik ilişkilerinde yaşadıkları problemlerin aldatma, psikolojik ve fiziksel şiddet varlığı, kök aileye ilişkin sorunlar, ekonomik sıkıntılar ve işsizlik olduğu görülmektedir. Kaya (2016) yapmış olduğu çalışmada boşanmış kadın ve erkek katılımcıların ekonomik düzeylerini göz önüne alarak boşanma nedenlerini incelemiştir. Bu araştırma sonucunda sosyoekonomik düzeyi yüksek katılımcıların başka birine aşık olma, partnerlerin kişisel uyum ve benzerliği, cinsel doyum elde edememe gibi kişisel duygu ve isteklere ilişkin olduğu bulunmuştur. Sosyoekonomik seviyesi orta düzeyde yer alan katılımcıların ise daha çok güvensizlik, kıskançlık, aldatılma ve kök aile ile ilişkili sorunları boşanma nedeni olarak ifade ettikleri görülmüştür. Gelir düzeyinin azalması ile birlikte şiddetli geçimsizliğin ortaya çıktığı, maddi sorunların daha çok gündeme geldiği bulunmuştur. Benzer şekilde De Graff ve Kalmijn (2006) de yaptıkları çalışma sonucunda boşanma eşiği yüksek evliliklerde şiddet varlığının da arttığını ve daha problematik evlilik sorunlarının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla yapılan araştırmanın bulguları bu bilgiler doğrultusunda değerlendirildiğinde, özellikle boşanma kararı almakta güçlük çeken katılımcıların boşanma eşiğinin yüksek olduğu ve dolayısıyla fiziksel şiddet, aldatılma, ekonomik sorunlar gibi boşanma nedenlerini daha sık ifade ettikleri düşünülebilir.

Boşanma kararına ilişkin bulguların tartışılması. Bu araştırmanın ikinci alt problemi boşanmış ebeveynlerin boşanma kararına ilişkin yaşantılarını değerlendirmeleridir. Araştırmanın boşanma kararına ilişkin bulguları incelendiğinde, katılımcıların boşanma kararına çocuklarının yaklaşımına ilişkin gözlemleri incelendiğinde; evlilik içi problemlere şahit olan çocukların boşanma süreci ve sonrasında ebeveyne destek olduğu görülmüştür. Öte yandan özellikle yaşı küçük çocukların boşanma kararına üzüldükleri, ebeveynlerinin yeniden birleşme imkânlarının olup olmadığını sorguladıkları görülmüştür. Ayrıca çocukların boşanma sonrasına ilişkin korku ve endişelerinin de bulunabildiği, özlem, korku, endişe, öfke gibi tepkiler verdikleri görülmüştür. Türkarlan (2007)

boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmasında boşanma kararına çocukların üzüntü, öfke, korku, barışma arzusu gibi tepkiler verdiklerini belirtmiştir. Sancaklı (2014) ise boşanmış anne ve çocukları ile yürüttüğü araştırmada çocukların ebeveynlerinin yeniden birleşmelerini arzu ettiği ve boşanmanın çocuk ve ebeveyn arasında çok açık bir şekilde konuşulmadığını bulmuştur.

Yapılan araştırmanın bulgularında boşanmış ebeveynlerin ve boşanmış kadın katılımcıların, aile içi şiddet görmelerine rağmen ilişkilerini sürdürdükleri görülmüştür. Boşanma kararının alınmasında zorlaştıran etmenler bulguları göz önüne alındığında çevresel baskılar, çocuk sahibi olma ve ilişkiye yapılan yatırımlar alt temaları altında değerlendirilen toplumsal baskı, çocuğun geleceğine ve ebeveyni ile iletişimine dair duyulan endişeler, sorunların değişeceğine ilişkin duyulan umut ve sorunların çözülmesi için yapılan yatırımın bireylerin boşanma kararını almalarında etkili olduğu görülmüştür. Bulut (2008) kadınlarda boşanma ile kültür arasındaki ilişki üzerine yapmış olduğu çalışmada, çoğunlukla üniversite mezunu ve çalışan kadınların, evliliklerinde duygusal ve fiziksel şiddete uğradıklarını; şiddet varlığına rağmen yaşanan sıkıntıların düzeleceği düşüncesi, çocuklarının geleceğine dair duydukları endişeler ve toplumsal baskı gibi etmenler nedeniyle boşanma kararını geciktirdikleri bulunmuştur. Dolayısıyla Bulut'un (2008) yapmış olduğu çalışmanın bulguları ile araştırmanın bulguları paralellik göstermektedir.

Katılımcıların meslekleri göz önüne alındığında iki kadın katılımcının (K2 ve K3) bir iş sahibi olmadığı; diğer katılımcıların ise öğretmen, öğretmen, hekim gibi çeşitli meslekleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerinin ilkökul seviyesinden doktora seviyesine çeşitlilik arz ettiği; katılımcıların çoğunluğunun lisans ve lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu görülmektedir. TÜİK (2018) boşanma istatistikleri incelendiğinde, boşanma sayıları kadınların eğitim seviyelerinin artması ile paralellik göstermektedir. Carter ve McGoldrick (2000) boşanma oranlarının eğitim seviyesi ve sosyoekonomik düzeyi yüksek kadınların, düşük eğitim seviyesi ve sosyoekonomik düzeyi olan kadınlara oranla daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Üçler ve Kızılkaya (2014) kadınların istihdam oranları ile boşanma oranları arasında bir ilişki olduğunu, çalışan kadınların az sayıda çocuk sahibi olmak istediklerini ve daha kolay bir şekilde boşanma kararını aldıklarını belirtmektedir. Nitekim bu çalışmaya katılan kadın

katılımcılar incelendiğinde iki kadın katılımcının iş sahibi olmadığı; diğerlerinin bir iş sahibi oldukları ve ortalama ve üstünde maddi gelirlerinin olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların ifadeleri incelendiğinde ise, ekonomik bağımsızlık boşanma kararı alırken kendilerini daha yetkin ve özgüvenli hissetmelerini sağlayan bir etmen olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bir iş sahibi olmayan ve maddi geliri bulunmayan katılımcıların, boşanma kararı alırken boşanma sonrasında ekonomik geçim, maddi sorunlar, aile evine yeniden dönme gibi konularda kaygılarının olduğu görülmektedir. Can ve Aksu (2016) ailesinden maddi destek bulamayan ve bir ekonomik güvencesi olmayan kadınların mutsuz olsalar dahi evliliği sürdürdükleri ve boşanma kararı almakta güçlük yaşadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla kadınlar için ekonomik özgürlüğün boşanma kararı alma noktasında önemli bir belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Karakaya (2018) kadınların boşanma kararı almalarını geciktiren ve zorlaştıran faktörleri; çocuğu tek başına büyütmeyle dair endişe, ekonomik anlamda yetersizlik hissetme ve toplumda var olan “boşanmış kadın” etiketlemesinden korkma olarak ifade etmiştir. Boşanma kararı alırken kadınların sorunu çözmeye çalıştıkları ancak bu çözüme deneyimlerinde yalnız kaldıkları, başarısız ve etkisiz çözümlerden ardından kendilerini güçlü hissedene kadar boşanma kararını almayı geciktirdikleri bulunmuştur. Alanyazına paralel bir şekilde yapılan araştırma sonuçları incelendiğinde, özellikle kadın katılımcıların çocuğu ebeveynlerden uzaklaştırma, tek başına sorumluluk alabilme, maddi anlamda yetersizlik ve toplumsal baskı gibi faktörlerin etkisi ile boşanma kararını almakta güçlük yaşadıkları görülmüştür. Özellikle kendine yetebildiğini düşünen ve özgüvenli hisseden kadınların boşanma kararını daha kolay bir şekilde aldıkları bulunmuştur. Dolayısıyla ekonomik anlamda bağımsız olma ve tek ebeveyn aile yaşantısının sorumluluğunu alma gibi faktörlerin, kadın katılımcıların daha özgüvenli hissetmelerinde etkili olduğu ve böylece boşanma kararını bu yetkinlik çerçevesinde verdikleri ifade edilebilir.

Katılımcıların velayete sahip olma durumu incelendiğinde, katılımcıların onunda velayet kendisinde, yedisinde eski eşinde, iki katılımcıda ortak velayet bulunmakta iken bir katılımcının (K11) çocukları boşanma sürecinde 18 yaş üzerinde olduğu için velayet söz konusu olmamıştır. K6 (ortak velayet) ve K11 hariç, kadın katılımcıların tamamının velayete sahip olduğu; erkek katılımcılarda

ise E2 (ortak) ve E4 (kendisinde) hariç, çocuğun velayeti eski eşindedir. Nitekim TÜİK (2019) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri incelendiğinde, annenin velayetine verilen çocuk oranının %76 iken babanın velayetine verilen çocuk oranı ise %24'tür. Araştırmaya katılan katılımcılarda da çocuk velayetinin daha çok kadınlarda olduğu görülmektedir. İstatistiklere paralel bir şekilde Atila Demir ve Genç Çelebi (2017) boşanma sonrası velayetin daha çok kadına verildiğini ifade etmektedir. Örüğn ve Feyzioğlu (2011) ise bu durumun toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında değerlendirildiğini, dolayısıyla çocuk bakımı ve yetiştirilmesinden daha çok annenin sorumlu olduğu görüşünün hakim olduğunu belirtmektedir. Velayetin tek ebeveyne verilmesinin yanı sıra müşterek/ortak velayet ile birlikte çocuğun iki ebeveyni ile de ilişkisinin sürdürülmesi ve her iki ebeveynin çocuğun hukuksal süreçlerinde yer alması sağlanmaktadır. Ancak Aydın, (2009) ortak velayet uygulamasının sorunsuz bir şekilde sürdürülmesinin boşanmış bireylerin boşanma sonrası ilişkilerine ve anlaşma düzeylerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim araştırmaya katılan katılımcılardan ortak velayete sahip olan bireyler bulunmakta ve bu bireylerin boşanma sonrası eski eşleri ile bir arkadaşlık geliştirmiş oldukları görülmektedir. Buradan hareketle, katılımcıların çocuklarının velayetleri büyük oranda kadınlarda bulunmakta iken ortak velayete sahip olma noktasında boşanmış bireylerin eski eşleri ile aralarındaki ilişkinin niteliğinin ve boşanma sürecini sağlıklı bir şekilde yönetmelerinin önemli olduğu ifade edilebilir.

Yapılan çalışmanın bulgularına göre çocuk sahibi olmak boşanma kararı alma sürecinde katılımcılar için hem zorlaştırıcı hem de kolaylaştırıcı bir faktör olarak ifade edilmiştir. Velayete sahip olan (genellikle kadınlar) katılımcıların boşanma kararı alırken çocuklarının diğer ebeveyn olmadan büyümelerine ilişkin endişelerinin bulunduğu ve tek başlarına çocuk büyütme sorumluluğunun kendileri için güçlük oluşturduğu görülmüştür. Velayete sahip olmayan (genellikle erkekler) katılımcıların ise çocuktan uzak kalma ve çocuk ile yapılan paylaşımın azalmasına ilişkin endişelerinin bulunduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda gerek kadın gerek erkek katılımcıların çocuklarının boşanmadan olumsuz bir şekilde etkileneceğine dair korkularının bulunduğu ve bu korku ve endişelerin ise boşanma kararını alma noktasında zorlaştırıcı bir rol oynadığı görülmüştür. Leopold ve Kalmijn (2016) çocuk varlığında boşanma kararı almanın bireyler için daha zor olduğunu ve bu zorlukların da bireylerin iyilik hali üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu ifade

etmektedir. Aynı zamanda boşanma kararı alma sürecinde çocuk varlığının bireyleri farklı şekillerde etkilediğini belirtmektedirler. Bunlardan birincisi, velayeti almak isteyen tarafın ebeveynlik sorumluluklarında bir artışın olması ve dolayısıyla bu durumun da birey üzerinde bir stres oluşturmasıdır. İkinci olarak, boşanma sonrası çocuğun iyilik haline dair endişe duymanın da boşanma kararı alma sürecinde bireyler için önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir. Üçüncü bir neden ise çocuk varlığında boşanma sonrası diğer ebeveyn ile iletişime geçmek durumunda kalmaları ve bu durumun da evlilikte var olan çatışmaların ve sorunların sürekli bir şekilde gündeme gelmesinde etkili olmasıdır. Çocuksuz çiftlerin boşanmasında boşanmaların daha “temiz” ve “sorunsuz” olduğu; ancak çocuk varlığında eski eş ile kurulan iletişimin bireyler üzerinde olumsuz etkisinin olabileceği ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra özellikle kadınların çocuk varlığında ekonomik olarak zorluk yaşama, erkeklerin ise günden güne çocukları ile kurdukları iletişimin azalmasına dair kaygılarının olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla alanyazına paralel bir biçimde araştırma sonuçları çerçevesinde; velayeti alan bireyler için ekonomik yetersizlik, çocuğun iyilik haline ve çocuğu diğer ebeveyn olmadan büyütmeyle ilişkin endişelerin ortaya çıkması; velayeti almayan bireyler için çocuğa özlem duyma, çocuk ile iletişimin azalması gibi sorunların boşanma kararı alma sürecinde zorlaştırıcı bir etki oluşturduğu ifade edilebilir.

Boşanmış babalar ile yapılan araştırmalar sonucunda velayetin annede olduğu durumda çocuğa özlem duyma, çocuklarla yeteri kadar zaman geçiremememe, çocuklarla seyrek erişim veya erişimin olmaması, çocukların hayatında yeteri kadar yer alamama, çocuğun özel günlerinde ve etkinliklerinde bulunamama gibi konularda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir (Aktaş, 2018; Dudley, 1991; Leopold ve Kalmijn, 2016; Thompson, 1994). Bu sorunlara ek olarak boşanmış erkek katılımcıların ifadelerinde, nafaka verme, maddi-manevi tazminat gibi mahkeme süreçlerinin de kendileri için bir problem olduğu ve boşanma kararı alma sürecinde zorlaştırıcı bir etmen olarak rol oynadığı ifade edilebilir.

Yapılan araştırma sonucunda alanyazına paralel bir şekilde; katılımcıların çocuğun boşanma sonrası iyilik halinin olumsuz etkilenip etkilenmemesine, kök ailenin yaklaşımına, yalnız kalma, partner kaybı, mahkeme süreçleri ve ekonomik sıkıntılara dair endişelerinin var olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra

katılımcıların yanlış karar verip vermeme, alınan karardan sonrasında mutsuz olma ve boşanma sonrası partnerin hangi koşullarda olacağı gibi konularda da kaygılarının bulunduğu görülmektedir. Nitekim boşanma kararı önce bilişsel düzeyde ortaya çıkan ve bireyleri duygusal ve psikolojik olarak etkileyen çoğunlukla zorlayıcı bir süreçtir. Bireylerin yanlış karar verme ve verdikleri karardan mutsuz olmalarına dair kaygılarının evliliği sonlandırma sorumluluğunu almaları ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Benzer bakış açısıyla boşanma kararı alan katılımcıların boşanma sonrası eski eşin kötü bir koşulda olması veya kendine zarar vermesi gibi ihtimallerden kendisini sorumlu hissedeceğine dair algısının boşanma kararı alma sürecinde zorlaştıran bir etken olduğu ifade edilebilir.

Yapılan araştırmanın sonuçlarında katılımcıların boşanma kararını alma süreçlerinde zorlaştıran bir faktör olarak gerek kök aile ve birincil ilişkilerin baskısı gerekse toplumsal baskının önemli olduğu görülmüştür. Katılımcıların insanların kendi yaşantılarını sorgulayacaklarını düşündükleri, “boşanmış bir kadın/erkek” etiketi ile yaşama devam etmenin kendileri için zor olacağı, aynı zamanda çocuklarının “boşanmış aile çocuğu” olarak görülmesini istemedikleri bulunmuştur. Bunların yanı sıra boşanmanın bir başarısızlık olarak algılandığı ve bu algı ve baskıların ise bireyin boşanma kararı alma sürecinde etkili olduğu görülmüştür. Nitekim alanyazında yer alan araştırmalarda, boşanmış kadınlar için “dul kadın” ve “boşanmış kadın” algısının bulunduğu, “yuvayı dışı kuş kurar” mantığı ile yaklaşıldığı için evliliği bitirmenin kadınlar için bir başarısızlık olarak lanse edildiği görülmektedir (Karakaya, 2018; TBNA, 2014). Bunların yanı sıra Bulut (2008) yaptığı araştırma sonucunda boşanmış kadınların boşanma sonrası kontrol edilmeleri gerektiğine dair bir inancın var olduğunu ve dolayısıyla kök ailelerinin boşanmış kadınlar üzerinde bir denetim kurduklarını bulmuştur. Özellikle kültürel değerlerin neden olduğu toplumsal baskıların, boşanmış kadınlara yönelik var olan kalıp yargıların ve kök aile denetiminin kadınlar üzerinde bir baskı oluşturduğu ve boşanma sonrası hayatlarını olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade etmiştir. Toplumsal gelenekte evlenme ve evliliği sürdürme konusunda var olan güçlü normların ise kadınlarda fiziksel ve psikolojik şiddet varlığına rağmen evliliği devam ettirmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Nitekim yapılan araştırmanın sonuçları da alanyazına paralellik göstermekte ve özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük kadın katılımcıların kök aile baskısı ve denetiminin yanı sıra boşanma

sonrası karşılaşacaklarını düşündükleri toplumsal baskı boşanma kararını vermelerini zorlaştırmaktadır. Öte yandan kadın katılımcılara benzer şekilde erkek katılımcıların da toplumsal baskı ve kök aile yaklaşımına ilişkin endişelerinin bulunduğu görülmektedir. Aktaş (2018) boşanmış erkeklerle yaptığı araştırmanın bir bulgusu olarak, boşanmış erkeklerin özellikle eski eşiyle sahip olduğu ortak sosyal çevrenin boşanma sonrasında kendisine ön yargıyla yaklaşmasından ötürü sorun yaşadıklarını ve bazıları ile iletişimi kestiklerini bulmuştur. Ek olarak, boşanmış erkekler boşanma sonrası, evli arkadaşları ile eskisi gibi görüşemediklerini, bu durumdan mahcubiyet hissettiklerini ve boşanma sonrası daha içe kapanık bir hale geldiklerini belirtmiştir. Boşanmış kadınlara karşı yapılan toplumsal etiketleme ve damgalamalar boşanmış erkekler için de yapılmakta; boşanmış erkeklerin “hatalı, güvensiz ve başarısız oldukları”na ilişkin bir algı oluşmaktadır. Araştırmaya katılan erkek katılımcıların ifadeleri incelendiğinde özellikle boşanma sonrası kendilerinin “kim bilir ne hata yaptı?” algısıyla karşılaşacaklarına ilişkin endişelerinin olduğu ve toplumdaki bu algıların ise yeniden evlenme sürecinde kendileri için sorun olacağına dair korkularının bulunduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra hem erkek hem kadın katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, çevrelerinde bulunan insanların kendi yaşantıları hakkında konuşacaklarına ve kendi boşanma deneyimlerini sorgulayacaklarına ilişkin bir korkunun da var olduğu görülmektedir. Bu sorgulama ve bireyler üzerinde oluşan göz ve söz baskısı Şerif Mardin’in “mahalle baskısı” kavramı ile açıklanabilir. Mahalle baskısı kavramı normlardan sapma durumlarında bireylerin somut ve soyut bir düzlemde karşılaştıkları, göz baskısı ve söylem denetimi ile ortaya çıkan, bireyler üzerindeki olumsuz baskı olarak ifade edilebilir (Çakır, 2008). Dolayısıyla boşanmış bireylerin giydikleri kıyafetler, kimlerle nasıl konuştukları, akşam kaçta eve geldikleri veya evlerine gelen insanların kim olduğuna ilişkin toplumdaki bireylerin gözlem yapmalarının, söylemlerde bulunmalarının veya bu ihtimallerin gerçekleşme olasılığının birey üzerinde bir baskı oluşturduğu ve bu mahalle baskısının da boşanma kararı almakta zorlaştıracı bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Levinger (1965) sosyal alışveriş kuramında boşanma kararı alma sürecinde bireylerin evlilikten aldıkları ödül ve bedellere vurgu yapmakta ve güçlü engel kaynaklarının da bireylerin evliliği sürdürmelerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Sosyal alışveriş kuramına göre araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, bireylerin

evliliğin sürmesi dahilinde aldıkları partnerlerinden aldıkları sevgi, taraflar arasındaki bağ, ekonomik destek, bir cinsel partner varlığı gibi faktörler ödülleri olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda evlilikte var olan çatışmalar, evliliğin sürmesi ile birlikte bireylerin içinde buldukları huzursuz aile ortamı, sevgisiz hissetme ve bu olumsuzlukların kümülatif etkisi sonucu ortaya çıkan eş tükenmişliği bedelleri olarak ifade edilebilir. Araştırmaya katılan bireylerin ifadeleri sonucunda ise aileye bağımlı çocuk varlığı, ilişkiye yapılan yatırım, birincil ilişkilerin ve toplumun birey üzerindeki baskısının yanı sıra toplumsal damgalanma gibi faktörler ise engel kaynakları olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla katılımcıların evliliğin devamının kendilerine sağladığı ödülleri kaybı ve güçlü engel kaynakları çerçevesinde boşanma kararı alırken zorlandıkları düşünülebilir. Benzer şekilde Rusbult (1980) yatırım modelinde bireylerin evliliği sürdürmelerinde ilişkiye yaptıkları yatırım büyüklüğünün önem arz ettiğini ifade etmektedir. Bu bilgi doğrultusunda araştırma sonuçlarında ortaya çıkan, sorunları çözme için çaba harcama, sorunların bir gün çözüleceğine ilişkin duyulan umut, tarafların zorlu zamanlarda birbirine destek olmaları, uzun yıllar birlikte yaşamaları gibi ilişkiye yapılan yatırımların boşanma kararı alma noktasında zorlaştıran bir faktör olduğu ifade edilebilir.

Yapılan araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından birisi de çocuk varlığının boşanma kararı alma sürecinde kolaylaştırıcı bir etken olmasıdır. Özellikle aile içinde çatışmaların var olduğunu ve fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocukların bulunduğu ifade eden katılımcıların boşanma kararını daha kolay ve net bir şekilde aldıkları görülmüştür. Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde çocuğun olumsuz ve sağlıksız bir ortamda büyümesinden sağlıklı ve diğer ebeveynlerden ayrı bir şekilde büyümesinin daha etkili olacağına ilişkin cümlelerin tekrar ettiği gözlenmiştir. Nitekim aile içinde çatışma varlığı yalnızca evli bireyleri değil ailenin diğer üyeleri üzerinde de olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Can ve Aksu, 2016; Karadağ, 2015). Yılmaz (2001) aile içi çatışmalara şahit olan çocuklarda içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri, okul başarısında düşüş, sosyal olarak yetersiz hissetme gibi sorunlara neden olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre de aile içinde çatışmanın bulunduğunu belirten katılımcıların çocuklarının, okul başarısının düştüğü, uyuşturucu madde bağımlılığı geliştirdiği, içe kapanma, öfkelenme veya kaygılanma gibi birçok sorunların ortaya çıkabildiği görülmüştür. Ortaya çıkan sorunları ve bu sorunların ortaya çıkma

ihtimalini fark eden katılımcıların ise çocuklarının iyiliği için boşanmayı düşündükleri ve böylece daha kolay bir şekilde boşanma kararı aldıkları bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde boşanma kararını daha çok kadınların aldıkları görülmektedir (Hetherington ve Kelly, 2002; TBNA, 2014). Nitekim yapılan araştırmanın sonuçlarına göre de kadın katılımcıların çoğunluğunun ve erkek katılımcıların partnerlerinin boşanma kararını aldığı bulunmuştur. Çatışma çözme ile ilgili araştırmalar incelendiğinde ise kadınların evlilikteki sorunlara karşı daha hassas oldukları ve çatışma çözme noktasında daha açık bir şekilde kendilerini ifade etme ve duygularını paylaşma eğilimlerinin olduğu görülmektedir (Hisli Şahin, Basım ve Çetin, 2009). Öte yandan kültürel bir bağlamda değerlendirildiğinde, kadınların evliliğin sürdürülmesinde önemli bir etmenin de boşanma sonrası karşılaşılan toplumsal baskı ve “yuvayı dışı kuş kurar” algısının olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kadınların evlilikteki sorunları çözmek için çaba harcadıkları, şiddet varlığına rağmen evliliği sürdürdükleri gözlenmiştir. Amato (2014) ise kadınların boşanmadan önce partnerlerine göre daha fazla sıkıntı yaşadıklarını, çünkü evliliklerinin sonlanışını ve yaklaşan kaybın yasını önceden yaşadıklarını ifade etmektedir. Ancak öte yandan boşanma kararını alan ve boşanma sürecini başlatan bireylerin eşlerine nazaran boşanma hakkında olumlu görüş sahibi oldukları ve boşanma sonrası sürece daha iyi uyum sağladıkları görülmektedir (Wang ve Amato, 2000). Yapılan araştırmanın bulguları göz önüne alındığında ise boşanma kararı veren ve evlilikteki sorunları çözmek için çaba gösteren hem kadın hem erkek katılımcıların boşanma öncesi süreçte daha fazla umutsuzluk ve negatif duygular yaşadıkları, ancak boşanma kararı alma noktasında bir kararlılık gösterdikleri ve sonrasında kararlarından pişmanlık duymadıkları görülmüştür. Öte yandan boşanma kararını partnerlerinin vermiş olduğu katılımcılarda ise ambivalans duyguların varlığı ve kayıp yas tepkilerinin bulunduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla boşanma kararının alınmasının bireyler için hem zorlayıcı hem de boşanma sonrası için rahatlatıcı ve güven verici bir etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Sonuçlar ve Öneriler

Boşanma, gerek nedenleri gerek doğurguları çerçevesinde duygusal, psikolojik, sosyal, ekonomik boyutları bulunan, hem eşleri hem de eşlerin

çevresinde yer alan insanları etkileme potansiyeli olan bir olgudur. Boşanma süreçlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla yapılan bu araştırmada boşanmış ebeveynlerin evlilik ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar ve boşanma kararı alma yaşantıları incelenmiştir. Boşanma kararı alma sürecinin bireyler için duygusal ve bilişsel olarak zorlayıcı bir süreç olduğu göz önüne alındığında, özellikle çocuk varlığında boşanmış bireylerin yaşantılarının derinlemesine araştırılmasının alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, boşanmış bireylerin evlilik ilişkilerinde evliliğe dair beklentilerinin karşılanmadığı ve bu durumun da evlilik içinde bir sorun olarak ele alındığı görülmektedir. Evli bireylerin birbirlerinden duygusal, ekonomik ve cinsel boyutlarda; ortak paylaşımlarda bulunma, cinsel doyuma ulaşma, mutlu hissedecekleri bir aile ortamı, partnerinden etken ilgi görme, aile ekonomisi konusunda ortaklık kurma, ev içi sorumlulukları birlikte paylaşma gibi noktalarda beklentilerinin olduğu bulunmuştur. Özellikle kadın katılımcıların partnerin ebeveynlik ve eş rolü beklentilerine ilişkin sorunları daha sık belirttiği; erkek katılımcıların ise romantizm ve cinsellik noktasında eksiklik yaşadıkları görülmektedir. Beklentilerinin karşılanmaması durumunda bireylerin evlilik ilişkilerinde partnerlerine karşı duydukları sevgi ve bağlılığı yitirdikleri, huzursuz bir aile ortamının ortaya çıktığı görülmüştür. Bireylerin oluşan bu olumsuz duyguların baskın olduğu durumda da boşanmayı düşündükleri bulunmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre, evlilik ve çift ilişkilerinde ele alınan önemli konulardan biri olan çatışma çözme noktasında problem yaşadıkları görülmüştür. Katılımcıların yaşadığı çatışmalara dair ifadeleri derinlemesine görüşmeler sonrasında çatışma çözememe, farklılıklara yaklaşım, iletişim engelleri, kök aileye ilişkin problemler ve şiddetli geçimsizlik başlıkları altında toplanmıştır. Katılımcıların partnerleri ile etkili çatışma çözme konusunda sorun yaşadıkları, ilişki içindeki sorunları konuşamadıkları ve konuşmaktan uzak durdukları, aşağılama, suçlama, duvar örme gibi olumsuz iletişim engellerinin bulunduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda içinde bulunulan kültür ve yetişme tarzları kapsamına değerlendirilen kök aile ile ilgili problemlerin var olduğu bulunmuştur. Gerek kök aile ile sınır belirleyememe gerekse kök ailelere ilişkin olumsuz tutumların eşler arasında bir çatışmaya neden olduğu ifade edilebilir. Özellikle ekonomik düzeyi

düşük ve boşanma eşiği yüksek evliliklerde şiddetli geçimsizliğin var olduğu ve hem kadın hem erkek katılımcıların psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddete maruz kaldıkları görülmüştür. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, erkek katılımcıların eşleri tarafında tokat atma, tekme atma, saç yolma, sevilen eşyaların kırılması gibi fiziksel şiddetin yanı sıra; kök aileden soğutma, çocuğu ebeveyne yabancılaştırma, haksız bir şekilde eşi evden uzaklaştırma gibi psikolojik şiddete maruz kaldıkları görülmüştür. Maruz kaldıkları şiddet sonrası ise kadınların aksine “sığınacak bir yerlerinin” olmadığını, mahkeme süreçlerinde ise “Kadının beyanı esastır” bakış açısının var olması nedeniyle haksızlığa uğradıklarını ve yaşadıkları şiddetin değerlendirilmediğini belirtmişlerdir. Şiddetli geçimsizliğin görüldüğü evlilik ilişkilerinde ise bireylerin özgüven, mutluluk, özsaygı gibi özelliklerinde azalmanın var olduğu ve bu durum karşısında katılımcıların çaresiz, ümitsiz ve değersiz hissedebildikleri gözlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların evlilik ilişkilerinde ele aldıkları bir diğer konunun ise aldatma ve güvensizlik olduğu görülmüştür. Partnerlerinin aşırı kıskanç ve güvensiz yaklaşımlarının katılımcıları olumsuz bir şekilde etkilediği, aldatma durumlarında ise katılımcıların evliliği sürdürme noktasında sorun yaşadıkları ifade edilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların yaşadıkları bütün olumsuzlukların kümülatif bir etki göstererek bireyi negatif şekilde etkilediği ve bu koşulda da boşanma kararı alınmasının gündeme geldiği görülmektedir.

Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde katılımcıların boşanma kararı alma süreçlerinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Özellikle toplulukçu kültür özellikleri içeren ve ilişkisellik düzeylerinin yüksek olduğu Türkiye’de çocuk varlığında boşanma kararı almanın bireyler için zorlayıcı ve çok boyutlu bir süreç olduğu bulunmuştur. Bireylerin boşanma kararı alma süreçleri incelendiğinde ise boşanma kararına kök ailenin yaklaşımı, çocukların verdiği tepkiler, kararı almayı zorlaştıran ve kolaylaştıran faktörlerinin etkili olduğu görülmüştür. Katılımcıların kök ailelerinden destekleyici, müdahaleci ve nötr yaklaşımların bulunduğu gözlenmiştir. Kök aile yaklaşımlarının destekleyici olduğu durumlarda boşanma kararının daha kolay ve rahat bir şekilde alındığı ve bu desteğin katılımcılar üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Özellikle sosyoekonomik düzeyi ve kök aile ile ayrışma düzeyi düşük katılımcıların kök ailesinden gördüğü desteğin önem arz ettiği bulunmuştur. Kök ailelerin müdahaleci

yaklaşımının ise hem boşanmayı engelleyici hem de boşanmayı dayatma yönünde davranışlar içerdiği bulunmuştur. Boşanma kararı alan katılımcıların ailelerinin müdahaleci eylemleri neticesinde kararı almayı geciktirmelerinin ve boşanma sürecini kendi başlarına ailelerine ifade etmeden başlatmalarının alanyazın için önemli bir bilgi olduğu düşünülmüştür. Öte yandan boşanma kararına çocukların verdiği tepkiler incelendiğinde ise, özellikle evlilik içi sorunlara şahit olan, yaşça büyük çocukların şiddet gören ve ilişkiden olumsuz ebeveyni destekledikleri ve kararı kabullenici tepkiler verdikleri bulunmuştur. Aynı zamanda boşanma kararı alma sürecini partnerleri ile birlikte daha sağlıklı bir şekilde yürüten katılımcıların çocuklarının tepkilerinin de daha kabullenici olduğu görülmüştür. Ancak partnerler arasında gerilimin bulunduğu, yaşça küçük çocukların boşanma kararına ağlama, öfkelenme, diğer ebeveyni özleme, ebeveynlerinin yeniden birleşmesini arzu etme gibi yas ve kaygı tepkileri verdikleri bulunmuştur. Katılımcıların ise çocuklarından gördükleri kabullenici ve destekleyici yaklaşımlar sonucunda daha iyi hissettikleri; ancak yas ve kaygı tepkileri karşısında bu durumlar baş etmeye çalıştıkları gözlenmiştir.

Boşanma kararını almayı kolaylaştıran faktörler teması altında ise bağımsızlaşma, ilişkideki olumsuzlukların fazla olması ve çocuğun evlilik ilişkisinde olumsuz etkilenmesi çerçevesinde ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Özellikle kadın katılımcıların ekonomik özgürlüklerinin bulunmasının boşanma kararı almalarında önemli bir bileşen olduğu; kendine yetebilen ve özgüvenli bir tutumun karar alma sürecinde kendilerini rahatlatan bir etken olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda partnerlerin birbirlerinden ayrı yaşama süreçlerinin de boşanma kararı alma noktasında kolaylaştıran bir faktör olduğu gözlenmiştir. Özellikle taraflar arasındaki sevgi ve bağlılığın azaldığı, huzursuz bir aile ortamının uzun süre devam ettiği ve bireylerin bu olumsuzluklardan ve sorunlardan emin olma durumlarının da boşanma kararı alma noktasında kendileri için kolaylaştırıcı bir rol oynadıkları görülmüştür. Özellikle şiddete maruz kalan ebeveynlerin çocuklarının buna şahit olmasının ve çocuklarının da şiddet görmesinin boşanma kararı alma noktasında etkili olduğu bulunmuştur. Evliliği sürdürmenin çocuğunu olumsuz bir yönde etkileyeceğini fark eden katılımcıların boşanma kararını daha kesin bir şekilde aldıkları gözlenmiştir.

Boşanma kararı almayı zorlaştıran faktörler incelendiğinde ise kök aile ve toplumsal baskıların varlığının, çocuk varlığının, ilişkiye yapılan yatırımın ve boşanma süreci ve sonrasına dair var olan kaygıların önemli olduğu görülmüştür. Özellikle kök ailenin boşanmaya olumsuz bakış açısının var olduğu durumlarda katılımcıların kararı geciktirdikleri bulunmuştur. Öte yandan toplumda var olan boşanmaya dair damgalanma ve etiketlemelerin yanı sıra çevrelerindeki insanların boşanmış bireylerin yaşamlarını sorgulama ve bu yaşantılar hakkında söz sahibi olma gibi durumların söz konusu olduğu katılımcıların boşanma kararı alırken güçlük yaşadıkları görülmüştür. Özellikle çocuk varlığında çocuğun diğer ebeveyninden uzaklaşmasının ve çocuk yaşının küçük olması durumunun bireylerin boşanma kararı almasında zorlaştırıcı bir rol oynadığı bulunmuştur. Bunların yanı sıra katılımcıların partnerlerine karşı duydukları sevginin, alışkanlıkların ve sorunları çözmek üzere harcadıkları enerjinin ilişkiye yaptıkları birer yatırım olarak değerlendirmeleri karar alma noktasında zorlaştırıcı bir etken olarak düşünülmüştür. Ayrıca katılımcıların boşanma ile birlikte yaşayacakları partner kaybının, yalnız kalma korkusunun ve özellikle erkek katılımcılarda çocuğa dair özlem duyma gibi endişelerin var olduğu görülmüştür. Bu endişelerin yanı sıra boşanma kararı sorumluluğunu alma, karardan mutsuzluk duyma ve ayrılık sonrası eski eşin nasıl olacağına ilişkin kaygıların da boşanma kararı alma noktasında bireyler için zorlayıcı olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak çocuk varlığında gerek evlilik içinde yaşanan sorunların gerek boşanma kararı alma sürecinin bireyler için bilişsel ve duygusal boyutta zorlayıcı bir süreç olduğu; ancak diğer taraftan evliliği sonlandırma noktasında kararlı olmanın ve olumsuz yaşantılardan kurtulmanın bireyleri özgürleştirici ve rahatlatıcı bir etkisinin olduğu ifade edilebilir.

Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde boşanmış ebeveynler konusuna ilgi duyan araştırmacılar ile boşanmış ebeveynler ile çalışma ihtimali bulunan uygulamacı ve politika yapıcılara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Özellikle psikolojik danışma ve rehberlik alanında boşanmış ebeveynlerle ilgili yapılan araştırma sayısının sınırlı olduğu görölmektedir. Dolayısıyla boşanma süreci ve sonrasında çocuk varlığının boşanmış ebeveynleri nasıl etkilediğine ilişkin yaşantıların detaylı incelenmesinin, bireylerin yaşadıkları sorunların ortaya çıkarılması ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla araştırmacılara bu konuya daha fazla ilgi göstermeleri önerilmektedir.
- Boşanma olgusu içinde bulunulan kültüre ve çağa göre farklı şekillerde deneyimlenmektedir. Dolayısıyla boşanmış bireylerle ilgili yapılacak çalışmalarda boşanma kararı alma süreçlerindeki kültürel öğelerin ve toplumsal baskı kavramının daha detaylı bir şekilde incelenmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir.
- Boşanmış ebeveynlerin boşanma nedenleri ve boşanma kararı alma süreçlerinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi için bu çalışmada nitel desen kullanılmıştır. Dolayısıyla bu konuda nicel ve karma desen çalışmaların yapılması ile birlikte bu alandaki bilgi birikiminin artacağı ve bu yönde bir ihtiyacın var olduğu düşünölmektedir.
- Boşanmış bireylerin boşanma olgusuna dair kendilerinde bulunan irrasyonel inançların ve mitlerin araştırılmasının ve bu inançların boşanma kararı üzerindeki etkisinin incelenmesinin boşanma kararı alma süreçleri hakkında detaylı bir bilgi sunacağı düşünölmektedir.
- Alanyazın incelendiğinde, boşanmış ebeveynlerin boşanmaya ilişkin algılarına ve boşanmaya yönelik toplumda var olan mitlerin incelenmesine yönelik bir ölçme aracının bulunmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla boşanmaya ilişkin mitlerin ve boşanmış bireylerin boşanmaya dair inançlarının incelenmesi amacıyla büyük örneklemlerle yapılacak araştırmalar için ölçek geliştirme çalışmalarının önemli olduğu düşünölmektedir.
- Bu araştırmada boşanması sonuçlanan ve boşanma kararı alan bireylerle çalışılmıştır. Boşanma sürecinde olan veya evlilik sürerken boşanmayı

düşünen bireyler ile boşanma kararı alma süreçlerinin erken dönemlerinin incelenmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

- Araştırmaya katılan bireylerin büyük çoğunluğu büyükşehirlerde yaşamakta ve sosyoekonomik düzeyi orta ve üst düzeydedir. Araştırmacılara özellikle kırsal yerleşim yerlerinde yaşamını sürdüren ve sosyoekonomik düzeyi düşük bireylerin boşanma kararı süreçlerinin incelenmesi önerilmektedir.
- Alanyazın incelendiğinde özellikle boşanmış babalar ile yapılan çalışma sayısının az olduğu ve bu alanda bir ihtiyacın olduğu görülmektedir. Araştırmacılara boşanmış babaların boşanma süreci ve sonrası deneyimlerinin incelenmesi önerilmektedir.
- Boşanmış bireylerin evlilik ilişkilerindeki sorunların evlilik öncesi yaşantıları ile ilişkilerinin kurularak araştırılmasının boşanma nedenleri ve evliliklerin niteliği hakkında alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Uygulamacılara Yönelik Öneriler

- Boşanma kararı alma sürecindeki bireylerin yaşadıkları ikircikli duygular ve olumsuz yaşantılar nedeniyle psikolojik danışmaya yardım duyabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla boşanma kararı alma sürecindeki danışanlara yapılacak yardımın etkili olmasında uygulamacıların karar verme yaşantılarının içerdiği çok boyutlu yapının farkında olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Boşanma süreci ve sonrası bireylerin yaşadığı değişimlerin sadece kendilerini etkilemediği ve dolayısıyla kök ailelerin ve çocukların da boşanma sonrası yaşantılarında değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla boşanmış ebeveynler ile yapılacak psikolojik yardım sürecinde uygulamacıların çift ve aile terapisi konularında bilgilerini artırmaları ve sistemik bir gözle sürece yaklaşmaları önerilmektedir.
- Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre boşanmış ebeveynlerin özellikle aile içi çatışma ve çatışmaları etkili bir şekilde yönetememe noktasında sorun yaşadıkları görülmektedir. Dolayısıyla boşanma sürecinde olan veya boşanmayı düşünen bireyler ile yürütülecek psikolojik yardımların çatışma çözme konusunda dikkatli olmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

- Yapılan araştırma sonuçlarına göre evlilik öncesi süreçlerin ve evliliğe ilişkin beklentilerin karşılanmamasının boşanma kararı alınmasında önemli bileşenler olduğu görülmüştür. Uygulamacıların özellikle evlenme sürecinde olan ve evliliklerinde sorunların var olduğunu ifade eden bireyler için etkili iletişim becerileri, çatışma çözme gibi konularda psiko-eğitim grupları düzenlemeleri önerilmektedir.
- Yapılan araştırma sonuçlarına göre boşanma kararı alma sürecinde kök ailesinden, sosyal çevresinden ve psikolojik olarak destek alan bireylerin daha özgüvenli hissettikleri ve boşanma sürecini daha sağlıklı bir şekilde yürüttükleri görülmüştür. Dolayısıyla boşanma sürecindeki bireylerin güçlendirilmesinin önem arz ettiği ve bu desteğin bireylerin boşanma süreci ve sonrasında psikolojik sağlamlıklarını artırıcı bir etkisinin olacağı; böylece bireyin boşanma ile birlikte değişen yaşam koşullarına daha hızlı uyum sağlayacağı düşünülmektedir.
- Evlilik danışmanlarının ve boşanma süreci danışmanlarının boşanma sürecindeki çiftlerle çalışmalarında, sağlıklı boşanma süreci noktasında çiftlere bilgi vermeleri ve yaşanan sürecin en az risk faktörü içerecek şekilde geçirilmesinde önemli rol oynadıkları düşünülmektedir.
- Aile danışmanlarının, boşanma süreci danışmanlarının ve okul psikolojik danışmanlarının; toplumda var olan boşanma algısı ve mitler konusunda bilgi sahibi olmalarının ve boşanmış bireylerin ve boşanmış aile çocuklarının etiketlenme, sosyal damgalanma ve mahalle baskısı konularında yaşadıkları/yaşayacakları güçlükler noktasında önleyici ve bireyleri destekleyici bir rol oynamalarının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Boşanma süreci ve sonrası tarafların arasındaki sağlıklı iletişimin çocukları da olumlu yönde etkileyeceği bilgisi doğrultusunda uygulamacıların boşanma kararını çocuk ile paylaşma konusunda danışanlara bilgi verici ve destekleyici bir rol üstlenmelerinin etkili olacağı düşünülmektedir.

Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- Yapılan araştırma sonucunda katılımcıların evlilik ve evliliğe dair süreçlere ilişkin yeterli bilgileri olmadan evlilik ilişkisi kurdukları ve sonrasındaki

süreçte yaşadıkları sorunlar ile birlikte boşanmanın gündeme geldiği görülmektedir. Dolayısıyla evlilik öncesi süreçte, evlenmek isteyen bireylere yönelik geliştirilen evlilik öncesi eğitim programlarının, insanların evlilik ve çift ilişkilerine karşı bilinçlenmesinde etkili olacağı ve dolayısıyla boşanmayı önleme ve nitelikli ilişkilerin kurulması noktasında önemli olacağı düşünülmektedir.

- Ailelerin başlangıçtan itibaren sağlıklı bir şekilde kurulması ve sürdürülmesine yönelik olarak, evlilik öncesi eğitim programlarının ülke genelinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Halk Eğitim Merkezleri, Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri, belediye ve üniversiteler gibi kurumlar ile yaygınlaştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Evliliklerinde sorun yaşayan ve boşanma sürecinde bulunan bireylerin yaşadıkları sorunları ve boşanma sürecini daha sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri amacıyla ülke genelinde aile danışmanlığı ve boşanma süreci danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önem arz ettiği düşünülmektedir.
- Yapılan araştırma sonucunda mahkeme süreçlerinin özellikle erkek katılımcılar için zorlayıcı bir etmen olduğu görülmektedir. Özellikle velayet, nafaka, maddi-manevi tazminat gibi uygulamaların boşanma sürecindeki bireyler için olumsuz bir etkisinin olduğu ve boşanma sonrası yaşamlarını da negatif bir şekilde etkilediği görülmektedir. Mahkeme süreçlerinin bu bilgiler doğrultusundan yeniden düzenlenmesinin ve böylece her iki tarafın da mağduriyetinin azaltılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.
- Boşanma kararı alma sürecinde özellikle çalışmayan ve maddi geliri bulunmayan kadın katılımcıların ekonomik boyutta sorun yaşadıkları ve bu nedenle sağlıksız evliliği sürdürme yönünde hareket ettikleri görülmektedir. Boşanmış kadınlara yapılacak ekonomik desteğin, boşanmış bireylerin boşanma sonrası yaşayacakları uyum düzeyini artıracığı düşünülmektedir.
- Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre işsizlik ve ekonomik problemler boşanma nedeni olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla aile kurumunun devamlılığını sağlayacak ekonomi politikalarının gözden geçirilmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

- Gerek evlilik sürecinde gerekse boşanma süreci ve sonrasında partneri tarafından şiddete maruz kalan kadın ve erkek bireylerin, fiziksel ve psikolojik şiddet tehdidine karşı etkili politikalar ile korunması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AÇSPB, (2017). "Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti"
Erişim adresi:
https://www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/aile_danismanligi.pdf
- AÇSPB, (2017). "Evlilik Öncesi Eğitim 2017- 2018 Yaygınlaştırma Projesi" Erişim
Adresi:https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2506/Evlilik_Oncesi_Egitim.pdf
- Adak, N. (2013). Madalyonun öteki yüzü: Erkeğe yönelik şiddet. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 1-28.
- Adler-Baeder, F., Higginbotham, B., & Lamke, L. (2004). Putting empirical knowledge to work: Linking research and programming on marital quality. *Family Relations*, 53(5), 537–546.
- Aktaş-Akoğlu, Ö. ve Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 153-172.
- Aktaş, Ç. (2018). Boşanmanın erkekler üzerindeki etkisi: İstanbul örneği. *İmgelem*, 2, 25-54.
- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Amato, P. R. (1986). Marital conflict, the parent–child relationship and child self-esteem. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 35(3), 403–410.
- Amato, P. R., & Rogers, S. J. (1997). A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 612-624.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(6), 1269-1287.

- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and the Family*, 72(3), 650-666.
- Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602-626.
- Amato, P. R., & James, S. (2010). Divorce in Europe and the United States: Commonalities and differences across nations. *Family Science*, 1(1), 2-13.
- Amato, P. R. (2014) The consequences of divorce for adults and children: An update. *In: Drustvena istrazivanja: Journal for General Social Issues*, 23(1), 5-24.
- Anthony, C. J., Di Perna, J., C., & Amato, P., R. (2014). Divorce, approaches to learning, and children's academic achievement: A longitudinal analysis of mediated and moderated effects. *Journal of School Psychology*, 52(3), 249-261.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu.
- Arslan, G. (2017). *Anne babası boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerin internet bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, O. (2009). *Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Aydınalp, E. (1981). *Boşanmalar ve boşanmaların ortaya çıkardığı bireysel sorunların aile sağlığı açısından değerlendirilmesi 66 örnek olay üzerine bir deneme*. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bayrak, S. (2019). Türkiye'de işsizlik ve boşanma ilişkisi: 1980-2017 dönemi için nedensellik analizi, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 39-54.
- Becker, G. (1981). *A treatise on the family*. Cambridge, Mass: Harvard University Press. Retrieved from: <https://brunofvieira.files.wordpress.com/2012/12/gary-becker-a-treatise-on-the-family.pdf>

- Bernard, J. (1976). *The future of marriage*. Toronto: Bantam Books.
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1991). *Ailelerde boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve bu tepkileri doğuran faktörler*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: Teknikler ve örnek çalışmalar*, (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boertien, D. (2012). Jackpot? Gender difference in the effects of lottery wins on separation. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 1038-1053.
- Bohannon, P. (1971). The six stations of divorce. In P. Bohannon (Ed.), Garden City N.Y.:Doubleday.
- Booth, A., & Amato, P. (2004). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 63(1), 197-212.
- Bozdemir, N. ve Özcan, S. (2011). Cinselliğe ve cinsel sağlığa genel bakış. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 5(4), 37-46.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Newyork: Rowman & Littlefield Publishers.
- Brewer, M. B., & Chen, Y. (2007). Where (who) are collectives in collectivism? Toward conceptual clarification of individualism and collectivism. *Psychological Review*, 114(1). 133-51.
- Buluş, M. ve Bağcı, B. (2016). Evlilik doyumu: Aile yılmazlığı ve etkili iletişim becerilerinin rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 136-152.
- Bulut, M. (2008). Kadınlarda boşanma ve kültür ilişkisi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 111-118.
- Bulut, S. (2018). Boşanmış babaların çocuklarıyla ilişkileri ve buna etki eden faktörler, *Turkish Studies*, 13(3), 182-194.
- Bumpass, L. L., Martin, T. C., & Sweet, J. A. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues*, 12, 22-42.

- Buran, A. (2015). Nitel araştırmada veri toplama. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma; Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (s. 43-58) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burger, J. M (2016). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. (İkinci Baskı). (İ. Deniz ve E. Sarıoğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- Büyüköztürk, ř., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- BYKP 9, T.C. Kalkınma Bakanlığı (2007), "Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı" Erişim Adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf>
- BYKP 10, T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), "T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı" Erişim Adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/OnuncuKalk%C4%B1na-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>
- BYKP 11, T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2019), "T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı." Erişim Adresi: <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- Crabtree, S. A., Harris, S. M., Bell, N. K., Allen, S., & Roberts, K. M. (2018). The roles of love and happiness in divorce decision making. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(8), 601-615.
- Can, Y. ve Aksu N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902.
- Canel, A. N. (2007). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (1999). *The expanded family life circle*. Boston: Allyn and Bacon.
- Castillo-Montoya, M. (2016). Preparing for interview research: The interview protocol refinement framework, *The Qualitative Report*, 21(5), 811-831.

- Cherlin, A. J. (1999). Going to extremes: Family change, children's well-being, and social science. *Demography*, 36(4), 421-428.
- Cohen, O., & Finzi-Dottan, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup, *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(8), 581-601.
- Coontz, S. (2007). The origins of modern divorce, *Family Process*, 46(1), 7-16.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. (Sekizinci Baskı). (T. Ergene, Çev.). İstanbul: Mentis.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. California: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd Edition). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çakır, R. (2008). *Türkiye tartışıyor 1: Mahalle baskısı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (8. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Çiçek, Z. (2014). *Boşanmanın sosyolojik analizi: Denizli kenti örneği*. (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2006). Divorce motives in a period of rising divorce: Evidence from a Dutch life-history survey. *Journal of Family Issues*, 27(4), 483-505.
- De Vaus, D., Gray, M., Qu, L., & Stanton, D. (2016). The economic consequences of divorce in six OECD countries, *Australian Journal of Social Issues*, 52, 180-199.
- DiPrete, T. A., & McManus, P. A. (2000). Family change, employment transitions, and the welfare state: Household income dynamics in the United States and Germany. *American Sociological Review*, 65(3), 343-370.
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma nedenlerine yönelik tutumlar: Boşanmayı artırıcı veya engelleyici faktörlere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 991-1011.

- Dokur, M., & Profeta, Y. (2006). *Aile ve çift terapisi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dudley, J. R. (1991). Increasing our understanding of divorced fathers who have infrequent contact with their children, *Family Relations*, 40(3), 279-285.
- Dyer, W. G. (1962). Analyzing marital adjustment using role theory. *Marriage and Family Living*, 24(4), 371- 375.
- Fisher, E. O. (1973). A guide to divorce counseling. *The Family Coordinator*, 22(1), 55-61.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York, NY: Norton.
- Eroğlu, Y. ve Topkaya, N. (2019). Boşanma ile ilgili uyum güçlüğü çeken çocuklarda kişilik özellikleri ve benlik kavramı, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, , 9(52), 181-208.
- Ersoy, A. F. (2019). Fenomenoloji. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde nitel araştırma desenleri* (s. 81-138) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fink, A. S. (2000). The role of the researcher in the qualitative research process. A potential barrier to archiving qualitative data. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(3), Art. 4.
- Geniş, M., Toker, B. ve Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması: Derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakóltesi Dergisi*, 3(3), 190-199.
- Gezici, M. ve Güvenç, G. (2003). Çalışan kadınların ve ev kadınlarının benlik algısı ve benlik kurgusu açısından karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 1-17.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (K. Özel, O. Turhan ve B. Bayar, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gladding, S. T. (2012). *Aile terapisi tarihi, kuram ve uygulamaları*, (İ. Keklik ve İ. Yıldırım, Çev.) Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gottman, J. M. (1994). *What predicts divorce?* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Graham, J. E., Christian, L. M., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2006). Stress, age, and immune function: Toward a lifespan approach. *Journal of Behavioral Medicine*, 29(4), 389–400.
- Greeff, A. P., & De Bruyne, T. (2000). Conflict management style and marital satisfaction. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 26(4), 321-334.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30(4), 233-252.
- Gülsün, M., Ak, M. ve Bozkurt, A. (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 1, 68-79.
- Günindi Ersöz, A. (2011). Türkiye'de boşanma olgusu ve kadına yönelik aile içi şiddet ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 43, 249-264.
- Hawkins, D. N., & Booth, A. (2005). Unhappily ever after: Effects of long-term, low-quality marriages on well-being, *Social Forces*, 84(1), 451-471.
- Härkönen, J. (2013). Divorce: Trends, patterns, causes, consequences. *Stockholm Research Reports in Demography*, 7. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/265421504_Divorce_Trends_patterns_causes_consequences.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse: Divorce reconsidered*. New York: Norton.
- Hewitt, B. (2009). Which spouse initiates marital separation when there are children involved? *Journal of Marriage and Family*, 71(2), 362-372.
- Hisli Şahin, N., Basım, N. ve Çetin, F. (2009). Kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarında kendilik algısı ve kontrol odağı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2), 153-163.
- Isaacs, A. (2002). Children's adjustment to their divorced parents' new relationships. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 38(4), 329–331.

- İlgar, Ş. (2004). Evlilik birlikteliğinin bozulması-boşanma. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* (s. 227-239) içinde. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(37), 36-43.
- Kalkan, E. (2018). *Evlilik ilişki kalitesinin benliğin farklılaşması ve ilişkisel özgünlük bağlamında incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Kalkan, M. ve Yalçın, İ. (2015). Evlilik öncesi dönem ve romantik ilişkiler. M. Kalkan, Z. Hamamcı ve İ. Yalçın (Ed.), *Evlilik öncesi psikolojik danışma* (s. 1-7) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kalmijn, M., & Poortman, A. R. (2006). His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European Sociological Review*, 22(2), 201-214.
- Kaplan, M., & Pruett, K. (2000). *Divorce and custody: Developmental implications*. In: Zeanah CH, editor. *Handbook of Infant of Mental Health*. 2nd ed. New York: Guilford, p. 533-547.
- Kaplan, S., Abay, H., Bükecik, E., Şahin, S., Arıöz-Düzgün, A. ve Bay-Karabulut, A. (2018). Türkiye’de yapılan çalışmalar bağlamında kadınlarda boşanmanın nedenleri (2000-2018): Sistemik derleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 821-833.
- Karadağ, Ş. (2015). *Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü: Konya örneği*. (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karakaya, H. (2018). Toplumsal cinsiyet bağlamında boşanma/ boşanma süreci ve kadın: Elazığ örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 261-291.
- Kaslow, F. W. (1980). Stages of divorce: A psychological perspective. *Villanova Law Review*, 25(4), 718-751.
- Kasuto, M. (2017). *Boşanmış ailelerin çocuklarının boşanmamış ailelerin çocuklarına göre öz saygı ve ruh sağlığı değişkenlerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.

- Kaya, T. (2016). İstanbul'da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 409-430.
- Keskin, I. (2007). *Boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenleri ve boşanmanın ortaya çıkardığı sonuçlar (Niğde ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Kessler, D. (2018). The consequences of divorce for mothers and fathers: Unequal but converging? LIVES Working Papers. Retrieved from: https://www.lives-nccr.ch/sites/default/files/pdf/pAublication/lives_wp_71_kessler_2018.pdf
- Kızmaz, Z. ve Altuğ, S. (2019). Aile sorunlarının ortaya çıkmasında ebeveyn müdahalelerinin etkisi. *BEÜ SBE Dergisi*, 8(2), 538-557.
- Korkut, Y. (2012). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112.
- Köksal, B. ve İlhan, T. (2018). Evlilik rol beklentileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi / Ege Journal of Education*, 19(1), 300-319.
- Kurdek, A. L. (1991). Differences in ratings of childrens' adjustment by married mothers experiencing low marital conflict, married mother experiencing high marital conflict and divorce single mothers. *Applied Developmental Psychology*, 12, 289- 303.
- Küçükşen, K. (2016). Being a divorced woman in a patriarchal society: Example of Konya. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 826-833.
- Leonard, K. E., & Roberts, L. J. (1998). Marital aggression, quality, and stability in the first year of marriage: Findings from the Buffalo Newlywed Study. In T. N. Bradbury (Ed.), *The developmental course of marital dysfunction*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Leopold, T., & Kalmijn, M. (2016). Is divorce more painful when couples have children? Evidence from long-term panel data on multiple domains of well-being. *Demography*, 53(6), 1717–1742.
- Leopold, T. (2018). Gender differences in the consequences of divorce: A study of multiple outcomes. *Demography*, 55(3), 769–797.
- Levinger, G. (1976). A social psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*, 32(1), 21–47.

- Levinger, G. (1965). Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*, 27, 19-28.
- Lyngstad, T. H., & Jalovaara, M. (2010). A review of the antecedents of union dissolution, *Demographic Research*, 23(10), 257-292.
- Markus, H., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253.
- Mastekaasa, A. (1994). Psychological well-being and marital dissolution. *Journal of Family Issues*, 15(2), 208-228.
- Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods*. (3. Baskı). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Montenegro, X. P. (2004). *The divorce experiences: A study of divorce in midlife and beyond*. Washington, DC: AARP.
- Nazlı, S. (2016). *Aile danışmanlığı*. (12. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık:
- Neimeyer, R. (2005) Grief, loss and the quest for meaning: Narrative contributions to bereavement care. *Bereavement Care*, 24(2), 27–3.
- OECD (2018). Marriage and Divorce Rates. OECD Family Database. Retrieved from: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- Onur, B. (2004). *Gelişim psikolojisi*. (Altıncı Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5, 140-161.
- Öngider Gregory, N. (2016). Boşanma mı yoksa çocuk için evliliği sürdürmek mi? Çocuğun psikolojik uyumu açısından önemli bir soru. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 275-289.
- Örügen, S. ve Feyzioğlu, S. (2011). *Tek ebeveynli aileler*. (1. Baskı). Ankara: T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özar, Ş., ve Yakut Çakar, B. (2012). Aile, devlet ve piyasa kiskacında boşanmış kadınlar, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 16. Erişim Adresi: <http://www.feministyaklasimler.org/sayi-16-subat-2012/aile-devlet-ve-piyasa-kiskacinda-bosanmis-kadinlar/>

- Özkalp, E. (2013). *Sosyolojiye giriş*. İstanbul: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Öztürk, M. (2008). *99 sayfada boşanmış ailelerde çocuk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*, (3. Baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Polat, K. ve İlhan, T. (2018). Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(50), 87-115.
- Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*, (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Raley, K. R., & Bumpass, L. (2003). The topography of the divorce plateau: Level sand trends in union stability in the United State safter 1980, *Demographic Research*, 8(8), 245-260.
- Rendall, M. S., Weden, M. M., Fabreault, M. M., & Waldron, H. (2011). The protective effect of marriage for survival: A review and update. *Demography*, 48(2), 481–506.
- Roberts, K. M., Birlew, P., Allen, S. M., & Harris, S. M. (2016). The “big four” factors in Americans’ divorce decisions, *Family Studies*. Retrieved from: <https://ifstudies.org/blog/the-big-four-factors-in-americans-divorce-decisions/>
- Rubin, A., & Babbie, E. (2000). *Research methods for social work*. (4th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Learning.
- Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16(2), 172-186.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(1), 101.

- Rusbult, C. E., Agnew, C., & Arriaga, X. (2011). The investment model of commitment processes. *Department of Psychological Sciences Faculty Publications*. Paper 26. Erişim Adresi: <https://docs.lib.purdue.edu/psychpubs/26/>
- Rusbult, C. E., & Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An Interdependence analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 10(2), 175-204.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmacılar için kodlama el kitabı* (A. Tüfekci Akcan ve S. B. Şad, Çev.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sancaklı, D. (2014) *Boşanmış annelerin ve çocuklarının boşanma sürecine ilişkin yaşantıları*. (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Settersten Jr., R. A. (2015). Relationships in time and the life course: The significance of linked lives, *Research in Human Development*, 12(3-4), 217-223.
- Sevim, Y., Güldeste, A. ve Öner, C. (2016). Boşanan erkeklerin sorunları üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ ili örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 293-312.
- Sharts-Hopko, N. C. (2002). Assessing rigor in qualitative research. *Journal of the Association of Nurses In Aids Care*, 13(4), 84-86.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for information*, 22(2), 63-75.
- Strong, B., Devault, C., & Cohen, T. F. (2005). *The marriage and family experience: Intimate relationships in a changing society*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabulleri (Sakarya ili örneği)*. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Sürerbiçer, F. S. (2008). *Boşanmış bireylerin deneyimlerine göre evlilik eğitimi gereksinimi*. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Şahin, R. (2019). *Ebeveynleri boşanmış ergenlerin boşanma sonrası yaşama uyumu*, (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şentürk Aydın, R. (2013). *Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi*. (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler, *Aile ve Toplum*, 10(4), 7-31.
- Tarhan, N. (2011). *Evlilik psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatlıoğlu, K. ve Demirel, N. (2016). Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22), 59-73.
- TAYA (2011). *Türkiye aile yapısı araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) Yayınları.
- TBNA (2014). *Türkiye boşanma nedenleri araştırması*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) Yayınları.
- Terzi İlhan, S. ve Işık, Ş. (2017). Evli bireylerin ilişki bağlanımları: Yatırım modeli temelli nitel bir çalışma. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 84-199.
- Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Thompson, R. A. (1994). The role of the father after divorce. *Children and Divorce*, 4(1), 210-230.
- Topbaş, F. ve Kurt, S. (2007). İşsizlik ve boşanma ilişkisi: 1970–2005 var analizi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7, 30-43.
- Tosun, C., Yazıcı, H. ve Altun, F. (2017). Evlilik öncesindeki ve evli bireylerin ilişki nitelikleri, benlik kurguları ve özgeci davranış düzeyleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 73-94.
- Türkarşlan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum*, 3(11), 99-108.

- Türk Dil Kurumu. (TDK, 2019). Erişim Adresi: sozluk.gov.tr
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri. Erişim Adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri. Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30698#>
- Uçan, Ö. (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 38-45.
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: Akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma, *Mediterranean Journal of Humanities*. 4(2), 293-326.
- Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Chen, M. D., & Campbell, A. M. (2005). As good as it gets? A life course perspective on marital quality. *SocForces*, 84(1), 493–511.
- Uyar, S. (1999). *Boşanmış bireylerin evlilik süreci ve bugüne ilişkin psikolojik sorunları üzerine bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi). Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Ankara.
- Uzunoğlu, N. (2016). *Türkiye’de boşanma nedenleri: Bolu ili örneği*. (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Üçler, G. ve Kızılkaya, O. (2014). Kadın istihdamının boşanma ve doğurganlık üzerine etkileri: Türkiye üzerine bölgesel panel veri analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 28-43.
- Walczak, Y., & Burns, S. (2004). *Boşanma ve çocuk üzerine etkileri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Wang, H., & Amato, P. R. (2000). Predictors of divorce adjustment: Stressors, resources, and definitions. *Journal of Marriage and the Family*, 62(3), 655-668.
- White, L. (1991). Determinants of divorce: A review of research in the eighties. In A. Booth (Ed.), *Contemporary families: Looking forward, looking back*. Minneapolis, MN: National Council on Family Relations.

- Wiseman, R. S. (1975). Crisis theory and the process of divorce. *Social Casework*, 56(4), 205–212.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri, *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, 1(28), 59-81.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4, 49-59.

EK-A: Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz: () K () E
2. Yaşınız:
3. Aylık ortalama geliriniz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. En son mezun olduğunuz okul (aldığınız derece):
6. Eski eşinizin yaşı:
7. Eski eşinizin aylık ortalama geliri nedir?
8. Eski eşinizin mesleği nedir?
9. Eski eşinizin en son mezun olduğu okul (aldığı derece):
10. Şu anki medeni durumunuz nedir? () Evli () Bekâr
11. Eski eşinizin şu anki medeni durumu nedir? () Evli () Bekâr
12. Kaç yaşında evlendiniz?
13. Evlendiğinizde eski eşiniz kaç yaşındaydı?
14. Kaç yıl evli kaldınız?
15. Boşanmanızın üzerinden ne kadar zaman geçti?
16. Eski eşinizle olan evliliğinizden kaç çocuğunuz var?
17. Boşandığınızda çocuğunuz/çocuklarınız kaç yaşındaydı?
 1. Çocuk:
 2. Çocuk:
 3. Çocuk:
 4. Çocuk:
18. Yaşadığınız evde sizden başka kimse yaşamakta mı? Evetse, kimler?
.....
19. Şu an nerede ikamet ediyorsunuz?
 - () Kendi evimde
 - () Kiralık evde
 - () Ailemin evinde
 - () Diğer (Lütfen açıklayınız)

EK-B: Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Formu

Öncelikle araştırmaya katıldığınız ve zaman ayırdığınız için teşekkür ederim. Bu görüşme kapsamında; size, eski eşinizle olan ilişkinizin başlangıcı dahil olmak üzere gidişatı, boşanmaya doğru giden süreç ve boşanma kararının verilmesi ile ilgili yaşantılarınıza ilişkin sorular yöneltilecektir.

Eski eş ile olan evliliğe dair sorular:

1. Eski eşinizle nasıl tanıştınız?
2. Nasıl bir evlilik (görücü, flört, zorunlu) gerçekleştirdiniz?
Sonda: İsteyerek gerçekleştirdiğiniz bir evlilik miydi, sebepleri nelerdi?
-İstemeyerek gerçekleştirdiğiniz bir evlilik miydi, sebepleri nelerdi?
3. Ailenizin evlilik kararınıza/evliliğinize yaklaşımı nasıldı?
4. Evlendiğinizde, evlilikten beklentileriniz nelerdi?
Sonda: Ekonomik, duygusal, sosyal ve cinsel açıdan evliliğin size ne katacağını/katması gerektiğini düşünüyordunuz?
5. Beklentileriniz açısından, evliliğinizin sorunlar ortaya çıkana kadar geçen sürecini nasıl değerlendirirsiniz?
Sonda: Hangi beklentileriniz karşılanırken hangileri karşılanmadı?
-Ne kadar süre böyle gitti?
-Beklentilerin yanı sıra, bu süreçte beklemediğiniz, sizin için şaşırtıcı yaşantılarınız oldu mu? Olduysa neler?
6. Eski eşinizle aranızda ilk olarak ne gibi şeyler sorun olmaya başladı?
Sonda: İlk tartışmanız/kavganız ne zaman oldu? Tartışma ne ile ilgiliydi?
7. Boşanmanın konuşulduğu zamana kadar olan süreçte, sorunları (siz, eski eşiniz ve bir çift olarak) nasıl ele alırdınız?
Sonda: Bu süreçte destek almaya çalıştığınız insanlar oldu mu? Olduysa kimler?
-Destek talebiniz ne ölçüde karşılandı?
8. Sorunların varlığına rağmen sizi ilişkide tutan etmenler nelerdi?
Sonda: Boşanmayı ilk hangi olaydan sonra düşündünüz?

Boşanma kararı ile ilgili sorular:

9. Eski eşinizle boşanmaya karar verme süreciniz nasıl gerçekleşti?

Sonda: Boşanmayı ilk kim dile getirdi? Eğer siz dile getirdiyse, eski eşinizin tepkisi nasıldı? Eski eşiniz dile getirdiyse sizin tepkiniz ne oldu?

-Ne oldu da boşanma kararını netleştirdiniz/kararı kabul ettiniz?

-Kararınız net olmuşken geri dönüşler yaşadınız mı? Nasıl?

10. Boşanmaya karar verme sürecini sizin açısından zorlaştıran etmenler nelerdi?

11. Boşanmaya karar verme sürecini sizin açısından kolaylaştıran etmenler nelerdi?

12. Boşanmaya karar verdikten sonra, kararınızı çocuğunuz/çocuklarınızla konuşmanız ve bu kararı ona/onlara açıklama yaşantınız nasıldı?

Sonda: Kararınızı açıklarken zorlandığınız noktalar oldu mu? Olduysa neler?

-Çocuğunuzun/çocuklarınızın kararınıza yaklaşımı nasıldı?

-Siz çocuğunuzun/çocuklarınızın yaklaşımından nasıl etkilendiniz?

13. Boşanma kararınızı aile ve arkadaşlarınıza açıklarken neler yaşadınız?

Sonda: Yakınlarınızın ve çevrenizin kararınıza yaklaşımı sizi nasıl etkiledi?

EK-C: Görüşme Soruları ile Problem Cümleleri Matrisi

Görüşme Soruları	Gerekli Bilgiler	Evlilik Sorunları	Boşanma Kararı
Görüşme sorusu 1	x		
Görüşme sorusu 2	x		
Görüşme sorusu 3	x		
Görüşme sorusu 4	x	x	
Görüşme sorusu 5	x	x	
Görüşme sorusu 6		x	
Görüşme sorusu 7		x	
Görüşme sorusu 8		x	
Görüşme sorusu 9			x
Görüşme sorusu 10			x
Görüşme sorusu 11			x
Görüşme sorusu 12			x
Görüşme sorusu 13			x

EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema-Kod Tablosu

ALT PROBLEM	TEMALAR	ALT TEMALAR	KODLAR
Birinci Alt Problem	Beklentilere İlişkin Sorunlar	Rol Beklentileri	Aile kültürünü öğrenememe, eşin maddi ve manevi beklentilerinin fazla olması, cinsiyet rol beklentilerinin karşılanmaması, çocuk bakımı ile ilgili yaşanan sorunlar, finansal beklentilerin karşılanmaması, tüm sorumluluğu üstlenme, eşin aileye yeteri kadar zaman ayırmaması, ev işlerinin paylaşımında yaşanan sıkıntılar, sevgi beklentisinin karşılanmaması, eşin evlilik kurumunda olduğunu hissedememesi, eşin arkadaşlarına daha çok zaman ayırması, çocuğun hayatın merkezi olması, anlaşılma beklentisinin karşılanmaması, eşin evliliğe katkıda bulunmaması, eşin evliliğe uygun hareket edememesi
		Romantizm ve Cinsellik	İlgisizlik, aile gibi hissedememe, sevgi eksikliği, ilişki içinde yalnız hissetme, eşler arası işteşliğin bulunmaması, huzursuz aile ortamı, süreğen stres varlığı, olumsuzlukların uzun süre devam etmesi, ihmal edilme, eşler arası paylaşım eksikliği, eşten cinsel olarak etkilenmeme, sevgi yitimi, birbirine zaman ayıramama, eşin cinsel isteksizliği, cinsellik üzerine konuşamama, eşe karşı negatif duyguların baskın olması, eş rolünün ikinci planda olması, duygusal paylaşım eksikliği, eşin duyarsız davranması, eş ile iletişim kuramama, cinsel doyumun olmaması, eşin varlığını istememe, süreğen kavga varlığı, eşten soğuma, cinsel şiddet varlığı, cinsel birlikteliğe son verme, cinsel olarak reddedilme, eşten tikslenme, çocuğu hayatın merkezine koymak, etken ilgi eksikliği, eşin küsmesi, duygusal bağın yitirilmesi, cinselliği görev olarak algılama, cinselliğe ilişkin farkındalığın az olması
		Aile Ekonomisi	Ekonomik şeffaflığın bulunmaması, ekonomik ortaklık geliştirememe, daha fazla çalışma ihtiyacı, para kazanmaya yönelik üzerinde baskı hissetme, ekonomik geliri saklama, ekonomik olarak kısıtlanma, işsizlik, eşin sorumsuz harcamalarının bulunması, borç varlığı, ekonomik yükümlülüğü üstlenme, eşin başarısız iş deneyimleri, eşin yetersiz gelir varlığı
	Çatışmalara İlişkin Sorunlar	Çatışma Çözme	Sorunlara karşı duyarsız olma, çatışma çözme konusunda birlikte hareket edememe, kök ailelerin baskısı/müdahalesi, eşler arasında farklı iletişim kurma tarzlarının olması, sorunlar karşısında çaresiz hissetme, uzun süren tartışma varlığı, suç üstlenme, alttan alma, eş tarafından psikolojik desteğin reddedilmesi, eşin sorunları görmezden gelmesi, sorunları göz ardı etme/bastırma, sorunların birikmesi, eşin suçlayıcı dil kullanması, sorunlardan kaçma, konunun çözümlenmeden kapanması ve tekrarlanması, sorunlar hakkında konuşma hakkının olmaması, tartışma sonunda boşanma tehdidi ile karşılaşma, orta yol bulamama, sorunları hasıraltı etmek, sorunları eşe ifade etmeme, sorunları tek başına yaşama.
		Farklılıklara Yaklaşım	Evlendikten sonra eşin davranışlarının değişmesi, eşini kaybetmiş gibi hissetmek, zamanla eşin alışkanlıklarının değişmesi, farklı kişilik özelliklerinin bulunması, eşler arasında kültürel farklılıkların bulunması, eşler arasında dini farklılıkların bulunması, hayata bakış açılarının farklı olması, eşin kendine uygun olmaması, çocuk bakımında farklı yetiştirme tarzlarının bulunması, eşin huylarının değişmesi, eşini tanıyamadığını fark etmek, sosyal yaşantı farklılıklarının olması, eşin sevilen özelliklerinin kaybolması

EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema-Kod Tablosu (devamı)

Birinci Alt Problem		İletişim Engelleri	Eşin cesaretini kırması, eşin iletişim kurmaması, eş tarafından takdir edilmemek, uzun süre birbiri ile iletişim kurmamak, eşin yıkıcı eleştiride bulunması, eş tarafından önemsenmeme, konuşma hakkının bulunmaması, eşin hakaret etmesi, boşanma ile tehdit edilme, kendini değersiz hissettirme, eşin uzun süre küsmesi.
		Kök Aileye İlişkin Problemler	Kök aile ile arada bırakma, kök ailenin evliliğe müdahalesi, kök aile ile sınır belirleyememe, eşin kök aileye karşı saygısız davranışları, eşi kök aileye karşı soğutma, kök aileyi sürekli eleştirme, kök aileye karşı olumsuz tutum, kök ailenin eş üzerinde baskı kurması
		Şiddetli Geçimsizlik	Eşin sürekli evi terk etmesi, haksız bir şekilde evden uzaklaştırma cezası alma, hakaret ve küfür varlığı, fiziksel şiddete maruz kalma, eşin tekme ve tokat atması, kavgalara polisin dahil olması, saçların yolunması, eşin eşyaları kırması, evden kovulma, dayak yeme, yaralama aletleri ile kavga etme, cinsel tecavüze uğrama
	Alternatif İlişkilere Dair Sorunlar	Aldatma	Eşin başkasıyla görüşmesi, eşin başkasıyla duygusal paylaşımının olması, eşin birçok kişi ile birlikteliğinin olması, cinsel olarak aldatılma, eşin başkasına aşık olması
		Güvensizlik ve Kıskançlık	Eşin kıskançlığı, güvensizlik ile suçlanma, güvensiz olmak ile itham edilme, aldatılma, eşin flörtöz tavırları, eşe hesap verme korkusu duyma, güvensiz bir ilişki varlığı, kısıtlanma, engellenme
İkinci Alt Problem	Ailenin Yaklaşımı	Destekleyici	Kök ailenin kişinin mutluluğunu istemesi, kök ailenin destek olması, kök ailenin boşanma kararını onaylaması, kök ailenin boşanma kararını kabullenmesi, kök aileyi arkasında hissetme, kök ailenin sorunların farkında olması, kök ailenin kendisine güvenmesi, kök aileyi boşanma sürecinde yanında hissetmek
		Müdahaleci	Kök ailenin boşanmama konusunda ısrarı, kök ailenin boşanma kararı önüne geçmesi, kök ailenin sorunların düzeleceği konusunda ısrar etmesi, kök ailenin boşanmayı ayıplanacak bir durum olarak görmesi, kök aileye göre boşanmanın bir seçenek olmaması, kök ailenin eşleri barıştırmaya zorlaması, kök ailenin boşanma konusunda baskı kurması, kök ailenin boşanma nedenini sürekli sorgulaması
		Nötr Yaklaşım	Kök ailenin kararı kişiye bırakması, kök ailenin boşanma kararı hakkında yorum yapmaması
	Çocuğun Tepkilerine Dair Gözlemler	Kabullenici Tepkiler	Çocuğun boşanma sürecinde destek olması, çocuğun boşanma kararını olgun karşılaması, çocuğun ebeveynlerin mutluluğunu istemesi, çocuğun boşanma kararını anlayışla karşılaması
		Kaygı ve Yas Tepkileri	Çocuğun ebeveynlerden uzaklaşmaya dair kaygı duyması, çocuğun ebeveynlerinin yeniden birleşmelerini istemesi, çocuğun boşanma kararına üzülmesi, çocuğun boşanma kararına öfkelenmesi, çocuğun ebeveyne hakaret etmesi, çocuğun boşanma kararını umursamaması, çocuğun boşanma nedenini sürekli sorgulaması, çocuğun ebeveynin sağlığı noktasında endişelenmesi, çocuğun boşanma kararına ağlaması
		Nötr Yaklaşım	Çocuğun davranışlarında bir değişikliğin olmaması

EK-D: İçerik Analizi Sonucu Elde Edilen Bulguların Alt Problem-Tema-Alt Tema-Kod Tablosu (devamı)

İkinci Alt Problem	Kolaylaştırıcı Faktörler	Bağımsızlaşma	Yeniden özgür hissetme, ekonomik özgürlük, eşten ayrı yaşama, kendine yetebilme, iş sahibi olma, ihtiyaçlarını tek başına karşılama
		Çocuğun İlişkiden Olumsuz Etkilenmesi	Çocuğun ebeveyninden ayrı yaşaması, çocuğu sağlıklı büyütememe endişesi, çocuğun huzursuz bir ortamda büyümesini istememe, eşin çocuğa bağırması, eşin çocuğu tehdit etmesi, çocuğun eşler arasındaki kavgalardan korkması, eşin çocuğa şiddet uygulaması, çocuğun evlilikten olumsuz şekilde etkilendiğini görme
		İlişkideki Olumsuzlukların Baskın Olması	Eş tarafından önemsenmeme, eş ile mutlu olamayacağını anlama, duygusal bir bağın kalmaması, eş ile birlikte yaşamayı istememek, evlilikten yıprandığını fark etmek, sorunların düzelmeyeceğinden emin olmak, sevgi ve saygı yitimi, sorunları çözmek için her yolu denemek, eşin iftirasına uğramak, haksız yere evden atılmak, eşin çocukları ve kendisini umursamaması, evliliğin kişiyi mutsuz etmesi, evlilikten doyum alamama, eşin hataları yinelemesi, eşten soğuma, fiziksel sağlığın bozulması, ruh sağlığının bozulması, birikmiş kırgınlıkların varlığı, aşağılanmaya maruz kalma, fiziksel ve psikolojik şiddet varlığı
	Zorlaştırıcı Faktörler	Çevresel Baskılar	El alem ne der düşüncesi, kutsallığı yıkılmış gibi algılanma, toplum tarafından tü kaka ilan edilme, ailenin evliliği sürdürme noktasında baskı kurması, insanların sürekli sorgulamasından çekinme, boşanmış olarak etiketlenme korkusu, boşanmış insanlara karşı kötü muamelenin olduğu inancı, kök ailenin boşanma kararına üzülmeye, kök ailenin boşanmama konusunda baskı yapması, kök ailenin maddi ve madeni desteğini bırakması, insanlara açıklama yapmakta zorlanma, boşanmayı korkutucu algılamak, kök aileye boşanma kararını açıklayamama, boşanma sonrası çocuğuna farklı bir gözle bakılacağı korkusu, karşı cinsin farklı şekilde yaklaşmasından korkma, toplumsal baskı hissetme, insanların hakkında konuşmasına dair endişe duyma
		Çocuk Varlığı	Çocukla görüşememe korkusu, çocuğun incinmesinden korkma, çocuğun aile hayatı tatmasını isteme, çocukların küçük olması, çocuğa ne olacak düşüncesi, çocuk beni tanıyacak mı endişesi, çocuğun geleceğine dair korku, çocuğa düşkün olma, çocuğu bırakamama, çocuğu ebeveyninden ayırmama düşüncesi, çocuğun tepkisinden korkma, çocuğun ebeveyne düşkün olması
		İlişkiye Yapılan Yatırım	Alışkanlıklar, yeniden barışmak için çaba gösterme, sorunları çözmeye çalışma, duygusal bağlılık, belki değişir düşüncesi, sorunların çözüleceğine dair umut, eşe sevgi duyma, evliliğe verilen emek, eşi hayatından çıkarmakta zorlanma, zor zamanları birlikte geçirme, uzun yıllar birlikte olmak
		Kaygılar	Boşanma sonrası hayatı nasıl devam ettireceğine ilişkin endişe, yalnız kalma korkusu, ekonomik sıkıntılara ilişkin endişe, yanlış karar alma korkusu, boşanma sonrası mutsuz olma endişesi, gidecek bir yerin olmaması, boşanma sonrası eski eşi endişe etme, sevilen eşi kaybetme korkusu, boşanma sonrası aile yanına dönme endişesi, çocuğa tek başına bakma endişesi, kimsesiz hissetme, boşanmaya dair bilgisiz olmak, kök aileye yük olma korkusu, tek başına yaşayabilir miyim endişesi

EK-F: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 21/11/2019
Sayı: 35853172-300-E.00000862192

0000862192

Sayı : 35853172-300
Konu : Betül GÖKÇE (Etik Komisyon İzni)

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 15.10.2019 tarihli ve 51944218-300/00000819359 sayılı yazı.

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi **Betül GÖKÇE**'nin **Dr. Öğr. Üyesi Özlem HASKAN AVCI** danışmanlığında yürüttüğü "**Boşanmış Ebeveynlerin Boşanma Süreci ve Sonrası Yaşantıları**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **05 Kasım 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden 0ede38f3-fa56-430e-9b83-ea34dce27563 kodu ile erişebilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Sevda TOPA¹

